

MOSSÓCZY ZAKARIÁS
ÉS
A MAGYAR CORPUS JURIS
KELETKEZÉSE

IRTA
IVÁNYI BÉLA
L. TAG

SZÉKFOGLALÓ ÉRTEKEZÉSÜL FELOLVASTA 1922 DECEMBER 17.

BUDAPEST
KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
1926.

MOSSÓCZY ZAKARIÁS
ÉS
A MAGYAR CORPUS JURIS
KELETKEZÉSE

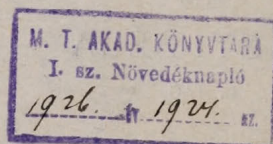
IRTA
IVÁNYI BÉLA
L. TAG

SZÉKFOGLALÓ ÉRTEKEZÉSÜL FELOLVASTA 1922 DECEMBER 17.

BUDAPEST
KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
1926.

109-3521 A Magyar Tudományos Akadémia Kiadása

Mélyen tisztelt Osztály!

Midőn a végtelenül kitüntető megválasztást, mellyel eddigi szerény munkásságomat jutalmazni kegyesek voltak, mély és őszinte hálával megköszönöm, egyuttal méltóztassék megengedni, hogy amidőn elsőizben jelenhetek meg a tudós Társaság előtt, néhány adattal emlékezzem meg a magyar jogtudomány egyik kiváló harcosáról Mossóczy Zakariásról, aki egykoron nagy tudásával, eszével és tollával szolgálta hazája és nemzete kulturáját.

* * *

I.

A turócmegyei Mosócz fekvése keletkezése, fejlődése. Szklabina vár tartozéka, sorsa a vár sorsával azonos. A Mossóczy család névadó helysége.

Magyarország északi részén, az Alacsony-Tátra bércei közt, Turóc vármegyében, a hasonló nevű folyó egyik mellékvölgyében fekszik az egykori mezőváros és járási székhely, ma pedig csak egyszerű községszámba menő Mosócz (Mossovech, Mosovech), melyet a források a XIII. század közepén emlegetnek először, a mikor még az egész Mosócz csak két és félekényi föld volt és ez is hét tulajdonos között oszlott meg.

Valószínűleg e hét gazdaságilag és ennélfogva politikailag is jelentéktelen kisbirtokos család egyikének leszármazója volt az a Mossóczy Jakab fia János, aki 1391-ben Bebek Imre országbírónak bemutatja IV. Béla

királyunk egy „privilegium“-át, amely a Mosócon a XIII. század közepén történt osztozkodás emlékét tartalmazza.¹⁾

Innenfogva a XVI. század közepéig az előttünk ismeretes forrásokban a Mosóczi (de Mosouch) családi névvel csak egyszer találkozunk,²⁾ úgyhogy már ebből is megállapíthatjuk, hogy ez a valószínűleg szegény nemesi család az egész középkoron át teljesen jelentéktelen maradt, de alárendelt helyzetbe került a nevetadó Mosócz birtok is, mert ez — úgy látszik — már a XIV. században Szklabina vár tartozéka lett.

Mint Szklabina királyi vár³⁾ tartományának része, természetesen Mosócz possessió is a vár sorsában osztozott. Így 1410-ben (junius 2.) a vár és uradalma az Ossolinszky-aknak is nevezett Baliczky lengyel család birtokába került, akiknek, úgy látszik 1479-ig a kezükön maradt.⁴⁾ 1479-ben I. Mátyás király a Baliczkyaktól vissza veszi a várat, hogy Corvin János hercegnek adja, s a Baliczkyakról többé szó nem esik a forrásokban, ellenben 1490-ben az országnagyok és János herceg egyezséget kötnek, melynek hatodik pontja szerint Szklabina vár és tartozékai a hercegnél „et suis haeredibus in perpetuum remaneant.“⁵⁾ A herceg, e paktum alapján még ugyan-ezen évben Szklabina várát és vele Mosócz mezővárost (opidum) a stubnyai vámmal együtt 8000 forintért zálogba adja Czecei Kis Máté lipói főispánnak, aki azonban

¹⁾ Horváth: A lipói és turóczi registrum. 63. l. — Regesták a lipói és turóczi registrumhoz 10. l.

²⁾ 1401. jan. 31. A zabori convent oklevele. Nem lehet azonban megállapítani, hogy vajjon a nyitra- vagy turóc megyei Mosóczról van-e benne szó. Orsz. Levéltár. M. O. D. L. 8628.

³⁾ „Castrum nostrum Sklabonya“ mondja Zsigmond király. — Fejér: Cod. Dipl. X., 5., 79. Horváth: Regesták. 87. l.

⁴⁾ Fejér: J. m. X. 5., 79. — Iványi: Bártfa város ltára. I. 13, 31, 41, 42, 43, 47, 48, 206, 223, 239, 241, 244, 270, 277, 278, 224, 288—89, 300, 314. II. M. Tud. Akadémia oklevelei VIII. théka. — Ernyei J.: A turóczi várhelyek és Szklabina. Az orsz. régészeti és embertani társulat évkönyve I. 1920. 104. és kk. II.

⁵⁾ Pray: Epistolae procerum I. k. 387. l.

nem sokáig élvezhette ezen uradalmat, mert II. Ulászló királynak 1495-ben (május 28-án) kelt iktató parancsára a fehérvári káptalan 1496 június 4-én jelenti, hogy Zápolyai István nádort és fiait Jánost és Györgyöt Bajmócz és Szklabina várakba és tartozékaiba, közöttük „*oppidorum Mossowcz et Zenth Marthon*“ birtokába ellentmondás nélkül beiktatta.⁶⁾

Íme tehát a két és fél ekényi földből a XV. század végére vásártartási joggal felruházott mezőváros lett, melynek lakói vámmmentességet is élveznek.⁷⁾

A mohácsi vészig a hatalmas Zápolyai-család maradt Mosóczi földes ura, azonban 1527-ben (nov. 3-án) I. Ferdinánd király Zápolyai János ellenkirálytól elveszi Szklabina várát és tartományát és Révai Ferencnek adja⁸⁾ s a Révai-család bírta Mosóczot el egészen a legújabb időkig.

Mosóczi város a mohácsi vész után is Turóc vármegyének egyik jelentős helye maradt. Portáinak száma a XVI. században 57—97 között váltakozott⁹⁾ és 1574-ben (márc. 31.) a város a királytól minden esztendő Fábíán és Sebestyén napjára (január 20.) országos, minden hét szerdájára pedig a heti vásártartás jogát kapja.¹⁰⁾

⁶⁾ Magyar Nemz. Múzeum, Törzsltár, 1490. jun. 15. Buda. Corvin János oklevele. — *Századok*: 1919—20. évf. 41. l. — Orsz. Levéltár: M. O. D. L. 20,314.

⁷⁾ *Századok*: 1919—20. évf. 52. lap, 38. lap.

⁸⁾ 1527. nov. 3-iki adománylevél: Orsz. Levéltár: Liber Regius I. k. 70. l. — Mosóczi még 1851-ben is a Révayaké. Ld.: *Fényes*: Magyarország. geográfiai szótára III. k. 117. l.

⁹⁾ Orsz. Levéltár: Dicalis conscr. LXVI. k. 1536. Item oppidum Mossocz domini Francisci Revay port. LXIV. — 1543. Mossowecz. Colloni dicati p. 4V (45); pauperes XII. (Összesen tehát 57 porta). — 1547/8. Mosocz. Arcis Sclabynya p. LXII. — 1548. Mossocz. Bona pertinentia arcis Sklabyna, port. LXI.; iudex 1, inquilini XII, pauperes pro quibus iudex iuravit XII, nove domus IV, servitor domini II, deserta I, pastores IV. (Összesen tehát 97 porta.) — 1557-ben „Oppidum Mossowecz domini Revay“, lakossága portánként és névszerint felsorolva. — 1564. Moschocz dominorum Revay port. 58, inquilini 2, desertae 3. (= 63 porta.)

¹⁰⁾ 1574. március 31. Orsz. Lt. Liber Regius III. k. 2000. l. —

Ez a turócmegyei mezőváros volt névadója annak a férfinak, aki hazánkat a magyar Corpus Juris-szal megajándékozta.

II.

A Mossóczyak a XVI. században. László deák kamarai tisztviselő nem atyja Zakariásnak. Mossóczy Tamás szakolcai és Mózes ungvári harmincados. A Mossóczyak leszármazása.

A XV. század közepe táján a Mossóczy név viselői közül többen tűnnek elő az ismeretlenség homályából, hogy néhány bonyolult és nehezen megoldható genealogiai kérdés elé állítsanak bennünket.

E Mossóczy nevűek közül időrendben az első, akivel a XVI. században találkozunk, a valószínűleg a turócmegyei Mosócztól származó¹¹⁾ nemes Mossóczy László deák,¹²⁾ aki a XVI. század első vagy második évtizedében születhetett és aki Szinnyei és más életrajzírók szerint 1539., de pontosan megállapíthatólag 1541. óta a

Hogy a mezőváros ekkor is jelentős hely, ld. *Corpus Statutorum*: IV/1. k. 190. lap.

¹¹⁾ Rákóci (Rakovszki) Márton turóci származásu író ember és „scriba camerae Hungaricae” Bécsben 1560-ban „Libellus de partibus reipublicae” címen megjelent könyvében van egy vers „ad Ladislaum Mossóci camerae Hungaricae proventuum perceptorem”, hogy azonban ezt a verset Rákóci Mossóczyhoz mint földijéhez, vagy mint hivatalfőnökéhez írta-e, megállapítani nem tudjuk. (Szabó—Hellebrant: Régi magyar könyvtár III. kötet I. r. 142. l.) Az 1553: XXV., 1554: XVIII. és 1557: V. t.-cikkek Ladislaus literatus de Mossouc vagy Mossucz-nak írják, u. így 1550. Hituj. kori Oktár V. k. 399. l.

¹²⁾ Nevét maga és mások a következő változatokban írják: De Mossowcz, de Mossocz, Mosotzy, Mossotzy, Mossowczy, Moschozy, Mosochy, Mossocius, Mossocyus, Mossotius, Mosotius, Mossocz. — Hogy literatus volt, azt nemcsak a már idézett törvénycikkekből tudjuk, de özvegye is így írja magát: „Barkoczy Margyth, Mosoczy Lazlo deaktul megh maradot özwegy.” Orsz. Levéltár: Pozsonyi kamarához intézett levelek I. sorozat 15. csomó. A család nemességét Nagy Iván szerint Thurzó György nádor igazolta volna. VII. k. 571. l.

magyar királyi udvari kamarának előbb irnoka (scriba), azután számadója (rationista), majd perceptora, végül pedig generalis perceptora volt.¹³⁾

Mossóczy László deák életéről és működéséről aránylag nagyon sokat tudunk. Így például pontosan ismerjük hivatali pályafutását, megtudjuk részletesen állapítani, hogy mennyi jutalmat vagy subsidiumot kapott a királytól vagy a kamarától pénzben, prémben, borban, török rabban, szóval természetben és tudjuk azt is, hogy milyen birtokadományokban részesült. Rengeteg adat van arra a tengernyi irka-firkára is, amit László deák a kamarának és a felségnek okozott, évtizedekre visszamenő pontatlan vagy gondatlan elszámolásaival és pénztári hiányaival. Tudunk arról is, hogy a felség és a magasabb körök mindig jóindulattal voltak iránta. Ismerjük barátait, pártfogóit és ellenségeit, tudomásunk van magas összeköttetéseiről. Teljesen tisztában vagyunk anyagi viszonyaival is és tudjuk, hogy Pozsonyban házas a környéken szöllei voltak, egyébként fizetéséből élő

¹³⁾ Szinnyey: Magyar írók IX. k. 347—8. l. — Ferenczi—Danielik: Magyar írók 330. l. — 1541-ben Mossóczy László mint kamarai irnok vesz részt a Forgách család hűtlenségi perében. Bártfai Szabó: A Forgách család története 215. l. 1549-ben mint perceptort említik ugyan, de legtöbbször rangja megnevezése nélkül fordul elő, 1551-ben rationista, 1551—53-ban szintén, 1553-ban szó van arról, hogy magister camerae lesz, 1554-ben vicemagister camerae, majd perceptor, 1565-től fogva generalis perceptor évi 400 frt. fizetéssel. Ld.: Történelmi Tár: 1899: 476, 478, 479; 1905: 439; 1907: 479. — R. Kiss: A magyar helytartótanács I. Ferdinánd korában 381, 390, 393. ll. — Magyar Történelmi Tár: VIII. k. 249. l. — Orsz. Ltár: Ben. Resol. II. k. 161. l.; 168. l.; 166. l. — Hitujításkori Oklt. V. 399, 614. l.; Ben. Resol. III. k. 163. l.; 1553: XXV; 1554: XVIII; 1557: V. t.-cikkek; Zrinyi levelek II. k. 323, 478. ll.; — Verancsis összes művei XII. k. 65. l.; Acsádi: A pozsonyi és székesi kamarák 79. l. — 1553. jul. 24. Bécs. I. Ferdinánd király utasítása a magyar kamarához: „Quod vero ad officium *magistri camerae* attinet, cum ad id Ladislaus Mosotzy vobis idoneus videatur annuimus clementer, ut idem Mossotzy in *magistrum camerae assumatur*, eique conveniens nominetur *sallarium*, sed ut solummodo ea, quae ad *magistrum camerae* spectant, expediat et consiliis non intersit.” Ben. Resol. IV. köt. 165—6. l.

szegény és becsületes hivatalnok volt. Arról is tudunk, hogy már 1563-ban beteges állapotáról és elnehezült koráról panaszkodik. Sokszor megfordult Nagyszombatban, Nyitrán, Bécsben, sőt járt hivatalosan Oppelnben és egyebütt is. Az 1570-es évek elején, hivatkozva öregségére, többször elakarta hagyni a szolgálatot, de nem engedik, végül 1572-ben nyugdíjazzák és úgy látszik 1575. második felében halt meg, kedvezőtlen anyagi helyzetben hagyva maga után özvegyét és leányát vagy leányait.¹⁴⁾

¹⁴⁾ Orsz. Levéltár: Ben. Resol. IV. k. 171. l.; 1557. okt. 13. Bécs. Mossóczy László levele Nádasdy Tamáshoz: „Dominus Thomas Kamaryay est mihi infensissimus propter salarium quadringentorum florenorum..... celum et terram contra me miscet.” Nádasdy-missilisek. Ben. Resol. 1559. ápr. 8. ered.; Ben. Resol. VII. k. 133. l.; N. R. A. fasc. 1570. No. 33.; Liber Regius III. k. 670, 712. ll.; Ben. Resol. VII. k. 216. l.; VIII. k. 7. l.; X. k. 10. l.; 1563. ápr. 6. Ben. Resol. ered.; Ben. Resol. X. k. 25. l.; Ben. Resol. 1563. okt. 2. ered.; 1564. márc. 20. ered.; Ben. Resol. X. 111. l.; XII. k. 114. l.; 131. l.; 165. l.; XIII. k. 58. l.; 43. l.; XIV. k. 166. l.; XV. k. 177. l.; XVI. k. 125. 167, 303. 304. ll.; XVII. k. 191. l.; XVIII. k. 92, 88, 218. ll.; XIXb. kötet 27. l.; XIXa. kötet 84. l.; XXIII. k. 95. l.; Ben. Resol. eredetiek: 1565. aug. 23.; 1566. ápr. 31. és jul. 31.; 1566. szept. 7. és 24.; 1570. jun. 15.; okt. 2.; 1575. jun. 22.; 1576. márc. 26.; Urb. et Conscr. fasc. 2. No. 1.; Limbus I. soroz. 1 csomó; N. R. A. f. 219. No. 30.; Pozsonyi kamarához intézett levelek I. soroz. 10. csomó 1575. ápr. 11.; 1575. ápr. 15.; U. o. 15. csomó 1576. aug. 14.; Liber Debitorum I. 74. l.; N. R. A. f. 1000. No. 6.; M. Tud. Akad. oklevelei XVI. théka: 1570. jan. 14 és jul. 1.; M. Nemz. Muzeum: kéziratár, fol. lat. 936. és 911. — Sörös Pongrácz: Zermegh János és munkája 20—21. lapján Mossóczy László számadási hiányait 12,114 frtra teszi. — 1552. junius 22-án Bécsben kelt kérvény szerint Kisserjéni Ferencz és Mossóczy László kamarai számvevők felkérlik a Kabay Pál magszakadása folytán üressé lett szolnokvármegyei Kiskabát. Kérésüket támogatja az egri püspök. Bécs. Staatsarchiv. Ungarn Allg. Akten 64. cs. — 1557. aug. 20. Bécs. I. Ferdinánd király Moschoczy Lászlónak adja a pozsonyi szőlőhegyen lévő „duas illas vincolas,” melyeket bizonyos harmincad hátralék fejében Tharczy Albert adott a magyar kamarának. Bécs. Közös pénzügyi lt. Hung. 14342. csomó. — Mossóczy László pénzelszámolására vonatkoznak: Orsz. Lt.: Expeditiones Camerales (pozsonyi) 1567. nov. 12.; 1567. dec. 1.; 1568. máj. 7. — Hogy László I. Ferdinánd királytól török rabot is kapott, azt Zerdahelyi János volt mislyei prépost egy 1582. febr-

Életének mindezen részleteit pontosan ismerjük, csak épen azt nem tudjuk, ami bennünket leginkább érdekelne, hogy t. i. milyen vérséges kapcsolat volt László deák és Mossóczy Zakariás közt.

Az életrajz írók némelyike állítja ugyan, de be nem bizonyítja, hogy Mossóczy püspök édes atyja ez a Mossóczy László lett volna. Ez az állítás valószínűleg Kelemen Imre alapján terjedt el és vert gyökeret a tudományos köztudatban.¹⁵⁾ Az első, a ki ezen állítás tarthatatlanságát érezni kezdte Nagy Iván volt, utánna Vágner József nyitrai kanonok fejtette ki bőven ezen állítással szemben felmerült kételyeit és a maga részéről Mossóczy Zakariásnak László deáktól való leszármazását illetőleg határozott álláspontot elfoglalni se jobbra, se balra nem mert.¹⁶⁾

Mi az eddig végzett s lehetőleg kimerítő kutatások alapján egész határozottan merjük állítani, hogy Mossóczy Zakariásnak atyja *nem* Mossóczy László kamarai tisztviselő volt. Ezen állításunkat igyekezni fogunk lehetőleg bebizonyítani.

Mossóczy Zakariás és fivére Jónás édesanyja, Chierni vagy Cserni Dorottya, Rohosnik Menyhért felesége férjes asszonyként 1571. szeptember 29-én halt meg.¹⁷⁾ Viszont

2-án Kassán kelt felségfolyamodványából tudjuk. Bécs. Közös pénzü. lt. Hung. 14381. csomó. — Kedves kötelességemnek tartom gróf Klebelsberg Kúno úrnak e helyen is hálás köszönetet mondani, hogy székfoglalómhoz a bécsi levéltári anyag megszerzését mindenképen lehetővé tette.

¹⁵⁾ *Kelemen Imre*: Historia juris hungarici privati. 1818. 35. l. — *Ferenczi—Danielik*: Magyar írók 330. l.; *Moenich—Vutkovich*: Magyar írók névtára 205. l.; *Szinnyei*: Magyar írók IX. k. 347—8. l.; *Pallas Lexikon* XII. k. 816. l.

¹⁶⁾ *Nagy Iván*: Magyarország nemes családai VII. k. 571. lapon azt írja, hogy *talán* M. László volt Zakariás atyja. — *Vágner József* t Adatok a nyitrai székeskáptalan történetéhez 135. l., a jegyzetben ezt írja: „... Mossóczy László ... volt e Zakariás természetes és törvényes atyja? ... *határozottan sem állítani, sem tagadni nem merem.*”

¹⁷⁾ *Vagner*: J. m. 130. l. — *Századok*: 1864. 356—7. l. — *Nagy Iván*: l. m. III. k. 31. l.

ugyanekkor Mossóczy László idős, törődött nős ember, aki dacára hajlott korának, még hivataloskodik és csak 1572. elején válik meg hivatalától, amelyet „ob senectutem,” testének és szemeinek gyengesége miatt, („viribus corporis sui atque visu ipso in tantum sit iam deslitutus, ut sibi servitio victum querere amplius nequeat” mondja egy 1572. február 16-án kelt kamarai expeditió,) ellátni már nem tud.¹⁸⁾ Ezek a körülmények kizárják tehát, hogy Chierni Dorottya Mossóczy Lászlónak *második* felesége lett legyen. 1571-ben tehát Mossóczynak felesége van, akiről megállapítható, hogy a mosonmegyei Nezsider vidékéről való s már 1555-ben, illetve 1560-ban is László deák felesége volt. Ugyanis 1555-ben a spanyol katonák kapitánya Frio Ferdinánd embereivel Mossóczy László *napának* nezsideri nemesi kuriáján szállt meg, s ott borbán, állatban, takarmányban s élelemben 50 forintnyi kárt csinált, amit a kamara azután megtérített. Mossóczy feleségének anyja 1560. március elején, úgy látszik özvegyen halt meg Nezsideren s temetésén László is jelen volt, amint azt a Nádasdy Tamáshoz írt egyik leveléből tudjuk. Anyósa után kiskoru árvák is maradtak, akiknek eltartása Lászlóra hárult, feleségének családja tehát

¹⁸⁾ Orsz. Levéltár: 1563. ápr. 6-án kelt eredeti Benigna Resolutióhoz mellékelve van Mossóczy László eredeti kérvénye, melyben írja, hogy kollegája Armpruster Kristóf meghalt „et ego solus cum unico scriba propter valetudinariam vitam meam et ingravescentem iam aetatem meam tot labores sustinere non valeam.” Dacára ennek még 1570. jun. 15-én Károly főherceg a magyar kamara május 19-én kelt javaslatára azt tanácsolja a felségnek, hogy Ladislaum „Mossotium in officio perceptoratus hungarici adhuc retinendum esse.” (Ben. Resol. eredeti.) 1571-re még Mossóczy készíti az „Extractus universorum proventuum camerae hungaricae sacrae caesariae regiaeque maiestatis anno hoc 1571. perceptorum ac erogatorum per me Ladislaum Mossoczy perceptorem. Magyar Nemz. Múzeum Kézirattár, fol. lat. 936. — 1576. jun. 25-én Prágából I. Miksa kir. a kamarához: „Cognoverimus perceptorem nostrum Ladislaum Mossocium ob senectutem officio suo amplius commode praeesse non valere, benigne statuimus ipsum ab eo liberare” s helyére Nagyvaty Ferencet nevezi ki. (Ben Resol. XVIII. k. 88. l.)

szegény volt.¹⁹⁾ Ismerjük Mossóczy László feleségének nevét is. *Barkóczy Margit*-nak hívták, akit azonban a források hol *Bodos Margit*nak, hol *Barkóczy Borbálá*-nak, sőt *Erzsébet*-nek is neveznek s aki még 1584-ben is él, innenfogva azonban a források már többet nem említik nevét.²⁰⁾

Mindezek után fel kell tennünk, hogy *ha* Mossóczy Lászlónak még egy felesége volt, az csak 1560. illetve, a mint alább kitéjük, csak 1550. előtt, *Barkóczy Margit*ot

¹⁹⁾ 1555. (dec.) — Ad supplicationem Ladislai Mosoczy dati sunt socruī suae ex deliberatione regie maiestatis pro damnis quae capitaneus hispanorum militum Ferdinandus a Frio in curia sua nobilitari in Neusidel condescendens, tam in vino. quam etiam vitulis, capreolis, pavonibus, gallinis, feno, farina, avena et aliis plurimis comeatibus intulit fl. 50. Bécs. — Közös pénzügyi lt. Hung. 14,340. csomó. — 1560. márc. 6. Bécs. Mossóczy László levele Nádasdi Tamáshoz: „Nunc allatum est mihi nuntium, socrum meam in oppido Neusidel esse mortuam et vocor ad sepulturam illius, quod mihi nulla ratione praetermittendum esse necessitas postulat, nam sunt nobis aliquae res praeter hereditatem cum aliis affinibus meis communes et alioqui etiam omnium oculi in me solum respiciunt, tam in sepeliendis, quam in dirigendis negotiis in Neusidel et Oroszwar habitis Supplico propterea dominationi vestrae spectabili et magnificae ut cum omnium socrus meae in me solum sit coniectum onus” védje őt meg Sybryk László ellen, „nene ille ante contentationem nostram se in bona, testamentaria dispositione domini Wolfgangi quondam Josa nobis inscripta ausu suo temerario se ingerat.” — Nádasdi missilisek. — Ld. még erre nézve Orsz. Lt.: Opiniones directorum causarum reg. Hrabovszky No. 38.

²⁰⁾ 1575. ápr. 11. „Margaretha *Barkoczy*, coniunx Ladislai Mosoczy etc.” Orsz. Levéltár. Pozsonyi kamarához int. levelek I. sorozat 10. csomó. — 1575. ápr. 15. „Margareta *Bodos*, coniunx miseri et calamitosi Ladislai Mossoczy.” Ugyanott. — 1576. március 26. Bécs. „ . . . Margaretham *Barkoczy*.” — Ben. Resol. ered. — 1576. ápr. 18. Bécs. „ . . . ad supplicationem *Barbarae* Barkoczy Ladislai olim Mossoczy relictæ viduæ . . .” Ben. Resol. XXIII. k. 93. l. — 1576. aug. 14. 1576-ban, 1578. ápr. 23-án kelt írásokban mindenütt *Barkóczy Margit*. Pozsonyi kamarához intézett levelek I. soroz. 10. csomó; Liber debitorum I. k. 74. l.; N. R. A. (1578. ápr. 23.) fasc. 1000. no. 6. — 1578. jun. 12. Bécs. „ *Elisabetha* Ladislai Mossoczy relictæ vidua . . .” Ben. Resol. ered. — 1562. márc. 19. szabályszerűen írják, Ben. Resol. XXVII. k. 70. l.; 1584. okt. 18-án említik utoljára. Ben. Resol. eredeti.

megelőzőleg lehetett László felesége, azonban sem Mossóczy László, sem Barkóczy Margit soha említést nem tesznek egy első, egy Barkóczy Margitot megelőző feleségről, mint ahogy sohasem szólnak arról sem, hogy nekik fiók vagy pláne fiaik volnának. Már pedig alig lehet elképzelni, hogy ha valakinek abban az időben kanonok, címzetes, sőt megyés püspök fia van, hogy arról soha egy szóval említést ne tegyen. Mossóczy László mindig csak lányáról vagy leányairól beszél, még pedig édes (filia), nem pedig mostoha (privigna) leányokról. Így 1567. szeptember 25-én I. Miksa király 100 forintot utalványoz Mossóczy Lászlónak *leánya* (filia) férjhez menése alkalmából,²¹⁾ következésképpen feltéve, hogy a leány ekkor már 16 éves volt, László már 1550-ben is Barkóczy Margit férje volt. 1575-ben (január 22.) Mossóczy László mint volt kamarai generalis perceptor azt kéri a királytól, I. Miksától, hogy 200 forintnyi évi nyugdíját „quam habet, in uxorem et filias ad tres annos (minimum) extendere dignaremur“ írja a király.²²⁾ Nyilvánvaló ebből, hogy László deáknak több leánya lehetett és való-

²¹⁾ 1567. szept. 25. Bécs. I. Miksa kir. — „Petiit a nobis camerae nostrae hungaricae proventuum perceptor, fidelis nobis dilectus Ladislaus Mossoczy ut ei in vestitura filiae suae, tantoque faciliorem eiusdem elocationem centum flor. hungaricales e gratia largiremur,“ amit a király ki is utal. — Ben. Resol. XIV. k. 166. l.

²²⁾ Orsz. Levéltár. Ben. Resol. 1575. jan. 22. eredeti. — Expeditiones Camerales 1572. febr. 16. csak egy leányról beszél, ugyanúgy az Exp. Cam. 1573. jul. 23. — 1572. febr. 16. Mossóczy László már olyan öreg, törődött és rossz szemű, hogy szolgálni nem tud, „sitque adeo pauper,“ hogy a feleségét valami provisióval el kell látni, mert máskép „se cum uxore et filia . . . alere nequeat,“ ennélfogva azt a saláriumot, amelyet eddig élvezett „ab eo die, quo officio cesserit“ is meg kell neki hagyni, javasolja a magyar kamara a felségnek. — Orsz. Lt. Exped. Camerales. — 1575. jul. 23. — Mossóczy László volt perceptor „pro elocatione filiae suae“ 300 frt. segílyt kér. Mossóczy — írja a kamara — felséged veterán szolgája „ad extremam paupertatem redactus, viribusque corporis prorsus destitutus, habeatque unicam filiam, quam cuidam bono juveni et militari Jaurini servienti desponsasse intelligimus.“ A kamara a felség bölcs belátására bízta, hogy adjon valamit. — Orsz. Lt. — Exped. Camerales, Minutae.

szinüleg e leányokat és ezeknek leszármazóit érti felesége Barkóczy Margit akkor, amidőn ugyanezen esztendőben egy, a magyar kamarához intézett folyamodványában „*haeredes nostri*”-ről beszél. 1578-ban özvegy Mossóczy Lászlóné a maga és leánya részére Rudolf királytól provisiót, évi ellátást kér. Mossóczy egyik leányáról végül azt is tudjuk, hogy egy győri katona, Starsyth Farkas felesége lett, akinek és „*ipsis haeredibus Mosoczianis*” Rudolf király bizonyos kedvezményeket adományoz.²³ Mindezek tehát megerősítik azt, hogy Lászlónak több leánya volt ugyan, *de fia nem*.

Az 1548: VII. törvénycikk kötelezi a királyt, hogy azokat az ifjakat, akik főiskolai tanulmányokat akarnak végezni, tanulmányaik folytatásában és befejezésében anyagilag segítse. Ez a törvény egyike ama keveseknek, amely a gyakorlatba is átment és több konkrét példa van arra, hogy I. Ferdinánd tanulni vágyó magyar ifjakat segítézett és tudományos törekvéseket mozdított elő. Így, hogy ennek bizonyítására csak néhány példát

²³) 1575. ápr. 11. Mossóczyné kérvénye a kamarához, melyben írja: „Ne ego misera et *haeredes nostri*, post decessum ipsius (t. i. mariti mei) ex hac vita in aliquam calamitatem deveniamus.” Orsz. Lt. Pozsonyi kamarához int. levelek I. soroz. 10. csomó. — 1576. ápr. 2. Pozsony. A kamara a felséghez: „misera vidua Margaretha Barkóczy olim Ladislai Mossoczy” folyamodványa tárgyában, akinek férje „a iuventuta sua usque ad decrepitam aetatem in officio perceptoratus proventuum camerae fideliter serviverit,” s akinek pusztá háza van Pozsonyban, amelyen kívül sem az özvegyre, sem leányára („quam viro nobili et militari Wolffgango Starsschitth fideli servitori maiestatis vestrae sacratissimae nuptui dedimus”) más semmi nem maradt. A kamara 150 frtnyi segély megadását javasolja. Bécs. Közös pénzügyi lt. Hung. 14.368. csomó. — 1578. jun. 12. „Provisionem annuam qua, *se filiamque suam sustentare possit Elisabetha Ladislai Mossoczy relicta vidua demisse petiit.*” Ben. Resol. ered. — 1583. május 29. Bécs. Rudolf király tekintettel „Wolfgangi Starshyt, *filiam Mosoczianam in uxorem legitimam habentis*” érdemeire, „*ipsis haeredibus Mosoczianis*” nemcsak bizonyos restantiákat enged el, hanem a házat, amely le volt *foglalva*, Starshytnek, feleségének és Mossóczy özvegyének adományozza. Ben. Resol. XXVIII. k. 85. l. Bécs. Közös p. ü. lt. Magy. Ged. buch. 402. k. 118. l.

említsünk, a király 1550-ben a fiatal Kasztellánffy Kristótot segíti tanulmányaiban, ugyanekkor két trencsényi diák ellátásáról gondoskodik, kedves emberének és tanácsosának, Verner Györgynek két fiát három esztendőre a prágai egyetemre küldi, széptudományt és cseh nyelvet tanulni, 1551-ben a bécsi egyetem is jut némi pénzhez, 1569-ben a nagyszombati gymnasium kap segílyt, 1575-ben pedig a nagyszombati diákok testületileg kérnek a magyar kamarától segílyt.²⁴⁾

²⁴⁾ 1550. febr. 15. Bozsony. I. Ferdinánd király Kasztellánffy Kristótnak „ut sibi quo diutius literis incumbere possit” „ad praefata studia sua facilius proseguenda” 4 éven át évi 50 frtot utalványoz. Ben. Resol. II. kötet 180. l. — 1550. ápr. 16. Bécs. „Ferdinandus” stb. „Ex adiuncta supplicatione Laurentii verbi divini ministri, tum etiam Pauli ludimoderatoris Trenciniensis ac totius gregis discipulorum suorum latius cognoscetis, quemadmodum ipsi a nobis humillime precentur, ut ipsis in posterum, sicuti et antea dari solitum fuit, panes cum potu cerevisiae et edulio ad sustentationem duorum adulescentorum ex arce nostra Trinchiniensi porrigi facere dignemur.” Ez, ami „olim dari et porrigi solita fuit,” most is „pro intertentione duarum personarum ex acre praefata in ludum literarium exhibeatur et porrigatur.” Ben. Resol. II. köt. 191. l. — 1550. jun. 11. Bécs. I. Ferdinánd . . . „nos fideli nostro Christophero Castellánffy intuitu fidelium et strennuorum parentis sui Joannis Castellánffy in vita sua maiestati nostre exhibitorum servitiorum clementer concessimus, ut sibi annuatim ad beneplacitum tamen nostrum, quo caeptis studiis diligentius invigilare possit centum floreni hungaricales in moneta ex camerae nostrae hungaricae proventibus persolventur.” Ennek megfelelően utasítja a kamarát. Ben. Resol. II. k. 216. l. — 1550. április 16. Bécs. I. Ferdinánd király . . . „Nos respectu fidelium servitiorum fidelis nostri egregii Georgii Wernerii consiliarii nostri eidem Vernero clementer ex speciali gratia concessimus, ipsi pro instituendis et ad *Pragensem academiam* mittendis duobus filiis suis, ut scilicet *se illic bonarum artium studio excolant ac linguam bohemicam discant*, tribus annis proximis uno quoque scilicet horum annorum centum et quinquaginta florenos hungaricales in moneta ex camerae nostrae Maromarosienzi proventibus exolvi facere,” mire a kamarának megfelelő utasítást ad. Ben. Resol. II. k. 281. l. — 1551. máj. 9. Bécs. „Ut pro interesse mille aureorum condam Andreae praepositi per dominum Strigoniensem ablatorum et in usum studiosorum voluntate testatoris pertinentium, dentur quotannis *universitati Viennensi* ex proventibus piseti floreni quinquaginta.” Ben. Resol. III. k. 175. l. — 1569. jan. 2. Nagyszombat.

Mossóczy László deákról tudjuk, hogy az akkori fogalmak szerint szegény ember volt. Ha tehát neki fiai lettek volna, alig képzelhető, hogy a tudományszomjas, eszes és ambiciozus Zakariás fel ne kereste volna valamelyik külföldi egyetemet és erre a célra atyjának udvari és egyéb magas összeköttetéseit segély vagy ösztöndíj kieszközlésére igénybe ne vette volna. Már pedig semmi féle adat arra nézve nincsen, hogy Mossóczy László, aki egyébként mindenféle címen és gyakran végig kunyorálta a királyt és a kamarát, fia tanulmányainak kiszélesztésére valamelyes segélyt kért volna a királytól.

Ez a bár negatív, de mégis figyelemre méltó érv is amellettt bizonyít, hogy Mossóczy Lászlónak fiu leszarmazója nem volt, hanem csak leánygyermekke és ennek anyja sem lehetett más, csak Mossóczy egyetlen felesége: Barkóczy Margit.

Annak, hogy Mossóczy László, Zakariásnak édesatyja lett volna, ellene bizonyít az a körülmény is, hogy László deák, — aki olyan szegény ember volt, hogy a szegények alamizsnájából kellett még eltemettetni is, — és később felesége, illetve özvegye, 1575-től kezdve állandóan nyomorukon, szegénységükön siránkoznak és folyton segélyért, sőt alamizsnáért ostromolják a kamarát. 1575-ben ugyanis talán hűdés vagy valami más súlyos betegség érte Mossóczy Lászlót, úgyhogy teljesen apatikus („fere omni sensu destitutus”) lett s nemsokára még is halt s hátramaradt családja szűkös anyagi helyzetbe került. Özvegye 1575-től 1584-ig nyomorára hivatkozva állandóan segélyt, sőt többször egyenesen alamizsnát koldul a

Dubovszki Mihály magister scholae Thyrnaviensis levele a magyar kamarához „ut incipiente novo anno, *studiosi gymnasii mei*” adják ki a király által kiutalt pénzt. Limbus I. sor, 1. csomó. — 1575. január 12. Nagyszombat. „Scholares Thyrnavienses” levele a magyar kamarához, amelyben segélyt kérnek. — Ugyanezen dátum alatt az esztergomi káptalan is ír a kamarához a nagyszombati diákok segélye tárgyában, Pozsonyi kamarához int. levelek I. soroz. 10. csomó.

kamarától²⁵⁾ akkor, amidőn már Mossóczy Zakariás régen nyitrai megyés püspök, javadalmas ludányi apát,

²⁵⁾ 1575. ápr. 11. Barkóczy Margit kérvénye a magyar kamarához: „Dignetur dominationi vestrae domini mariti mei *summam et extremam eius paupertatem* benigne considerare.“ Pozs. kamarához intézett levelek I. sorozat 10. csomó. — 1575. ápr. 15. U. annak kérvénye a magyar kamarához: Calamitas domini et mariti mei, qua in corpore affectus est, *simul etiam extrema paupertas* vestris dominationibus est notissima, eo enim devenimus, *uti neque vestes, neque victum diurnum ut necessitas postularet, habere possumus*. Accedit ad hoc, quod quidam Jacobus de Zlatanya litem movit contra maritum meum, cuius causam nec antea scivi, neque nunc a marito, ab homine quippe fere omni sensu destituto cognoscere possum. Is excepit literas sententiae iudicium in eadem causa, quas nonnisi depositis quindecim florenis invalidare licet. Ego vero non ut id praestare possem, sed ne, ut praemisi, victui quoque quotidiano prospicere possum, iam quicquid usquam rerum habui et mundi muliebris id totum iam distraxi usque adeo, ut *nichil michi superest praeter has vestes quibus induor*“ kéri tehát „dignetur habere rationem tantae miseriae mariti mei, qui duobus caesaribus per multos annos probe et fideliter servivit“ és utaljának ki 15 forintot akár adomány, akár férjének ellátása címén. — Kivül: „Ladislao Mossoczy quantum debeatur, docete“. U. ott „Ladislao Mossoczio ratione provisionis suae nihil debetur, cui ratione emeriti temporis semper facta est solutio vita eius necessitate.“ U. ott. I. sorozat 10. csomó. — 1576. márc. 26. Bécs. I. Miksa király a magyar kamarához: „Supplicare cognosceretis Margaretham Barkóczy, ut sibi respectu fidelium servitiorum a marito quondam suo Ladislao Mossoczy nobis praestitorum *aliquo subsidio* gracioso ad tempus vitae providere dignaremur.“ Véleményt kér e tárgyban a kamarától. Ben. Resol. eredeti 1576. ápr. 2. — Mossóczy László özvegye Barkóczy Margit tekintettel férje hosszú és hű szolgálataira, míg él, valami segélyt kér. Férje „*tantaque egestate mortuus sit, ut ex pecunia in elemosinam pauperum destinata sepeliri debuit*.“ Az özvegy „*praeter domum ruinosam in civitate hac nihil habet*“, a kamara négy esztendőre 150 frt. adományozását javasolja. — Orsz. Leltár. Exp. Camerales. Minutae. — 1576. ápr. 18. Bécs. I. Miksa király „*ad supplicationem Barbarae Barkoczy, Ladislai olim Mossoczy relictæ viduæ ipsum Mossoczyum cum in officio suo perceptoratus, tum etiam in aliis diversis negotiis fideliter servivisse, post obitum autem suum viduam in magna reliquisse egestate*“, a kamara tanácsára „*pro sustentatione commodiore*“ 150 frtot utalványoz. Ben. Resol. XXIII. kötet 95. lap. — A király e rendelkezése végre is lőn hajtva: „1576. Margarethæ Barkoczy relictæ viduæ quondam Ladislai Mossoczy

fizetési kir. tanácsos, aki csak a püspöksége után járó körülbelül évi 4000 forintnyi²⁶⁾ jövedelméből is könnyen eltarthatta volna állítólagos mostoha anyját és egészen különös, hogy sehol semmiféle nyom arra nézve nincsen, hogy a fiu állítólagos atyjának vagy mostoha anyjának

camerae hungaricae perceptoris nomine gratiae in spacio unius anni a 18. aprilis 1576. computando solvendo fl. 150.“ Orsz. Levéltár, Liber debitorum l. r. 74. l. — 1576. aug. 14. Özv. Mossóczy Lászlóné folyamodványa a magyar kamarához, melyben írja: „Nagy zyksegemben“ ő felsége adományából adatnának valami költséget, „mert ym zolgámat is ell kell bochyatanom, mynd untalan feddigh velem, hogy semmit nem adhatok nekye, haza megyen oda be Erdelybe, mert Zebeny fyw, más az, hogy ym az tél ys eleöttem vagyon, zertelenewl vagyok mynden élet nelkyl, sem lyztem, sem buzám, semmy nemew életem és télire valót ys kellene zeörzenem meddigh ydeye vagyon. Házamon ys valam ypyletem vagyon azt ys meg kellenne chynaltatnom, ha volna myvel, mert már annyra megh fogyatkoztam, hogy chyak az Isten eő zent feőlsége tudgya egy nappról más nappra myképpen tengek.“ Kér valami segélyt. Kivül: Soluti fl. 25. Pozs. kamarához intézett levelek l. sor. 15. cs. 1578. ápr. 13. — özv. Mossóczy Lászlóné kérvénye a magyar kamarához: Tuggia te nagyságod és te kegye(l)metek, mely zegeni és niomorult wagiok és hogy sohul semmi penzem nynchen, kyuel Zeoleoch-kémnek ne hadnék elpusztulni“. . . . stb. Orsz. Lt. N. R. A. fasc. 1000 no. 6. — 1578. jun. 12. Bécs. Rudolf király a magyar kamarához: „Provisionem annuam, qua se filiamque suam sustentare possit Elisabetha Ladislai Mossoczy relictá vidua demisse petiit,“ e tárgyban tehát véleményt kér. Ben. Resol. eredeti. — 1582. március 19. Bécs. Rudolf király a magyar kamarához. Mossóczy László özvegye „ad fulciendam eius extremam ut asserit egestatem subsidium aliquod elemosynarium sibi elargiendum, tum etiam domus suae ob mariti quondam eius debita arestatae relaxationem ex gratia fiendum . . . petit.“ Utasítja a kamarát, hogy az özvegynek valami „subsidium pro ratione paupertatis illius“ adassék, a ház dolgában pedig információt kér. Ben. Resol. XXVII. k. 70. l. — 1584. okt. 2. Bécs. Ernő főherceg a magyar kamarához, hogy Mossóczy László özvegye valami „elemosyná“-t kérő folyamodványára adjanak információt. Ben. Resol. ered. — 1584. okt. 18. Bécs. Ernő főherceg a magyar kamara véleménye alapján „viduae Ladislai quondam Mossoczy viginti quinque talleros elemosynae loco conferendos elementer decrevimus“ és elrendéli ennek kifizetését. Ben. Resol. eredeti.

²⁶⁾ Sörös Pongrác: Forgách Ferenc esztergomi biboros 12. l.

csak egy dénárnyi segítséget is juttatott volna. Lehetetlen elképzelni, hogy ha Zakariásnak László deák volt az édes atyja és Barkóczy Margit a mostohája, hogy ezeket, főként pedig elaggott édes atyját nehéz napjaiban (sőt éveiben) épen ő annyira támasz és segítség nélkül hagyta volna. Csak a vérségi kapcsolat teljes hiányával lehet ezt megindokolni és érthetővé tenni.

A Magyar Tud. Akadémia eredeti oklevélgyűjteményében²⁷⁾ van egy 1570. január 14-én Pozsonyban kelt nyugta, melyet Mossóczy László állított ki. Ezt a nyugtát Mossóczy sajátkezüleg irta alá és meg is pecsételte. E pecsét címerpajzsában, a pajzslábban hármashalom látható, amelyen valami madár áll, csőrében zöld ágfélét tartva. A sisakdísz nem vehető tisztán ki, de a dísz mellett jobbról-balról az *L.* (adislaus) és *M.* (ossoczy) betűk világosan láthatók. Ugyanez a pecsétábra látható Mossóczynak 1566. június 21-én ugyancsak Pozsonyban kelt nyugtáján, továbbá egy 1557. október 13-án Bécsben kelt és Nádasdi Tamáshoz intézett levelén is.²⁸⁾

Ezzel szemben, ha a Mossóczy Zakariás által használt pecsétet vesszük vizsgálat alá, akkor könnyen megállapíthatjuk, hogy a László deák és Zakariás által használt *címerek merőben elütnek egymástól*. Mossóczy Zakariás első pecsétjét 1573-ból, tinini püspök korából ismerjük, amely egy nyugtáján látható. E pecséten osztott pajzsban alsó mezejében derékból növvő, ágaskodó orrszarvu, felső mezejében pedig középen valami talpra helyezett hosszuszáru latin kereszt-féle látszik, fent a kereszt fától jobbra-balra egy-egy hatágu csillaggal. A pajzsra püspöksüveg van helyezve.²⁹⁾

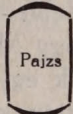
Ugyanezen címer ábrát látjuk egyik 1577. évi nyugtáján is, viszont egy 1579. szeptember 27-én Galgócon

²⁷⁾ M. Tud. Akadémia oklevélgyűjteménye XVI. théka.

²⁸⁾ 1556. jun. 21. Orsz. Levéltár, Akadémiától átvett iratok: 120. csomó, XVI. kötet. — 1557. okt. 13. Nádasdi-missilisek, M. csomó.

²⁹⁾ 1573. aug. 12. Pozsony. Magy. Nemzeti Múzeum kézírattára, fol. lat. 1490.

kelt nyugtáján lévő pecséten a címerpajzs alsó mezeje változatlan ugyan, de már a felső mező két részre hasított s ennek heraldikailag jobb mezejében van az eredeti ábrázolás, t. i. a kereszt a két csillaggal, a bal mezőben pedig fél sasszárny látható. A címerpajzs mellett jobbról-balról a következő betűk ilyen elhelyezésben láthatók :

Z.(acharias)		M.(ossó cz y)
E.(piscopus)		V.(aciensis)

A pajzsra püspöksüveg van helyezve, mögötte pásztorbot. 1582. június 30-án Nagyszombatban kiállított nyugtáján és 1586. október 13-án Nyitrán kelt levelén látható pecsétek már újabb címerbővítést mutatnak,³⁰⁾ de az alsó pajzs fél vágott mezejének új ábrája a pecsétek elmosódottsága miatt nem vehető ki tisztán. Azonban ez sem volt Zakariásnak véglegesen kialakult pecsétje, mert a nyitrai székesegyházban lévő síremlékén látható címeren, a pajzs négyelésén kívül még szív-pajzs is van. Síremlékét Kaprinay kézírataiban körülményesen ismertetvén, részletezi az azon látható címert is és annak következő leírását adja: „Post haec sequitur in marmore scutum gentilitium, *quatuor in partes dissectum*, mitra pedoque per transversum posito ornatum, dependentibus utrinque mitrae fasciolis. *Eminet in medio scutulum*, tria cornua unicornis referens, quorum unum deorsum, duo reliqua sursum versa sunt. Dextra, ea quae superior scuti pars ducum corona est insignita; huic inminet cornu unicornis in utroque latere stipatum stella octogona. In parte inferiore tricipiti monti postremis pedibus unicornis insistit. In sinistra parte supera videre est duos alas aquilae pandas habentes in mediis pennis expressa tria cornua unicornis.“³¹⁾

³⁰⁾ 1579. szept. 27. Galgóc. Múzeum, fol. lat. 1490. — 1582. jun. 30. Múzeum, fol. lat. 1490. — 1583. okt. 13. Nyitra. Pozsonyi kamarához intézett levelek, I. sorozat, 16. csomó.

³¹⁾ Budapesti egyetemi könyvtár Kaprinay kéziratok, quarto 67. kötet 221. skk. II.

Íme tehát Mossóczy Zakariás címere 1573-tól haláláig négyféle változatot mutat és mivel semmiféle adatunk arra nézve nincsen, hogy a király Zakariást címerbővítésekkel tüntette volna ki, fel kell tennünk, hogy Mossóczy címerét önkényesen bővítette. Arra nézve sem tudunk bizonyosat mondani, hogy vajjon a Zakariás által használt első címer a Mossóczy—Rohosnik vagy a Chierni—Cserni-család ősi felvett címere-e? Annyi azonban mindenesetre bizonyos, hogy Mossóczy László és Zakariás címerei annyira eltérők egymástól, hogy ez a körülmény is a kettő családjának különbözősége mellett bizonyít.

Egybevetve és összegezve már most az eddig felsorakoztatott bizonyítékokat, kettőt lehet teljes bizonyossággal megállapítani: 1. Hogy Mossóczy Lászlónak nem volt Zakariás a fia, de sőt 2. hogy a László és Zakariás családja két különböző Mossóczy nevű család volt, amit bizonyít a Mossóczy nevet viselőkné a XVI. században előtűnt harmadik képviselője, t. i. *Mossóczy Tamás*, aki kétséget kizárólag a László nemzetségéből való, mert ennek címerével teljesen azonost használt.

Mossóczy Tamás időrendi egymásutánban az utolsó előtti a XVI. századból ismert Mossóczyak közül. Tamás, úgy mint László, szintén kamarai szolgálatban állott, de nem a központban, hanem a vidéken. Szüleiről, születése körülményeiről, ifjúkoráról nem tudunk semmit. Úgy látszik mint *contrascriba* kezdte pályafutását a szakolcai harmincad-hivatalnál, amely minőségben 1569-ben találkozunk vele első ízben, de már 1570-ben ugyanezen harmincadnál számvevő (*rationista*), 1571-ben pedig már harmincados.³²⁾ Tamás nős volt és egy gyermek atyja, a

³²⁾ 1569. jun. 30. Bécs I. Miksa király: „Ad successionem demortuorum ad Zakolczam nimirum idoneos fore *Thomam Mossoczium*, qui hactenus *contrascribae* officio ibidem functus est,” javasolja a magyar kamara. Ben. Resol. XVI. kötet 131. l. U. ezt írja az udvari kamara ugyanekkor. Közös pénzügyi lt. Magy. Gedenckbuchok 396. k. 137/a. l. — 1570. január 7. „*Thomas Mossoczi rationista tricesimae*

gyermek azonban 1578. első felében meghalt. Ennyi mind-össze, amit a Mossóczy-család eme tagjának életéről tudunk, aki 1574-ben a többi szakolcai nemessel együtt megtagadta az egyházi tized fizetést, s 1576. végén (nov. 5. előtt) már be is fejezte földi pályafutását, mert 1576. november 5-én már állásának betöltéséről intézkednek és nővére *Dorottya* 1577. január 5-ike előtt Tamás árvája nevében a magyar kamarához beadott folyamodványában Tamást szintén már *néhai*-nak mondja és árvája részére nevelési segílyt kér.³³⁾

Zakolcensis" folyamodványt intéz a magyar kamarához, melyben állásához mérten eggyel több lovaslegényt (jargallót) kér. — Pozsonyi kamarához intézett levelek I. sorozat 11. csomó. — 1571. január 17. Debitum dominae Margarethae Bakytth. 17. Januarii. A Thoma Mossoczy *tricesimatore* Zakolczeni acceptati sunt stb. fl. 200. Magy. Nemz. Múzeum, kéziratár, fol. lat. 936. — 1571. február 5. Tamás harmincados, Bécs. Közös p. ü. lt. Hung. 14359. csomó, — 1572. március 8. — Andaházy András folyamodványa a magyar kamarához, melyben fel- említi Mossoczy Tamás jelenlegi szakolcai harmincadost, aki valamikor András atyjának contrascribája volt. Pozsonyi kamarához intézett levelek I. sorozat 13. csomó. — 1574. aug. 26 és 28-án Tamás még mindig szakolcai harmincados. U. ott I. sorozat 11. csomó és Exped. Camerales 1574. aug. 28.

³³⁾ 1574. jul. 31. Pozsony. Thomas Mossovocz a tizedfizetést megtagadja. Bécs. Közös p. ü. lt. Hung. 14363. cs. — 1576. november 5. Pozsony. *Mortuus est his diebus tricesimator Zakolcensis, egregius Thomas Mossoczy, in cuius locum* Bogárdy Péter, akit a győri püspök ajánl, Matyasóczy Mihály, aki a studiis militaribus, linguarumque peritia atque fidelitate satis commendatus" és mások pályáznak. A kamara Matyasóczyt ajánlja. Orsz. Ltár: Exped. Camerales, Minutae. — 1577. jan. 5. Bécs. Ernő főherceg „ad supplicationem Dorotheae Mossoczy ratione Thomae quondam Mossoczy tricesimatoris Zakolcensis fratris sui relictis orphanis" . . . „dicto orphano in commodiorem sui sustentationem et educationem per quadriennium singulis annis" 50 frtöt utalványoz. Orsz. Levéltár, Ben. Resol. XXIV. k. 3. l. — 1577. janár 18. Pozsony. „Ad viduam quondam Thomae Mossoczy tricesimatoris Zakolcensis! Nobilis domina nobis honoranda" stb. Kéri a kamara a férje számadásaihoz való nyugták kiadását. Orsz. Lt. Exped. Cameral. Minutae. — 1577. ápr. 10. „Dorothea Mossoczy, quondam Thomae Mossoczy tricesimatoris Zakolcensis soror" folyamodványa a magyar kamarához, melyben kéri, hogy az Ernő főherceg által Mossóczy Tamás árvájának „ad educationem" kiutalt évi 50 frtját adják

Mossóczy Tamás 1574-ben a magyar kamarához egy levelet intézett, amelyen pecsétje is fennmaradt.³⁴⁾ E pecséten a címerpajzsban látható álló madár alak teljesen azonos a Mossóczy László pecsétjén ábrázolttal. A két pecsét közt csak annyi a különbség, hogy a Tamásén a T. M. betűk láthatók.

Mindezek tehát csak megerősítik, hogy míg Mossóczy László és Zakariás két különböző Mossóczy családhoz tartoznak, addig László és Tamás egy és ugyanazon nemzetségbeliek.

A XVI. században élt Mossóczyak sorozatát Mózes rekeszti be, akiről csak annyit tudunk, hogy 1575-ben

ki. Orsz. Lt. Pozsonyi kamarához intézett lev. I. sor. 14. csomó. — 1577. december 23. Pozsony. Mossóczy Dorottya, néhai M. Tamás szabolcai harmincados nővére, azt az 50 frtot, melyet „Majestras Vestra Sacratissima filiolo eiusdem Thomae Mossoczy ad educationem” évenként kiadni rendelt, magának kéri. „Ipsam quidem supplicantem satis pauperem vitam ducere, oculorum etiam dolore per aliquod annos magnopere afflictum fuisse,” azonban — írja a kamara — nincsen olyas érdeme, amelynek alapján ezt a pénzt neki lehetne átengedni, úgy, hogy ezt inkább a végek szükségletére kellene átutalni. Orsz. Lt.: Exp. Cameral. Minutae. — 1578. március 19. Pozsony. „Sacratissima! Ad supplicationem Dorotheae Mossoczy maiestati vestrae sacratissimae referimus humilime Thomam Mossoczy fratrem suplicantis fuisse tricesimatorem Zakolcensem, eumque e vivis sublatum reliquisset filiolum, ad cuius educationem dignata fuit serenissimus princeps dominus Ernestus archidux Austriae frater maiestatis vestrae sacratissimae, dominus noster clementissimus in absentia maiestatis v. s. ob respectum servitiorum patris ducentos florenos hungaricos per quadriennium solvendos clementer decernere. *Mortuus est autem iam et puer* et hanc eius provisionem ipsa supplicans in se transferri supplicat. Quod nos censere non possumus, licet enim sit pauper ipsa supplicans, usumque oculorum amiserit, *habet tamen maritum*, qui eam suo artificio utcumque sustentare potest.” Orsz. Lt. Exped. Camer. Minutae. — 1586. május 31. Bécs. Ernő főherceg a magyar kamarához: „Dorothea Mossoczy subsidium illud nepoti suo ex fratre Thoma Mossoczy antehac decretum in se suosque *liberos* transferri . . . petit.” Kér erre nézve információt Ben. Resol. XXX. kötet, 138. lap. Ld.: Orsz. Lt. 1586. jun. 16. Exped. Cameral. Minutae, melyben a kamara elutasító javaslatot tesz.

³⁴⁾ 1574. aug. 26. Pozsonyi kamarához intézett levelek, I. sorozat, 11. csomó.

ungvári harmincados és tizedszedő volt, ebben a minőségében megkárosítván a kincstárt, még Miksa király idejében elzárták, úgy látszik fej- és jószágvesztésre ítélték és hivatalától is megfosztották. Azonban a király Mossóczy Zakariás tinini, később nyitrai püspök és Révay Ferencz kérelmére megkegyelmezett neki, mire szabadon eresztették. 1583-ban Mózes már a régi tisztebe való visszahelyezését kéri a királytól, amely kérését a szepesi kamara teljesíteni javasolja azzal az indokolással, hogy bűneiért már eléggé megbűnhődött, az okozott kárt megtérítette, azután meg szegény ember, akinek felesége és gyermekei vannak.³⁵⁾ Figyelemmel arra, hogy bűnügye

³⁵⁾ 1580. március 29. Kassa. „*De Moisis Mossoczy negotio*. Juxta benignum serenitatis vestrae mandatum die vigesima quinta februarii ad nos datum misimus serenitati vestrae processus iudicarii contra Moisen Mossoczy olim tricesimatorem Unghvariensem et decimatorem frugum sacratissimae maiestatis caesariae, ut defraudatorem fisci, per hanc cameram annis superioribus instituti et sententiae in eundem latae exemplum presentibus inclusum. Quod an iudici et senatui civitatis Zakolcha, qui id petunt, serenitas vestra extradare voluerit nec non stat in benigno serenitatis vestrae arbitrio. Significamus autem serenitati vestrae demisse, praefato Moisi Mossoczy a defuncta maiestate caesarea foelicissimae recordationis post latam illam sententiam gratiam esse factam et vitam illi donatam. Deus. stb. Cassoviae vigesima nona martii, anno etc. LXXX.” — Orsz. Lt. Szepesi kamara, Liber exped. II. k. 440. l. — 1583. február 25. Kassa. „*Moisem Mossoczy pristinae honori restituendum*. Intelleximus inclusum libellum supplicem Moisis Mossoczy a maiestate vestra sacratissima camerae huic pro informatione transmissum, in quo supplex petit, ut ob decimationis officium per ipsum olim perperam administratum, honoris iacturam passo, prior honor et gratia maiestatis vestrae sacratissimae sibi restituatur, literaeque patentes maiestate vestra sacratissima dentur. Quo de negotio hoc habemus maiestati v. s. demisse rescribere, quod laudatus Moises Mossoczy fuit anno 1575. tricesimator Unghvariensis et decimator eiusdem districtus in quibus officiis cum propter exactionem manipulorum penae, ut vocant et frugum quarundam oblationem, propterque damna aliqua nonnullis illata officii limites excessisset, per cameram iudicio aggravatus et captivus fuit. Sed eundem *ad intercessionem reverendissimi domini episcopi olim Tininiensis nunc Nitriensis* ac magnifici Francisci de Rewa defuncta maiestas caesarea laudatissimae memoriae ex captivitate dimitti benigne iussit, dato superinde clementi ad

Az eddig előadottak egybevetéséből és a rendelkezésünkre álló adatokból ennek a két Mossóczy és Rohosnik † Chierni családnak leszármazását a következőképen állíthatjuk össze :

- [illegible]

cameram hanc mandato, cuius exemplum presentibus adiecimus. Itaque stat in benigno maiestatis v. s. arbitrio, quid de eius supplicatione statuere dignabitur. Nobis humilime videretur, cum supplicans de excessionibus suis satis poenarum iam dederit et damna resarcierit, sitque pauper et habet uxorem et liberos, maiestatem v. s. rem sua clementia dignam facturam si cum pristino honori, quo privatus erat, restituere et superinde literas patentes a cancellaria hungarica dari iubere benigne dignabitur, ut eo melius sibi et familie liberisque suis sustentandis prospicere possit. Deus etc. Cassoviae, XXV. februarii anno Domini LXXXIII." Orsz. Lt. Szepesi kamara, Liber exped. III. k. 131. l.

³⁶⁾ Nagy Iván: M. ország nemes családai III. k. 31. l.; Orsz. Lt.: N. R. A. fasc. 1020. no. 2.

III.

Mossóczy (Rohosnik) Zakariás születésének körülményei, iskolázása, emelkedése az egyházi pályán, szegénysége, pártfogói és barátai, apróbb életrajzi adatai, betegeskedése, 1587-ben fiatalon meghal. Irodalmi tervei. Utóda. Életének jellemzése.

Nemes Mossóczy³⁷⁾ (helyesebben Rohosnik) Zakariás, a magyar Corpus Juris első kiadója,³⁸⁾ a nyitrai székesegyházban lévő sírfeliratából következően 1542. május elején, valószínűleg 12-ike körül született³⁹⁾ még pedig alighanem a turócmegyei Mosócson, amit több körülményből következtetünk, nevezetesen:

1. abból, hogy Rakocius (Rakowsky) Márton XVI. századi költő és Zakariás kortársa, aki turócmegyei magyar ember volt („Pannonius Turociensis“), a: „De magistratu politico libri tres“ című 1574-ben megjelent verses művét többek közt Mossóczy (azaz Mossóczról való, onnan származó) *Rohosnik* Zakariás tinini püspöknek ajánlotta,⁴⁰⁾ továbbá

³⁷⁾ Nevét a következő változatokban írják: Mosóczy, Mossóczy, Messosy, Mosskoci, Moshoci, Moshoczi, Mosochy, Mosshoczi, Moshocy, Mossochy, Mosotzi, Mossocy, Mossowczy, Massotzi, Mossoczius, Mos-souius, Mosotius, Mossotius, Mossochius, Moschocius; nevének hatféli változatát adja *Ráth* György is, *Irodalomtört. közlemények* 1895. évf. 66. l. — 1567-ben *Lyra* Miklós postilláiba ő maga jegyezte be a címlapra magáról, hogy: „nobilis.“ *Magyar Könyvszemle*: 1880. évfolyam 16. lap.

³⁸⁾ A Horváth Cyrill, Beöthy- s Pintér-féle irodalomtörténetek nem említik nevét, sőt hiába keressük a Mossóczy nevét a Magyar Jogi Lexikon-ban is.

³⁹⁾ *Vagner*: Adalékok a nyitrai székeskáptalan történetéhez című munka 134. lapján közli a sírfelirat pontos szövegét. Ugyanez, de pontatlanul olvasható *Kaprinay* kézírataiban, quarto 67. k. 221. s. kk. II. — *Kelemen*: *Historia juris hungarici privati* 351. l.; *Színnyei*: *Magyar írók* IX. k. 347. l.; *Vécsey* Tamás: Adalékok a magyar Corpus Juris történetéhez 18. l. stb.

⁴⁰⁾ *Rakovszky* idézett művének vonatkozó helye így hangzik: „Reverendo atque clarissimo domino Zachariae Rohosnik Moschouiensi, episcopo Tiniensi“ stb. — *Ld*: *Apponyi*: *Hungarica* I. k. 306. lap. — *Szabó—Hellebrant*: Régi magyar könyvtár III/1. k. 188. lap.

2. hogy Mossóczynak a hagyatékában találtak egy zászlót, amelyen az ő és *Turócmegye* címerképe volt látható,⁴¹⁾ amely a Turócvármegyével való kapcsolat mellett bizonyít és végül

3. egy ízben ő maga is Zacharias Mossovius de Mosocz-nak írja magát.⁴²⁾

Zachariás szülei szegények voltak. Anyja nemes Cserni (Chierni) Simon leánya Dorottya Cserni Miklós trencsényi alesperes nővére volt. Atyja, aki Zakariásnak talán mostoha, vagy esetleg édes atya is lehetett, Rohosnik vagy Rohoznik Menyhért, akinek kilétéről azonban semmi közelebbit nem tudunk.⁴³⁾

Dacára Mossóczy tót származásának, feltétlenül tudott magyarul is, amit bizonyít, hogy könyvtárában sok magyar nyelvű munka is volt, továbbá, hogy magyar nyelvű oklevelet is állított ki, sőt magyar nyelvű rituálét is írt, amennyiben az egri érseki könyvtárban lévő húsz lapnyi magyar rituále töredéket Ráth György Mossóczy művének tartja.⁴⁴⁾

Hogy Mossóczy iskoláit Pozsonyban, Nagyszombatban vagy Nyitrán végezte-e, azt pontosan megmondani

⁴¹⁾ Ld.: a függelékben, Mossóczy könyvtárának 22. tétele után közöltek.

⁴²⁾ 1582. jun. 21. — Magy. Nemz. Múzeum kéziratár, fol. lat. 1490. Mocnik és Vutkovich: Magyar írók névtára 205. l.

⁴³⁾ 1586-ban Mossóczy oppidum-ban él még egy Rohoznik Mátyás. Bécs. Közös pénzügyi lt. Hung, 14387. csomó. — 1577-ben ő maga írja: „A parentibus nihil praeter vitam accepimus.” Bécs. Staatsarchiv. Ung. Allg. Akt. 111. cs. — Hogy Rohosnik Menyhért Zakariásnak inkább mostoha, mint édesatyja volt, azt bizonyítani látszik, hogy Zakariás a Rohosnik nevet soha nem viselte. Egyetlen egyszer sem nevezi magát Rohosniknak, hanem következetesen és állandóan mindig csak Mossóczy-nak, mégis, hogy közte és Menyhért közt akár vérségi, akár pedig más rokoni kapcsolat volt, azt Zakariás földie egészen pontosan tudták, amit épen Rákóczi Márton dedicatioja bizonyít. Ld. még: Vágner: I. m. 135. l., Nagy Iván: I. m. III. k. 31. l., Századok 1874. 356. l.

⁴⁴⁾ Vágner: I. m. 138. l. 1. jegyzetében közöl egy 1574. február 1-én kelt és „My Mossóczy Zachariás” kezdetű magyar oklevelet. — Irodalomtört. Közlemények: 1895. évf. 65. skk. II.

nem tudjuk. Tanulmányai befejeztével elnyerte, nem ugyan a doktori, hanem a bölcsélet babérkoszorúsa fokozatot, amint azt egyik könyvében ő maga jegyezte fel az utókor számára.⁴⁵⁾

Mossóczy mindenesetre kiválóan eszes, a tudományokat kedvelő, könyveket szerető ifjú lehetett, mert már 20 éves kora előtt nyitrai kanonok, trencsényi főesperes, aki már, egy 1562. január 29-én kelt megbízó levél szerint, káptalanját a király vagy az országgyűlés előtt képviselte és Bornemissza Pál erdélyi püspök és nyitrai administrator vikarius volt és ez maradt 1572-ig, 30 esztendőskoráig.⁴⁶⁾ 1572-ben a nyitrai kanonoki stallumhoz infulát is kapott, ugyanis I. Miksa király kinevezi tinini (knini) címzetes püspöknek és egyuttal királyi tanácsosnak is és ebben a minőségben a királytól évi 500 forint „pensio“-t vagy „provisio“-t kapott.⁴⁷⁾

⁴⁵⁾ A legtöbb biográfus megegyezik abban, hogy Mossóczy Nagyszombatban járt iskolában. *Ferenczi—Danielik*: I. m. 330. l., *Szinnyei*: I. m. IX. 347. l. — Nicolaus de Lyra: Postillájában, mely ma a budapesti egyetemi könyvtárban őriztetik, van ez a bejegyzés. Ld. *Könyvszemle*: 1880. évf. 16. l. — Az „Episcopatus Nitriensis eiusque praesulum memoria“ című Pozsonyban 1835-ben megjelent munka szerint (331. l.), midőn XIII. Gergely pápa 1573. május 15-én Mossóczyt tinini püspökké kinevezte, ezt „cum dispensationa gradus doctoratus“ tette.

⁴⁶⁾ Verancsics az egri és tinini püspökökről 1572. november 5-én Miksa királyhoz intézett levelében ezt írja: „Omnes prudentia, industria, dexteritate, iudicio, eloquio et linguarum peritia commode polleant.“ Verancsics összes művei XI. k. 143—4. l. Vágner: I. m. 136. l. 1. jegyzet. — *Magyar Sion*: 1890. évf. 305. l.; Verancsics összes művei: XI. k. 8. l.; Orsz. Lt. NRA. fasc. 30. no. 23. (1569. jun. 28.).

⁴⁷⁾ 1573. március 28. Bécs, I. Miksa király Mossotius Zakariásnak „*novo episcopo Tininiensi*... ab eo tempore quo episcopatum tenet, annuatim quingentos florenos hungaricales pensionis nomine, ab eo tempore inchoando quo episcopatum ingressus est annuatim usque ad beneplacitum nostrum“ utal ki. Ben. Resol. XX. k. 66. l. Bécs, Közös pü. lt. Magyar Gedenckbuch-ok 397. k. 38./b—39./a l. — 1572. okt. 27-én Pozsonyban Miksa király Thekeli Sebestyénnek címeres nemes levelet ad, melyben az országnagyok közt: „Zacharia Mossoczy electo Tinniniensi“ találkozunk. N. R. A. 132/17, — 1573. aug. 12. Pozsony. Mossóczy Zakariás „*electus episcopus Tininiensis*“ és királyi tanácsos

1573-ban Mossóczyt, mint rendes salláriummal javadalmazott királyi tanácsost az 1574. évi XVII. t.-cikk a felső részekről és a pozsonyi törvényt napokról felebbezett perek felülvizsgálatára a királyi helytartó mellé rendelte s így Mossóczy bíróvá, gyakorlati jogásszá is kénytelen lenni s végeredményben az 1574: XVII. t.-cikknek köszönhetjük a magyar Corpus Juris első kiadásának létrejöttét.

Ezekon a királyi és nádori helytartói oktavákon Pozsonyban, Nagyszombatban és Eperjesen Mossóczy tényleg állandóan részt is vett, amiért naponként a rendes királyi tanácsosi salláriumán felül két forint diurnumot is kapott és úgy látszik, ennyi napidíj jár neki akkor is, ha Bécsben a királyi udvarnál kellett megjelennie.⁴⁸⁾

„ratione annuae nostrae pensionis siue salarii,” a magyar udvari kamarát 100 forint lefizetéséről nyugtatja. Magyar Nemz. Múzeum kéziratára, fol. lat. 1490. — Szinnyei szerint (IX. k. 347—8. l.) csak 1574. febr. 1-én lett knini püspök. — 1573. szept. 24. Pozsony. „Ad tricesimatore[m] Galgociensem. Egregie etc. — Committimus vobis, ut reverendissimo domino Zachariae Mossoczio electo episcopo Tininiensi in rationem provisionis suae annuae quingentorum florenorum hungaricalium ex proventibus istius tricesimae confestim solvere debeatis” nyugta ellen. Orsz. Lt. Pozsonyi kamarai iratok. Expeditiones Camerales. U. ilyen parancs u. ehhez 1574. ápr. 6-án 200 forint kifizetése tárgyában. — U. ott. 1574. ápr. 21. Pozsony. A magyar kamara u. ahöz: „Dederamus vobis sexta huius mensis commissionem ut reverendissimo episcopo Tininiensi, domino Zachariae Mossoczio ducentos florenos hungaricales in rationem pensionis suae numeraretis. Quoniam vero idem dominus Tininiensis scribit, se nihil hactenus eo nomine a vobis accepisse, ipseque *Eperiessinum* ad futura iudicia octavalia proficisci debeat, de sumptibus carere nullo modo potest,” tehát nyugta ellen 250 forintot fizessen Mossóczynak. — U. ott. 1576. május 25. Pozsony. A kamara u. ahöz! „Debetur apud hanc cameram reverendissimo domino Zachariae Mossoczio episcopo Tininiensi ratione provisionis suae annuae certa summa pecuniae,” 125 magyar frtot tehát fizessen ki neki. U. ott. — Hasonló tartalmú parancsok: Expeditiones Camerales 1577. március 30.; 1577. szept. 24.; 1579. május 12.; 1579. szept. 25.

⁴⁸⁾ 1573. Extractus proventuum camerae hungaricae stb. — Expensae iudicum ordinariorum sedis iudicariae sacrae caesareae regiaeque maiestatis. — Fejérvölgy Istvánnak és „reverendissimo domino

1574-ben Czobor Imrével és társaival együtt a felség kiküldi Mossóczyt az ország határait megállapító bizott-

Zachariae Mossoczio episcopo Tininiensi pro diurnis expensis quadraginta duorum dierum in iudiciis locumtenentia occupatis dati sunt fl. 168. III. Angaria, *Pensiones diversae*. Reverendissimo domino episcopo Tininiensi ad rationem pensionis dati sunt fl. 100. — IV. Angaria. — *Pensiones diversae*. — Reverendissimo domino Zachariae Mossoczy *electo* episcopo Tininiensi in rationem annuae pensionis, ratione proventuum episcopatus Tininiensis illi a S. C. Maestate ordinatae, dati sunt fl. 250. Bécs, közös pénzügyi levéltár. Hung. 14362. csomó — *Magyar Országgyűlési Emlékek*: VI. kötet, 44. lap, 119–20 lap. — 1577. március 13. Pozsony. Mossóczy Zakariás tinini püspök és királyi tanácsos „pro diurnis expensis octavarum locumtenentia in revisionem appellationum existentium pro dominica Reminiscere iam praeterita per reverendissimum dominum locumtenentem indictarum ab ultima die mensis februarii usque decimam tertiam martii pro diebus quatuordecim” felvett 28 forintról a magyar kamarát nyugtatja. Magyar Nemzeti Múzeum Kézirattára: fol. lat. 1490. — 1577. március 26. Pozsony. Mossóczy Zakariás „cum ad revisionem appellationum huc Posonium ad praesentes octavas locumtenentiae vocati simus, a decima quarta die praesentis mensis martii inclusive ad quem diem de diurnis expensis sumus exoluti, ad primum usque diem proxime futuri mensis aprilis, similiter inclusive quo die iudicia finientur, ratione earundem expensarum diurnarum *binos florenos hungaricales in dies computando*, ad dies novem decim ab egregio Andrea Wienero . . . percepisse florenes triginta octo hungaricales . . .” U. ott. — 1578. december 17. Pozsony. Mossóczy Zakariás váci püspök stb. elismeri, hogy „pro diurnis expensis dierum triginta novem, quas ab octava die proxime tansacti mensis novembris ad praesentem usque diem in iudiciis octavalibus hic Posonii fecimus, in singulos dies *binos florenos hungaricos computando*, ab egregio Andrea Wienero perceptore . . . percepisse florenos septuaginta octo hungaricos.” U. ott. — 1579. március 31. Pozsony. „Mossovius” Zakariás váci püspök stb., a március 12-től—31-ig terjedő időre „pro diurnis expensis” járó 40 forintról a magyar kamarát nyugtatja. U. ott. — 1579. április 11. Pozsony. Ugyanő „pro diurnis expensis quas a prima praesentis mensis aprilis ad undecimam usque eiusdem mensis diem, in praesentibus iudiciis locumtenentiae hic Posonii fecimus,” 22 forintról nyugtatja a magyar kamarát. U. ott. — 1582. június 19. Pozsony. A kamara meghagyja a galgóczi harmincadhivatalnak, hogy Mossovius Zakariás nyitrai püspöknek aki „sit modo sumptibus destitutus exhaustus, ut dicit, magnopere per varia negotia. in quibus tum apud aulam versatus est, tum postea in octavis praesentibus isthic Thirnaviae diu moraturus,” 200 frtot

ságba, a következő évben pedig a többi „jurium regni periti personae” között ott látjuk a tinini püspököt is, hogy a gróf Salm és a Pálffiak közti s Szent György vár tartozékai miatt folyó ügyben döntsön. Ugyanezen évben a felség Mossóczyt és társait kiküldi Nyitra, Surány, Komjáti és más várak erőd műveinek és őrségének megvizsgálására, erre nézve megfelelő utasítással látva el őket. 1576-ban Mossóczy Czobor Imrével együtt a nagyszombati protestáns concionator ügyében mint királyi biztos jár el, természetesen nem a nagyszombati protestánsok közmegelegedésére, úgy, hogy Mossóczy eljárását a király előtt kifogásolták is.⁴⁹⁾

1582-ben az országgyűlés a királyi és nádori helytartó elnöklete alatt működő feljebbviteli törvényszékhez

fizessen ki. U. ott. — 1582. junius 21. Nagyszombat. „Nos Zacharias Mossouius de Mossocz” elismeri, hogy „sub praesenti termino celebrationis iudiciorum octavi diei festi sancti Georgii martiris noviter elapsi hic Tirnaviae celebratorum in rationum sumptuum et expensarum ad usum mensae nostrae tanquam praelati, reverendissimo domino Stephano Radetio episcopo ecclesiae Agriensis ac locumtenenti per Hungariam ac sacrae caesareae regiae maiestatis consiliario in revisionibus appellationum adiuncto, recepissem et levasse a decima septima die mai usque vigesimam primam diem iunii inclusive” Ocskay Ferencz nagyszombati harmincadostól 72 forintot felvett. U. ott. — 1578. aug. 23. Bécs. Ernő főherceg meghagyja a magyar kamarának, hogy Mossóczy Zakariás váci püspök részére mivel „is in negotiis suae maiestatis et regni istius ad aulam nostram vocatus sit,” a neki járó diurnumot fizessék ki. Orsz. Levéltár: Ben. Resol. XXIV. k. 131. l. — Bécs, közös pü. lev. : Magyar Gedenckbuch-ok: 400. k. 265/b. lap.

⁴⁹⁾ 1574. aug. 3. Orsz. lt. Expeditiones camerales és bécsi közös pü. lt. Hung. 14365. cs. — 1575. márc. 24. Exped. camerales. — 1575. szept. 24. Pozsony. 18 pontból álló „Instructio reverendissimo domino Zachariae Mossouio episcopo Tininiensi et sacrae caesareae regiaeque maiestatis consiliario” Hosszutóty György kamarai tanácsos és Zeleméry László az esztergomi érsekség jövedelmeinek kezelője számára „ad cognoscendas status munitionum, custodiarum et proventuum arcium Nitra, Suran, Komjaty, Gyemes, Russo et castelli Kystapolchan de clementi serenissimi principis domini Caroli archiducis Austriae domini nostri clementissimi mandato expeditis, data.” Orsz. Levéltár, Expeditiones camerales. — 1576. Nagyszombat város közönségének felségfolyamodványa. Bécs, Staatsarchiv. Ung. Allg. Akten. 110. csomó.

ülnökké Telegdi Miklóssal együtt ismét Mossóczyt nevezi ki, továbbá a magyar- és stájer-osztrák-határ felülvizsgálására kiküldött biztosok közt szintén ott találjuk Mossóczyt, de ekkor már nem mint tinini, hanem mint váci címzetes püspököt, mert Rudolf király 1578. ápril 12-én Pozsonyban kelt oklevelével Mossóczyt váci püspökké és pilisi apáttá nevezi ki. Ugyanezen esztendőben Mossóczy ludányi apát is lett és 1579-ben (november végén) Radéci István királyi helytartó ezen apátság birtokába Mossóczyt ünnepélyesen be is vezette,⁵⁰⁾ s ezen apátságot nyitrai püspök korában is megtartotta.

A javadalmas váci püspöki székre való kinevezéssel kapcsolatban azonban a király Mossóczy évi 500 forintnyi

⁵⁰⁾ 1578. márc. 1-én a Belichich Miklósnak adott címeres levél záradékában Mossóczyval már mint „electo Vaciensi”-vel találkozunk. Orsz. Lt. NRA. 219/42. — A kinevezésre ld.: Orsz. Lt. Liber Regius IV. k. 98. l. Collationes eccles. I. k. 103. l. — Bécs, közös pénzü. levéltár: Magyar Gedenckbuch-ok 400. k. 176/a lap. — Orsz. Lt. Ben. Resol. XXIV. k. 54. l. — 1578. május 29. Pozsony. Kamarai felterjesztés. Felséged május 3-án kelt parancsával elrendelte, „ut reverendissimo Zachariae Mossoczy ab episcopatu Tininiensi ad Vaciensem gratia maiestatis vestrae sacratissimae promoti eundem episcopatum Vaciensem cum abbatia Pilisiensi assignaremus et a die assignationis pensionis eiusdem annuam, quam apud hanc cameram habuit cessare curaremus,” továbbá a pilisi apátsághoz tartozó Chakan birtok felét is adjuk át. Mossóczy „ad episcopatum Vaciensem introduci non potest, quando quidem nulla sit eius episcopatus possessio, quae extra ditionem Turcicam esset et ad quam secure possit adire. Ipsemet episcopus illarum occupationem sibi ipsi procurabit. Praeterea res etiam ecclesiasticas ad episcopatum Vaciensem pertinentes et privilegia ad abbatiam Pilisiensem pertinentia cum aurea bulla inter res praedecessoris sui inventa ego praefectus eidem assignavi. Pensionem, ubi facere iussi sumus, ab octava die praesentis mensis cessare curavimus et ex statu camerae delevimus.” — Orsz. Lt. Exped. camerales. — Desericius szerint az Ujlaky János után következő Mossóczy a 39-ik váci püspök volt. Historia episcopatus, diocesis et civitatis Vaciensis. 1767. — 146. l., s ennek függeléke: Catalogus Vaciensium per seriem episcoporum 11. l. Pray: Specimen hierarchiae I. k. 353. l. — Pannónhalmi Rendtörténet; XII. B. kötet, 187. l. — A ludányi apátság javainak védelmében még a királlyal is szembeszállott Mossóczy és tiltakozott az apátsághoz tartozó területek elidegenítése ellen.

királyi tanácsosi salláriumát, illetve pensió-ját, sok kamarai íratváltás után évi 400 forintban állapítja meg.⁵¹⁾

1580 körül Bornemissza Pál erdélyi püspök és nyitrai administrator halálával megüresedett a nyitrai püspökség és a vele járó örökös főispánság. A püspökségre pályáztak Mossóczyn kívül, Melegh Boldizsár csanádi püspök, Telegdi Miklós, Dersffy és mások. Ernő főherceg 1580. március 3-án Pozsonyban kelt előterjesztésével tesz javaslatot a felségnek a nyitrai püspöki szék betöltésére írárt közli a votumokat, véleményeket is. A Mossóczyra vonatkozó votum a következő: „*Vaciensis episcopus. Begert utrumque episcopatum für sich, mit weitleuffiger Auffierung, wie beschwerlich Ihme fallen wurde ainem jüngern und sonderlich dem Dersffy nachgesetzt zu werden, zmal weil er nuhn mehr in die sibenzehen Jar dises Bislumb*

⁵¹⁾ 1578. július 9. Bécs. Ernő főherceg a magyar kamarának megküldi „*Zachariae Messosy episcopi Waciensi literas, ratione quingentorum florenorum de consiliariatu, ut asserit, ante collatum episcopatum ipsi a caesarea maiestate genitore quondam nostro . . . deputatorum,*” véleményt kér, hogy e pénzek „*concessi fuerint tanquam salarium consiliariatus, an vero pensionis annuae loco.*” Orsz. Lt. Benig. Resol. eredeti. — 1578. július 16. Pozsony. A kamara erre válaszol. Ami az 500 forintot illeti, „*illos non salarii (t. i. consiliariatus) sed pensionis annuae nomine, durante suae maiestatis beneplacito, ipsi tunc episcopo Tininiensi concessas fuisse S. V. ex hic incluso suae maiestatis mandati ad cameram hanc editi exemplo benigne cognoscet.*” A knini püspökség török uralom alatt van, onnan jövedelem nincs, de a vácinál (qui scilicet episcopatus quoque sit Turcis subiectus) a tizedek fele mégis rendelkezésre áll, midőn tehát a felség Mossóczynak a váci püspökséget adta „*pensionem illam maiestas sua benigne abrogavit.*” Orsz. Lt. Exp. camerales. (Minutae.) — 1578. dec. 20. Bécs. Ernő főherceg parancsa a magyar kamarához, hogy a váci püspöknek „*ratione stipendii sui consiliariatus . . . a die collati episcopatus*” évenként 400 forintot fizessen ki. Orsz. Ltár. Ben. Resol. XXIV. k. 124. l. — Hogy ezt az összeget rendesen kapta, azt a kamarai számadásokból látjuk. Így 1583. dec. 31. Status erogatorum camerae . . . stb. Reverendissimo domino Zachariae Mossouio episcopo Nitriensi a decima tertia aprilis anni 1578. nomine salarii consiliariatus ad beneplacitum (így!) usque suae caesariae maiestatis solvuntur quotannis fl. 400. Bécs, közös pü. lt. Hung. 14383. csomó.

tam in spiritualibus, quam saecularibus vertretten unnd administriert unnd aller Gelegenheit für andere guettes Bericht hab. Gleichwol hette er den ältern zu weichen gar khain beschwerde, da aber Ir Maiestat Ime baide Bisstumb zulassen bedenckhen, so maint er dem Chana-diensem mecht Transsylvaniensi conferiert werden.“

A királyi tanácsban a szavazatok a következőképen oszlottak meg. A nyitrai püspökséget illetőleg Mossóczyra szavaztak tizenketten. Nevezetesen: a kancellár, Ungnad, a váradi, veszprémi, pécsi püspökök, Czobor Imre, Batthyányi, Révay Mihály és Ferencz, Alapy, Istvánffy Miklós és a personalis praesentiae. Mossóczy után a legtöbb szavazatot (5) Dersffy kapta, 2—2 szavazat esett a pécsi és csanádi püspökre, egy pedig a veszprémi püspökre. A beteg Telegdi Miklós véleményes szavazatát alszászi Szászy Andrással együtt írásban adta be.

A javaslat vagy Bécsben vagy Rómában sokáig hevert, mert csak 1582. február 21-én nevezi ki Rudolf király Mossóczyt nyitrai püspökké, a váci püspökségre pedig Melegh Boldizsár csanádi püspök került. 1584-ben a királyi helytartói méltóság betöltése alkalmával, erre az állásra igen komoly jelölt volt Mossóczy. Erdődy Péter kancellár és zágrábi püspök, továbbá a váci püspök nyomatékosan ajánlják őt erre a méltóságra, s szerintük csak betegeskedése lehet kinevezésének akadály, amint-hogy úgy látszik ezt az állást Mossóczy emiatt vagy nem fogadta el vagy nem kapta meg. Az ajánló váci püspök Mossóczynak a magyar jogban való jártasságát emeli ki.⁵²⁾

⁵²⁾ 1580. március 3. Bécs Staatsarchiv, Ungarn allgemeine Akten 113. csomó. — 1580. Telegdi Miklós (episcopus Quinque ecclesiensis) Ernő főherceghez: „Cum ob adversam valetudinem consilio vestrae serenitatis hodie interesse non potuerim ob idque per reverendissimum dominum cancellarium monitus sum, ut de episcopatibus Transsilvaniensi et Nitriensi, quibus eos conferendos esse putem, votum meum vestrae serenitati scripto declarem, hoc nunc facio humillime Nitriensem vero reverendissimo domino Vaciensi qui in eadem ecclesia per multos annos servivit. Inconveniensusque esse existimo quenquam minus ipso idoneum ei praeferri, talem praesertim, qui nunquam in

Az 1574. évi országgyűlésen kívül teljes bizonyossággal megállapíthatólag részt vett Mossóczy az 1571., 1578., 1582. és 1583. évi országgyűlésen, rendszeresen részt vett a pozsonyi és nagyszombati oktávákön és gyakran megfordult Bécsben az udvarnál is és ott tartózkodását könyvtárának gyarapítására és könyvvásárlásokra használta fel.⁵³⁾ De nemcsak politikai vagy igazság-

sacris versatus sit, nec prius sacerdos esse voluerit, quam ad summum episcopatus culmen conscendere. Siquidem huiusmodi nunc sunt tempora, ut non qui aliquando esse possint, sed qui iam sint idonei, ecclesiis praefici oporteat," stb. U. ott 113. csomó. — 1580. Szászzy András opinio-ja: „Omnes isti domini episcopi, qui Nitriensem episcopatum habere cupiunt boni viri et sufficientes sunt, sed prae aliis videtur mihi reverendissimo Vacienti esse conferendus et eius beneficium domino Telegdino dandum. U. ott 113. csomó. — 1582. február 21. Pozsony. Mossóczy nyitrai püspökké neveztetik ki. Orsz. Lt. Liber Reg. IV. 245. l.; Collat. eccles. I. k. 109. l. — 1583. jun. 8-án consistoriális intézkedéssel felmentik Mossóczyt a váci püspökség alól és megerősítik a nyitrai püspökségben, amelyre a „császár“ kinevezte. *Fraknói*: Oklevéltár a kegyúri jog történetéhez 119. l. — 1584. Erdődy kancellár véleménye: „Diligenter ponderavi utriusque praelati, reverendissimorum videlicet dominorum episcoporum Vesprimiensis et Nitriensis qualitates et sufficientiam. Meo itaque humili iudicio censerem episcopo Nitriensi officium locumtenentiae sat commode per suam maiestatem conferri posse, si omnino infirmitas eius quo minus officio suo satisfacere posset, non obstiterit.“ Bécs, Staatsarchiv, Ung. allg. Akten 115. csomó. — Ugyanekkor a váci püspök véleménye: Most is fenntartja amit Ernő főhercegnek mondott, t. i. „Censeo humiliter, ut non curata adversa valetudine reverendissimi domini episcopi Nitriensis (si quidem hoc officio animi magis quam corporis vires ac rerum experientia et iurium regni peritia requiruntur et priori quoque locumtenenti reverendissimo quondam domino Stephano Radetio episcopo Agriensi in reipublicae administratione debilitas corporis non obstiterit) praefatum locumtenentiae officium ipsi domino episcopo Nitriensi commodissime per suam maiestatem conferri posse, tanquam personae inter spirituales magis qualificatae. Quod si vero infirmitas eius in tantum obstaret, quod illi hoc officium conferri non posse, ego personam ad hoc officium magis aptam et idoneam post praefatum dominum episcopum Nitriensem non video praeter episcopum Zagrabiensem.“ U. ott 115. csomó.

⁵³⁾ 1577. szept. 21. Nyitra. „Episcopus Tininiensis“ levele a magyar kamarához. Irja, hogy a király meghagyta, „ut me Posonii in in-

szolgáltatási, hanem egyházi célú utazásokat is tett, amennyiben mint trencsényi főesperes gyakran megfordult esperesi kerületében, főleg pedig Trencsénben, mint nyitrai megyés püspök pedig egyházlátogatásokat is végzett.⁵⁴⁾ Egyébként hites emberi, egyházi és egyháza érdekében kifejtett működését bőven ismerteti Vágner József, az: Adalékok a nyitrai káptalan történetéhez című s már többször idézett művében.⁵⁵⁾

Mossóczy, dacára egyházi javadalmainak, (hiszen a váci püspökség tizedeinek árendája maga évi 1400 frtot jövedelmezett) körülbelől nyitrai püspök koráig egészen szegény ember volt és szegénységét különösen sokat és feltűnően hangoztatja tinini püspök korában. 1575-ben és 1576-ban panaszkodik legjobban és pedig oly méretű szegénységről, sőt nyomorról, amely egy magyar főpapnál szinte hihetetlen és elképzelhetetlen. Alig lehet ugyanis hitelt adni, hogy egy nyitrai olvasó kanonok és tinini püspök a XVI. században oly nyomorúságos anyagi helyzetben élt légyen, hogy még egy darab kenyere sem akadt, amivel éhségét csillapítsa. 1575. augusztus 31-én a magyar udvari kamarához intézett s 500 forintnyi saláriumát kérő hivatalos folyamodványában Mossóczy a *summa urgens necessitasra* hivatkozik, amely akkora — írja — hogy még az egyház által nem tilalmazott na-

dicta iam nobis proxime diaeta inter alios maiestatis suae caesareae fideles constituam paupertatis meae intuitu" kéri járandóságának kifizetését, hogy „*me sine minori molestia in istis comitiis una cum familiola mea sustentare possim.*“ Orsz. Lt. A pozsonyi kamarához intézett levelek I. sorozat 11. csomó. — 1578. aug. 28. Orsz. Lt. Ben. Resol. XXIV. k. 131. l. — 1581. okt. 13. Pozsony. A magyar kamara a galgóczi harmincadhoz. Meghagyja, hogy Mossóczynak, aki „*per suam maiestatem ad futuram dietam vocatus est et sumptu plurimum indiget in rationem salarii sui*“ 200 frtot fizessen ki. M. Nemz. Múzeum kéziratár fol. lat. 1490. — 1582. junius 19. Pozsony. M. N. Múzeum, U. ott. — Magyar Könyvszemle 1880. évf. 16. lap. — Magyar Országgyűlési Emlékek: VI. k. 191. l.; VII. k. 137. l.

⁵⁴⁾ Vágner: I. m. 237. l. 2. jegyzet.

⁵⁵⁾ Vágner: I. m. 136—142. ll.

pokon is éhezve bőjtölni kell, mert annyi kenyérünk sincs, hogy éhségünket csillapíthassuk.⁵⁶⁾

El kell hinnünk a sivár valóságot, hogy Mossóczy a szó valódi értelmében koplalt és éhezett, mert nem tehetjük róla fel, hogy magas állású egyházi férfiú létére egy tekintélyes kormányzékot valótlán állításokkal akart volna szinte becsapni és mesterségesen szánalmat ébresztve a maga részére kedvezően hangolni, de mindenesetre szomorú fényt vet a XVI. század gazdasági állapotaira, (melyek éppen a század hetvenes éveiben voltak a legkétségbeejtőbbek) hogy a magyar főpapok, a király tanácsosai közül akadt olyan, akinek betevő darab kenyere nem volt. Mossóczy még 1577-ben is panaszkodik szegénységén, („*paupertas ipsa mea me cogit*,” hogy stipendiumát felvegye — írja) de mégsem olyan élesen, mint 1575-ben és ekkor szegénységének bizonyításában támogatja Radéci István egri püspök is, aki Mossóczynak a magyar kamarához intézett folyamodványára sajátkezőleg írja rá az ajánlást azzal, hogy Mossóczy „Krisztus szegénye,” tehát támogatásra szorul. Ugyanezen esztendő szeptemberében is azon a címen kér pénzt a kamarától, mert szegény és így kíséretcskájával nem tud az országgyűlésen részt venni.⁵⁷⁾

⁵⁶⁾ 1575. aug. 31. Nyitra. „*Servitor episcopus Tinniniensis*” levele a magyar kamarához, melyben hivatkozva a „*summa urgens necessitas*”-ra, „*quae tanta est, ut etiam diebus ab ecclesia non vetitis esuriendo ieiunandum sit, quod nec panem ad explendam esuriem quandoque habeamus*,” kér 500 frtot. — Orsz. Lt. A pozsonyi kamarához írt levelek I. sorozat, 13. csomó.

⁵⁷⁾ 1577. március 30. Mossóczy a kamarától 175 frtjának kifizetését kéri. Alul Radéci következő sk. megjegyzése: „*Comendo dominationibus vestris generosis reverendissimum dominum Tininiensem, quia pauper Christi est. Nulla maior aegritudo est, quam non habere, quibus egritudo curari possit, paupertate autem nihil gravius, nihil huc egritudine molestius. — Agriensis manupropria.*” Orsz. Lt. — A pozs. kamarához int. levelek I. sor. 14. csomó. — Ld. 53. jegyzet is, továbbá 1577. március 2. Orsz. Lt. Pozsonyi kamarához int. levelek I. sorozat, 14. csomó.

Innenfogva úgy látszik Mossóczy gazdasági helyzete megjavult. Pénzhez, továbbá ingatlanokhoz jutott, úgy hogy szegénysége feletti jeremiádái elmaradnak s bár egyszer-kétszer (1581—82) hivatkozik még pillanatnyilag szorult helyzetére,⁵⁸⁾ de mégis általánosságban meg lehet állapítani, hogy anyagi helyzete már nem kétségbeejtő. — Amint ránk maradt nyugtaiból meg lehet állapítani, maga a magyar kamara 1577-től 1584-ig sallárium és diurnum címén 1416 forintot fizetett ki neki, 1579-ben pedig bérbe veszi évi 400 forintért a pálosok elefánti kolostorát,⁵⁹⁾ s ugyanekkor — mint már tudjuk — megkapja a ludányi apátság javadalmait is, ami vagyoni viszonyainak tetemes javulását idézhette elő.

Mossóczy, mint írástudó, könyv- és tudománykedvelő ember, természetesen korának irodalmi és egyéb tekintetben is kiváló egyéniségeivel élénk összeköttetésben állott. Mint Castor és Pollux, olyan benső barátságban élt Mossóczy *Telegdi Miklós* pécsi püspökkel, akivel már 1574-ben együtt működik és akinek utolsó perceinél is, mint végrendeleti tanú jelen volt.⁶⁰⁾

Nagyon jó viszonyban és szoros összeköttetésben élt Mossóczy *Oláh Miklós* esztergomi érsekkel, aki Istvánffy Miklós és Radéci István mellett legjobban a fiatal, de

⁵⁸⁾ 1581. október 13. és 1582. június 19. M. N. Múzeum kézirat-tár fol. lat. 1490.

⁵⁹⁾ Rupp: Magyarország egyházi földleírása I/2. k. 600. l. — A felső elefánti kolostor oklevelei és számadásai megvoltak Mossóczy hagyatékában. — 1586-ban övé volt a szkalkai apátság is, de ezt kegy-úri jogánál fogva nemsokára átengedi Csernyánszky Miklósnak. Panonhalmi Rendtörténet XII. B. k. 421. l.

⁶⁰⁾ 1574. nov. 30. A kamara meghagyja Mossóczynak és Telegdi-nek, hogy Kisserjéni Pál kezeihez adják át a Szentkereszt és Nyárhíd határjárásáról szóló „privilegia archiepiscopalia,” köztük András király két és Béla király egy rendbeli metálisát. Orsz. Lt. — Pozsonyi kamarához int. levelek I. sor. 10. csomó. — 1586. ápr. 20. Telegdi végrendelet-végrehajtói közt „constituo Zachariam episcopum Nitriensem, charissimum fratrem meum” stb., „Országos Lt. Eccles. cameraria fasc. 18. No. 6.

eszes nyitrai kanonokot kedvelte és a legnagyobb valószínűség szerint pártfogolta is.⁶¹⁾

Ugyancsak tűrhető viszony lehetett Mossóczy és egyházi feljebbvalója *Abstemius (Bornemissza) Pál* erdélyi püspök és nyitrai püspökségi administrator, a nyitrai egyházmegye 1494. évi statutumainak kiadója között is, aki még életében egy arany kelyhet ajándékozott Mossóczy-nak. 1577. szeptember 2-án kelt végrendeletében is megemlékszik Mossóczyról s neki, aki valamikor titkára is volt, egy subát s nagy ezüst serleget hagyományoz. Viszont Mossóczy is hálás volt Bornemisszával szemben, mert neki halála után Nyitrán a *Šzent-Emerám székesegyházban* síremléket „posuit decessori suo Zacharias Mossochius successor“.⁶²⁾

Verancsics Antal esztergomi érsekkel is benső és bizalmas barátságban lehetett Mossóczy, mert nemcsak hogy halálos ágyán unokaöccsei mellé gyámul rendeli Zakariást, hanem végrendeleti végrehajtónak is kinevezi, sőt Telegdi Miklóssal együtt vagyona leltározására is Mossóczyt kéri fel. Ezenfelül Verancsics különösen nagy tudásáért kedvelte és pártolta Mossóczyt. Így amidőn egy ízben (1572-ben) Miksa király felkérte Verancsicsot, hogy törökországi követségre alkalmas egyéneket ajánljon

⁶¹⁾ Oláh Miklós — írja Timon Sámuel — „in provehendis cum omnium disciplinarum, tum praesertim poeticae culturibus valde benignus fuit. Inter hos primo loco habebat Nicolaum Istvánffium, Stephanum Radetium, Zachariam Mossocium.“ *Timon: Epitome chronol. rerum hungaricarum* 1764. — 226. l. — *Vagner: I. m.* 143. lapján közli a latin verset, amelyet Mossóczy Oláh Miklós halálára írt.

⁶²⁾ *Archeologiai Értesítő: 1902.* (Új folyam XXII. k.) 207. lap. — *Századok: 1895. évf.* 346. l.; Budapesti Egyetemi könyvtár: Kaprinai kéziratok, quarto 67. k. 221. l. — Bornemissza eredeti végrendelete, Bécs, közös p. ü. lt. Hung. 14,373. csomó. Ld. Mossóczy 1577. aug. 10-iki levelét. — 1580. aug. 19. Pozsony. A kamara Mossóczytól az Abstemiusztól kapott arany kelyhet illetőleg felvilágosítást kér, 1580. szept. 17-én Mossóczy jelenti, hogy az arany kehely „per ipsum episcopum adhuc viventem dono datum et assignatum esse“ stb, Orsz. Lt. Exped. camerales, minutae.

neki, az érsek e küldetésre többek közt Mossóczyt is ajánlotta.⁶³⁾

Egyik hatalmas védnöke és pártfogója volt Mossóczy-nak *Radéci István* egri püspök,⁶⁴⁾ és jó viszonyt tartott fenn Mossóczy *Fejérvöy István*nal is.

Sambucus-Zsámboki János udvari történésszel is jó viszonyban élt Mossóczy, hiszen Bonfininek 1581-ben Frankfurtban nyomtatott kiadásában, az olvasóhoz intézett előszavában (Bécs 1580. december 1.) maga *Sambucus* írja, hogy műve függelékében megjelent törvényeket leginkább Mossóczy *Zakariás* váci püspöknek köszönheti, kinek buzdítására és költségére több eféle emlékek is rövid időn belül külön meg fognak jelenni. Ezt a körülményt már 1793-ban *Molnár* is megemlíti a „Magyar Könyvház”-ban, mondván, hogy „nagy falkát kinyomatott azon törvényekből *Sambucus János*, *Mátyás* király idejéig vezetvén az ártikulusokat, de ugyancsak Mossóczy példa írásából.”⁶⁵⁾

Ismeretségben van még Mossóczy *Gyulai Torda Zsigmonddal*, *Illicini Péterrel*, *Nicasius Ellebodius Castelanus* pozsonyi orvossal és kanonokkal is,⁶⁶⁾ s jó viszonyt tart

⁶³⁾ *Verancsics* összes művei XI. k. 8., 143—4., 323—4. ll.

⁶⁴⁾ 57. jegyzet. — 1577. jun. 7. Az egri püspök levele Mossóczyhoz *Nicasius* haláláról. Budapesti Egyetemi Könyvtár, Hevenesi kéziratok 34. k. 14. szám. — 1582. aug. 20. Selye. Az egri püspök levele „reverendissimo domino *Zachariae Mossoczy* episcopo *Nitriensi*, locique eiusdem comiti perpetuo” és királyi tanácsoshoz, melyben bizonyos *Galassa Vince* ügyében ír. Budapesti egyetemi könyvtár, Hevenesi kéziratok 34. k. 1. sz.

⁶⁵⁾ *Magyar Könyvház*: 1793. évf. 146. l. — *Szabó—Hellebrant*: Régi magyar könyvtár III/1. k. 205. l. — *Frank*: A közigazság törvénye Magyarhonban I. kötet 24. lap. — *Endlicher*: Die Gesetze des heiligen Stephans. 11. l. a. és b. jegyzet. — Ld. még alább a 103. jegyzetet.

⁶⁶⁾ *Magyar Könyvszemle*: 1879. évf. 210. l. — *Századok*: 1895. 345. l. — 1584. július 26. Pozsony. Ad dominum episcopum *Nitriensem* stb. Cumque doctorem *Illicinum* nunc istuc apud reverendissimum dominationem vestram esse intelligimus. Orsz. Lt, Minutae camerae *Posoniensis*. — *Nicasius Castelanus* előbb páduai tanár, majd pozsonyi orvos, kanonok és humanista, *Verancsics* és *Radéci* barátja 1577-ben

fenn a Forgách családdal, a Thelekessy családdal, és másokkal, s ezenkívül Pray szerint Mossóczynek külföldi tudósokkal is „frequens litterarium commercium“-a volt.⁶⁷⁾

Ha még mindezeket a Mossóczyról szóló aprólékosabb, de azért itt-ott jellemző életrajzi adatokkal ki akarjuk egészíteni, akkor megemlíthetjük, hogy Mossóczy zenekedvelő ember is volt. Tudomásunk van ugyanis arról, hogy 1579 táján Burián Mátyás körmöcbányai hangszergyártó egy regál nevű orgonarészt javított Mossóczynek. Saját orgonáját végrendeletében a nyitrai egyháznak hagyományozta. A XVI. század végén Tilesius Lénárd körmöcbányai városi jegyző úgy látszik Mossóczy utasítására egy pénzérték átszámítási tabellát készített.⁶⁸⁾

Mossóczy már nyitrai kanonok és vikárius korában egyházi büntető hatalmat is gyakorolt, így 1569-ben a Zay Ferencz és neje garai Bánfy Borbála közti ügyben excommunicál. Világi ügyekben is gyakran rendelik ki az oktavális bíraskodáson kívül Mossóczyt. Így 1582. április 14-én a pozsonyi lázadás ügyében delegált bíróság tagjai közt látjuk Mossóczyt is. 1582. április 28-án a Fuggerek és Tököly Sebestyén közt Vöröskő várának visszaszabocsa-tása miatt folyó ügyben Mossóczytól és Telegditől kérnek jogi véleményt. 1584. március 29-én az esztergomi érsek-ség és a káptalan jobbágysai közti határperben az érsek-ség a maga részéről Mossóczyt kéri fel comissariusnak.⁶⁹⁾

(junius havában) halt meg. Theologiai művei még Antwerpenben is jelentek meg (1565.). — Ld. Verancsics összes művei X. k. 19—20. és 30. II.; budapesti egyetemi könyvtár, Hevenesi kéziratok 34. k. 14. sz.; Szabó—Hellebrant: I. m. III/1. k. 153. l. — Catalogus librorum bibliothecae publicae universitatis Lugduno—Batavae 1716. — 58. l.

⁶⁷⁾ Bártfai—Szabó: A Forgách család története 293. l. — 1586 április 13. Rowna. Telegdi Miklós pécsi püspök és „Moscowczy“ Zakariás nyitrai püspök Döbrétei Thelekessy István végrendeleti tanúi és végrehajtói. N. R. A. fasc. 484. no. 51. — Pray: Index rariorum librorum bibliothecae universitatis regiae Budensis I. k. 49. l.

⁶⁸⁾ Századok: 1875. évf. 155. l. — D' Isov Kálmán: Körmöcbánya XV—XVI. századi zenészeiről című füzetében közli Mossóczy idevágó leveleit is. — Századok: 1912. évf. 158. l.

⁶⁹⁾ Orsz. Levéltár: N. R. A. fasc. 30. No. 23. — Bécs, Staatsarchiv, Ungarn allgemeine Akten 114. csomó. — Orsz. Ltár, 1584. március 29.

Mossóczynak, mint főispánnak Nyitra megyével is elég dolga volt. Már 1582-ben baja volt a nyitramegyei *particularis expeditió*val. 1583. június 29-én Radéci István egri püspök és királyi helytartó levelet ír Mossóczyhoz, melyben kéri, hogy igyekezzék oda hatni, hogy Nyitra vármegye azt a határozatot, amelyet „*malo exemplo*” Pozsony vármegye a múlt gyűlésen hozott, hogy t. i. minden porta két fegyveres jobbágyot állít ki, a nemesek pedig fejenként július 2-án Galgócson gyűlnek össze és őfelsége katonáit „*armis ex ipso comitatu exigere cogant*,” vonassa vissza, illetve a hadra kelt sereg menjen inkább a török ellen. Baja s dolga van a hadi adó szedéssel is, s midőn élete utolsó évében, beteges állapotában ezzel már nem sokat törődik, Ernő főherceg megneheztel reá.

Amikor Nyitra táján a török veszedelem fokozódik, akkor a káptalannak erődítési célokra átadott pénzeket ő használja fel és számolja el a magyar kamarának és úgy látszik, itt is derekasán végezte feladatát, mert elszámolása végén megjegyzi, hogy már „*ab hoste nimium timemus*.”⁷⁰⁾

Mint nyitrai püspök nemcsak egyháziakkal és egyházmegyéjével törődik, hanem gondját viseli Nyitra városának és azok lakóinak is, így pl. 1585-ben a nyitrai kovácsoknak és lakatosoknak ő ad céh-kiváltságokat, védi emellett püspökségének jogait is, így például 1583. aug. 9-én Bécsben Rudolf király Mossóczy kérelmére írja át

Minutae Camerae Posoniensis. — 1583. július 18. Pozsony. „*Ad dominum episcopum Nitriensem, supremum comitem comitatus Nitriensis. Intelligimus hanc differentiam existere in isto comitatu Nitriensi cuius reverendissima dominatio vestra supremus comes est, inter dicatorem et nobilitatem, quia nobilitas postulat ab ipso dicatore novam connumerationem*” s a kamara bizonyos intézkedések megtételére kéri fel Mossóczyt. *Minutae cam. Poson.* — 1586. júl. 1. Bécs. „*Nec possumus non molesto ferre animo quod commodum patriae vestrae ad quod dicarum proventus destinatae sunt, in tam parvo penso apud vos habebatur*,” írja Mossóczynak Ernő főherceg. — *Minutae cam. Poson.*

⁷⁰⁾ 1589. július 10. Nyitra. „*Vaciensis*” levele a magyar kamarához. Orsz. Lt.: Pozsonyi kamarához intézett levelek, I. sor. 12. csomó.

és erősíti meg a nyitrai örökös főispánságról szóló privilegiumokat, továbbá 1586-ban a szalkai apátság kegyúri jogát illető okleveleket.⁷¹⁾

Mossóczy a nyitrai várban építkezett is. Úgylátszik a vár kapuja feletti épületrészt ő építtette.⁷²⁾

Pereskedni, úgylátszik, nem szeretett Mossóczy, legfeljebb akkor szállt perbe, ha erre kényszerítették. A reánk maradt források szerint Mossóczynak nem sok pere volt, azokat is inkább más indította ellene.⁷³⁾

Mossóczy beteges, még pedig valószínűleg gyomor- vagy bélbajos ember volt, amit talán fiatalabb korabeli nyomorúságos anyagi helyzetének is tulajdoníthatunk. Könyvtárának egyik darabjába, az 1500-ban Velencében nyomott „*Liber canonis primum de medicina*” című munka IV. tanítása 1. részéhez Mossóczy ezeket jegyezte oda sajátkezűleg: „*Colica accidit saepe ex causa oppilationis, quae in foramine sit, et ita laboravi ego Zacharias proto-notarius, vicarius Nitriensis in principio septembris anni 1571., et parum abfuit quin ultimum vale cecinerim.*”⁷⁴⁾ Beteges voltát (különösen 1572-ben) emlegeti Verancsics is és úgy látszik erre való tekintettel tartott magának nyitrai püspök korában külön gyógyszerterát és hozzá valami György nevű gyógyszerészt és arról is tudunk, hogy halála előtt két hónappal, 1587. május 1-től egészen 25-ig a trencsénteplenci fürdön keresett gyógyulást.⁷⁵⁾

⁷¹⁾ Budapesti egyetemi könyvtár: céhlevelek. — Magyar ipartörténet IV. évf. (1910). — *Vagner*: I. m. 141. l. — Budapesti egyetemi könyvtár Hevenesi kéziratok: 80. k. 94. l.; 44. k. 42. l.; Orsz. Lt.: Liber Regius IV. k. 445. l.

⁷²⁾ 1596. nov. 22. — „In domo supra portam arcis per reverendissimum quondam dominum Zachariam Mossocz y extructo.” — Orsz. Lt.: Urb. et. Conser. 77./17.. sz.

⁷³⁾ *Vagner*: I. m. 139. l. — Orsz. Lt. — Eccles. cameral. fasc. 7. No. 18—21.

⁷⁴⁾ *Molnár*: Magyar könyvház 1793. évf. 146. l. — *Magyar Könyvszemle*: 1879. évf. 209. l. Itt szintén szó van egyik könyv bejegyzésében betegségéről.

⁷⁵⁾ 1572. jan. 9. Nagyszombat. Verancsics Mossóczyhoz: „Ceterum postquam reverendissima dominatio vestra indies (uti huc affertur a

Talán épen betegeskedésének köszönhetjük, hogy Mossóczy inkább a könyveknek és a tudományoknak élt, másrészt azonban korai halála megfosztott bennünket még néhány nagyértékű tudományos műtől, melyeknek tervezésével Mossóczy foglalkozott ugyan, de tervét már megvalósítani nem tudta.⁷⁶⁾ Midőn 1586. április havában legkedvesebb barátjának és munkatársának, Telegdi Miklósnak halálos ágyánál megjelent, még nem gondolta, hogy a következő esztendőben már őreá kerül a sor s hogy a nyitrai székesegyházban haló porai már is elfoglalják azt a helyet, amelyet magának előre kijelölt. Nem sejtette, hogy 1587-ben előre elkészített sírkövére már az ő halála napját fogják kivésni. 1587. július 7-én közeledni érzi végét, megteszi tehát utolsó földi intézkedéseit és július 20-án vagy 22-én déli 12 óra tájban a nyitrai fellegrvár külső kapuja feletti szobában 45 éves korában (a sírfelirat szerint 45 évet, két hónapot és nyolc napot élt), aránylag tehát elég fiatalon visszaadta Teremtőjének lelkét az a férfiú, aki hazájának, nemzetének, egyházának csak díszére vált, akiről már Horányi a maga lakonikus, de szerfelett találó stílusával megállapítja, hogy „Schöngeist“ volt⁷⁷⁾ és aki rövid életével is mély nyomokat hagyott a magyar tudományosság mezőin.

A halálával (melynek már július 10-én hamis híre

iam pluribus) *decumbit*, quod non libenter audimus.“ Verancsics összes művei XI. k. 8. l. — 1572. nov. 5. — Verancsics Miksa királyhoz: „*Tininiensis et Uzaly aegritudinum frequentiam causati*.“ U. ott XI. k. 144. l. — Orsz. Ltár: N. R. A. fasc. 1020. no. 2. — Takács: Rajzok a török világból III. k. 116. l. — Vágner: I. m. 131. l. 2. jegyzet. — A hagyatékában talált patikát illetőleg ld.: Orsz. Ltár U. et C. 77/17.

⁷⁶⁾ Szabó—Hellebrant: I. m. III/1. k. 205. l. — 1585. márc. 4-én Nyitrán kelt és a selmeciekhez szóló levél a függelékben.

⁷⁷⁾ Mossotzi (Zacharias) nobilis hungarus, poeta, historicus et iuris consultus insignis. Procedente aetate, ob *praeclaras animi dotes* antistes Nitriensis factus est. Concinnavit ille vestigiis Turotzi insistentis regum Hungariae vitas, quas praefixit singulo decreto, vulgavitque Tyrnaviae anno MDLXXXIV.“ — Horányi: Memoria Hungarorum 1776. II. k. 661. l.

keringett Pozsonyban a kamaránál) elárvult nyitrai püspöki trónust Rudolf király ugyan már 1587. augusztus 13-án Fejérkövy István volt veszprémi püspökkel, azzal, akit Mossóczy valamikor a tinini püspökségben követett, töltötte be,⁷⁸⁾ de azt a sok tudományos tervet, amit az enyészet Mossóczy halálával ridegen és kérlelhetetlenül ketté tört, legnagyobbbrészt soha senki valóra nem váltotta.

Mossóczy élete a mindenkori magyar tudós típusa, akire teljesen illenek a „Multa tulit, fecitque vir, sudavit et alsit” igéi. Az élet sok kisebb-nagyobb nehézségével küzködve, nyomorogva és koplalva szerzi meg magának azt a szellemi és anyagi alapot, amelyre szüksége volt, hogy alkosson és teremtsen. És amidőn végre meg van az alkotás lehetősége, amikor már produkálni kezdene, akkor mondja fel a szolgálatot a létért való sok küzdelemben felőrölt és kifáradt szervezet és kihull kezéből az alkotásokra hivatott toll.

Halálával a Mossóczy (Rohosnik) család ezen ága fiúkban csak Jónás nevű fivérének Menyhért nevű fiában élt tovább, s noha van nyoma annak, hogy Magyarországon a XVI—XVIII. századokban több Mossóczy nevű család élt,⁷⁹⁾ mégis már például az 1754/5. évi országos nemesi összeírásban Mossóczy nevű családot hiába keresünk, mert valami sajátságos véletlen folytán a XVIII. század közepén Magyarországon a Mossóczy nevű nemes családoknak még az emléke is eltűnt, egyedül Mossóczy Zakariás neve az, amely még ma is él, abban az ércnél maradandóbb emlékből, amelyet nemzete kulturájának és általa önmagának is állított.

⁷⁸⁾ 1587. julius 10. Pozsony. Serenissime princeps stb. Allatum est ad nos fama *nondum condam satis certa* r. d. episcopum Nitriensem mortuum esse. Orsz. Lt. Minutae camerae Posoniensis. — Orsz. Ltár: Collationes eccl. I. k. 143—4. l.

⁷⁹⁾ 1578-ban nemeslevelet kapott valami Mossóczy de Poruba nevű nyitrai megyei, 1661-ben pedig egy Mossóczy de Turóc nevű család, s tudjuk azt is, hogy volt egy 1600-ban megnevesített Mossóczy *alias* Institoris nevű család. Még a XVIII. század elején is él (1732, 1741-ben) Bihar vármegyében egy Mossóczi vagy Mossóchi János nevű

IV.

Jogbizonytalanság a XV–XVI. században Magyarországon. Ennek okai a törvények meg nem tartása és nem ismerése, mert a törvénytövegek hozzáférhetlenek. Ez készíti Mossóczyt a decretumok összegyűjtésére és kiadására. Az első magyar Corpus Juris kiadásának története.

A XV. és XVI. század nemcsak nálunk Magyarországon de a bennünket környező országokban is a nagyfokú jogbizonytalanság korszaka, amelynek csak enyhe bírálata adja az 1486. évi törvény bevezetése, vagy Werbőczy Hármaskönyvének királyi megerősítő kiváltságlevele. Ez a jogbizonytalanság Werbőczy művének megjelenésével nem nagyon javult, mert noha e munkával az ország szokásjoga publikussá lőn is, mégis ismeretlen maradt a törvényjog, úgy hogy a XVI. század második felében is, nemcsak az igazságot kereső felek, nemcsak az ügyvédek, hanem még maguk a bírák sem ismerik a hazai törvényekben lefektetett jogszabályokat, azaz a törvényjogot (Gesetzrecht). Maga Mossóczy a bírósági, tehát a gyakorlati jogász mondja ezt a XVI. század végén (1585.) írt egyik levelében, amely az akkori igazságszolgáltatás éles és lesújtó kritikája.

„A rómaiaknál — úgymond Mossóczy — csak a katonáknak, nőknek és parasztnak lehetett büntetlenül nem ismerni a jogot, azonban ebben az országban nemcsak a katonák, nők és parasztnak, hanem maguk az ügyvédek, sőt a felek nagy kárára, legtöbbször még az igazságot osztó bírák sem ismerik a hazai jogot.” Amely kijelentéshez hozzá kell tennünk, hogy itt Mossóczy a hazai jog alatt a törvényeket, illetve a törvényjogot értette.

nemes ember. — Orsz. Ltár: Helytt. Nobilitare. — N. R. A. fasc. 1173. no. 23. és 30.

Ennek a jog, helyesebben törvény nem ismerésnek és az ebből fakadt jogbizonytalanságnak mélyen járó okai voltak.

A XV. században fellépő renaissance, más szóval az akkori szellemi és gazdasági haladás nagyobb lendülete, nemcsak az emberek mindenféle igényeinek emelkedésével, hanem ezzel kapcsolatban a társadalmi viszonyok bonyolódásával is járt. E bonyolultabb életviszonyok és azok rendezése között nem volt meg mindig a megfelelő öszhang és párhuzam. Az élet és az azt rendező törvény nem mindig fedik egymást. Gyakran megtörtént, hogy mire valamely jogszokás kialakult, állandósult és mire ezt írásba is foglalták, arra már a szünet nélkül rohanó élet egészen más viszonyokat teremtett, úgyhogy a megalkotott jogszabályt, mint túlhaladottat, félre kellett tenni és a feledésnek átadni. Más szóval az akkori nehézkes mozgású jogalkotás, nem tudott a gyakorlati élettel s annak követelményeivel, lépést tartani.

Azonban, nemcsak a társadalmi élet bonyodalmasága és a jogalkotás nehézkessége, hanem a már megalkotott jogszabályoknak akár nem ismerésből, akár más valami okból való meg nem tartása, de még inkább a jogalkotás eredményei közlésének, nyilvánossá tételének kezdetleges és tökéletlen volta, más szóval a törvénytörvények hozzáférhetetlensége is nagyban hozzájárultak ahhoz, hogy az emberek, köztük a joggal foglalkozók is a törvények szövegét meg ne ismerhessék, vagy a felülről jövő rossz példa folytán az esetleg ismeretes törvénytörvények rendelkezéseit meg ne tartsák.

Részint a komplikáltabb gyakorlati élettel lépést tartani nem tudó törvényhozásnak, részint pedig a törvénytörvények nehezen megközelíthetőségének rovására irhatjuk, hogy egyes országgyűléseink, de még inkább azoknak eredményei, teljesen feledésbe merültek és ma már legfeljebb csak annyit tudunk róluk, hogy ezek az országgyűlések, vagy törvények — voltak. Így, hogy csak néhány példát említsünk, nem is beszélve az Árpád-kor-

szakról az 1315., 1320., 1398., 1430., 1449., 1451. az 1452. február 2-re és november 11-re hirdetett, az 1453—54. évi az 1455. januári, az 1461, 1463., 1481., 1482., 1490. Szt. György napi, az 1510. évi tatai, az 1532. évi megyeri országgyűléseknek épen csak a létezéséről tudunk.⁸⁰⁾ Az 1494. évi Szent György napi kassai országgyűlésnek az emlékét csak egyetlen országgyűlési meghívólevél őrzi, amellyel II. Ulászló király erre a diaetára Kapy Andrást meghívta.⁸¹⁾ 1496-ban II. Ulászló király szintén szándékozott országgyűlést tartani, ez azonban előbb halasztást szenvedett, végül pedig fontos, de előttünk ismeretlen okokból el is maradt.⁸²⁾

⁸⁰⁾ Kovachich : *Vestigia Comitiorum* 212, 273—9. ll. ; *Supplementum ad vestigia* II. k. 110 | 112. l. ; I. k. 290—4. ll. ; Frangepán család okltára I. k. 128, 368. ll. ; Hazai Okltár : 415. l. ; Knauz : *Az országos tanács* 94. skk. ll. ; *Iványi* : Bártfa város levéltára I. k. 93, 108. 111, 204 ll. — III. Endre 1299-ben Székesfehérváron is tartott országgyűlés-félét. H. Okmtár VII. k. 277. és 281. l. l. — 1315. temesvári. U. ott I. k. 110. l. — 1424. *Fejér* : Cod. dipl. VIII/7. k. 126. l. — 1430. február 14-iki országgyűlésre a pozsonyi káptalannak szóló regalis. Győri kápt. magánlt. *Cimeliotheca* II. No. 24. — 1451, 1455. Zichy cs. Okmtára IX. k. 267, 470. ll. — 1452. I. 23. Buda ; 1453. VIII. 14 és 20. Soklós, 1454. I. 1. pozsonyi kápt. okl. Múzeum Törzslt. — Nagy Gyula : *A terebesi országgyűlés* 1454-ben. Adalékok Zemplén vm. tört. 1898. évf. 5. l. — 1461. Lelesz, Berchényiana fasc. 7. No. 57. — 1461. III. 3. Buda, Sárý Péter okl. — Múzeum Törzslt. — 1463. Veszprémi kápt. Orsz. levéltár, *Decima eppatus et capituli* No. 15. — Kovachich : *Supplem. ad Vest.* II. k. 159. l. — 1481. Sibrik levéltár a M. N. Múzeumban. — 1482. III. 29. Múzeum Törzslt. — *Teleki* : *A Hunyadiak kora* XII. k. 485. l. 1495. Szegedi országgyűlés, Teleki grótok ltára, Gyömrő, Elench. XXIII., fasc. 1. No. 90. — *Tkalčić* : *Monum. hist. Zagrabiae* III. k. 84. l. — 1532. Orsz. Lt. Dobó lt. I. csomó. — *Curialia anno 1533.* Dominus Gregorius Feiner unacum aliarum civitatum nunciis missus ad aulam cum comitiae in *Megyer celebrarentur*, consumpsit florenos 108 (1c/VIII) den. 14 (XVIII). Eperjes város 1528—37. évi számadáskönyve 289. l. — Kovachich : *Supplementum ad vestigia* III. k. 149. skk. ll.

⁸¹⁾ Kovachich : *Supplementum et vestigia* II. k. 293. l. — Magyar Nemzeti Múzeum, Kapy család levéltára : 1494. március 30. Kassa. A meghívás „in hac civitate nostra” ápr. 24-én kezdődő dietára seu congregatióra szól.

⁸²⁾ *Iványi* : I. m. I. k. 485. l.

A jogbizonytalanság egyik okaként a törvények rendelkezéseinek meg nem tartását jelöltük meg. Az országgyűléseken alkotott törvények rendelkezésein maguk a magyar királyok is nem egyszer túltették magukat, különösen pedig azok, akiknek kezében erős hatalom volt. Így például Nagy Lajos vagy Hunyadi Mátyás király nem egyszer egészen nyíltan megsértik a törvényeket. Így Nagy Lajos király, akinél egyébként valami fejlett alkotmányos érzéket nem is lehet feltételezni, dacára az 1351. évi VIII. törvénycikknek, amely a szárazvámok eltörléséről egészen kifejezetten intézkedik, már 1352-ben a Buda melletti Szent Jakabon az óbudai klarissza apácáknak száraz vámszedési jogot adományoz „*memorata libertate dictis regnicolis nostris data, cui praesentium serie in hac parte derogamus non obstante.*”⁸³⁾ Itt még menteni lehet a királyt azzal az általa határozottan ki is fejezett kifogással, hogy ő a törvényt csak az országlakosoknak adott szabadságnak, privilegiumnak tekinti, *melynek forrása az ő királyi kegye*, de már nem lehet ilyesféle kifogást a későbbi magyar királyok törvénysértéseinek mentségére felhozni.

A XV. és XVI. századokban a törvények megtartását, a törvényeknek való engedelmeskedést a decretumok szinte állandóan követelik, még pedig nemcsak az országlakosoktól, hanem a királyoktól is. Így — eltekintve a törvények stereotyp záradékától — az 1446: V., az 1464: I., az 1471: XXXI., az 1475: I., az 1500: XLIII.,

⁸³⁾ 1352. nov. 27. I. Lajos király: „Quod licet imprimis temporibus in congregatione per nostram serenitatem universis incolis regni nostri celebrata, dicti incolae regni nostri a nobis *instante petierint*, ut universa tributa in siccis terris et fluviis hactenus exigi consueta, amplius non exigenter et super hoc *literas nostras privilegiales* receperint. Tamen, quia tributum domine regine, quod in villa Sancti Jacobi prope civitatem nostram Budensem in siccis terris ab antiquo exigitur, nunc nos” és Érsébet királyné elhatározta, hogy az óbudai klarisszának adjuk e vámhelyet „*memorata libertate*” stb. Orsz. Lt. M. O. D. L. 4320. — Kivonatát közli: *Fejér*: Codex diplomaticus IX/2. kötet 153. lap.

az 1507: VII., az 1542: III. törvénycikkek állandóan ismétlik s így felszínen tartják a törvényeknek való engedelmeskedés kérdését. Mégis a XV. században is megtörténik, hogy a király, aki teljesen tisztában van immár, hogy a törvények még őt is kötelezik, nyíltan szembe helyezkedik a törvények rendelkezéseivel.

Az 1464. évi XX. törvénycikk intézkedése szerint például V. László adományleveleit az I. Mátyás király által leendő megerősítés végett 1465. április hó 1-ig be kellett mutatni, mert azoknak, akik e határidőt elmulasztják és a kérdéses adományleveleket be nem mutatják, „*literae eorum non maneant in vigore*,” ami tehát elég súlyos joghátrány volt. Frangepán Duim grófnak alkalmasint meg volt a módja és alkalma, hogy V. László királynak egy 1450-ben kelt adománylevelét a kitűzött határidőn belül felmutassa és mégis a kitűzött időpont lejárta után négy hónappal állott elő adománylevelével és kérte annak megerősítését, ami a törvény vonatkozó rendelkezésével merőben ellenkezett és I. Mátyás király „*non obstante decreto in Alba Regali tempore coronationis nostrae edito*,” tisztán királyi hatalmára támaszkodva szembeszáll a törvény intézkedésével és megerősíti a felmutatott adománylevelet úgy tekintve azt, mintha a kitűzött határidőn belül mutatták volna be.⁸⁴⁾

Talán az ilyen és ehhez hasonló eljárás készítette az országgyűlést 1468-ban, de főleg 1475-ben arra, hogy a törvényeknek és különösen *ennek* az 1464. évi törvénynek sértetlen megtartását a királlyal külön is megígértesse.⁸⁵⁾

De megtörtént az is, hogy a király nyíltan megszegi ugyan a törvényt, azonban mégis ezt a tényt bizonyos legális formába öltözteti, más szóval: a király fedi magát. Egy érdekes példája ennek 1463-ból való. Ugyanis ezen év májusában (18-án) a király, I. Mátyás, Bátmonostoron

⁸⁴⁾ Frangepán okltár: II. k. 86. l.

⁸⁵⁾ 1468: XVI. és 1475: I. t.-c.

járván, grebeni Bitovecz János szlavon bánt és utódait, dacára az 1453. évi VII., illetve XXVI. törvénycikk⁸⁶⁾ vonatkozó rendelkezésének, „*de plenitudine nostrae regiae potestatis, praelatorum etiam et baronum ac nobilium nostrorum consilio praematuró, non obstantibus illis articulis decretorum regni nostri, ut alienigenis hereditates et honores conferre non possemus*” a Zagorie kerületre és egy csomó várra, kastélyra és tartozékaira vonatkozólag „*in perpetuos et liberos comites maiores, observatis omnibus illis cerimoniis, que in talibus observandae sunt, solemniter nominavimus, praefecimus*” stb.⁸⁷⁾

Ez esetben a törvénysértés nyilvánvalóságát maga a király is annyira érzi, hogy saját személyében, egyedül nem meri érette a felelősséget vállalni s azért megszerzi az országtanács beleegyezését, hogy adandó alkalommal ezzel fedezhesse eljárását.

Természetesen sem I. Mátyás királyról, sem pedig más magyar királyról nem lehet feltételezni azt, hogy a törvényeket nem ismerték. Hiszen, a mint már láttuk, a magyar királyok egyenesen idézik azokat a törvényes rendelkezéseket, amelyeket megsérteni óhajtanak. Sőt azt is egészen jól tudták, legalább a XV. században, a magyar királyok, hogy a törvény őket is kötelezi. Hiszen maga a tyrannikus hajlamu I. Mátyás király jelenti ki egyik oklevelében, hogy a törvény a királyt is kötelezi és azt (itt a király nyilván a *ius resistendire* gondolt) még ő sem sértheti meg.⁸⁸⁾ Mindennek dacára a magyar királyok mégis mindig találnak kibúvót, vagy

⁸⁶⁾ Kovachich: Sylloge decretorum I. k. 144. l. (1458: XXVI. t.-c.)

⁸⁷⁾ A gróf Erdődy család galgóci levéltára: Ladula 58. fasc. 1. No. 4.

⁸⁸⁾ 1468. május 28. Trebics vára alatt. — I. Mátyás király oklevele. „Quod quamvis proximo decreto Budensi cautum sit, ut nullus omnino regnicolarum nostrorum a tributo fisci regalis, quod pro lucro camerae et a vectigali coronae, quod pro tricesima, de novo institutum est, quacunque de causa exemptus esse possit immo *nec nos cuiquam super his libertatem dare, aut quisquam eam a nobis impune impetrare, tamen.*” stb. — Gr. Erdődy család galgóci levéltára: Lad. 50. fasc. 2. No. 21/b.

valami formát, amelyek között a törvények rendelkezésein túlteszik magukat.

Igy állván a dolgok, nem szabad csodálkoznunk azon, ha a király környezetében lévő főtisztviselők, a királyi tanácsbeliek, felbuzdulva a felülről jövő „jó” példán, szintén túltették magukat a törvényeken, amint azt a 1507. évi VII. törvénycikkből látjuk. A többi, már fentebb idézett törvénycikkek pedig azt bizonyítják, hogy az országlakosok sem csináltak lelkiismereti kérdést a törvények meg nem tartásából vagy azok egyenes megsértéséből. De, míg a királyokat és a királyi tanács tagjait *nem* menthetjük a törvények nem ismerésével, addig már az országlakosok részére ezt a mentséget igenis igénybe vehetjük.

A középkorban, pontosabban a XV—XVI. századokban nálunk Magyarországon a törvények kihirdetésének, tehát az országlakosokkal való megismertetésének kétféle módja van. Az *egyik* a törvények szövegének az országgyűléseken, továbbá vásárokon és más nyilvános, sokadalmas és forgalmas helyeken előszóval való kihirdetése, a *másik* pedig a törvénszövegeknek a megyék, a városok, egyházi és főméltóságok stb. részére írásban való megküldése.

A törvénszövegeknek előszóval való nyilvános kihirdetéséről, azaz helyesebben az országgyűlésen előszóval való felolvasásáról az 1514. évi LXIII. törvénycikk emlékszik meg legelőször. Azonban a törvény szövegéből nem lehet pontosan megállapítani, hogy vajjon a „perlegi facere” kifejezés alatt a törvény nyilvános kihirdetése vagy pedig a törvénszöveg helyességének és hibátlanságának ellenőrzése és az esetleges hibák kijavítása értendő-e? Ugylátszik azonban, hogy ez utóbbi a valószínűbb, mert a kihirdetést a törvény szövege inkább a vármegyéknek ilyen módon való megküldéssel akarja kifejezni. Hogy ezidőtájt a törvényeknek ilyen módon való kihirdetése a gyakorlatban már meghonosodott, azt Werbőczy Hármaskönyvének előljáróbeszéde is bizonyítja.

Az 1550. évi XI., az 1555. évi XV. és az 1563. évi XXX. törvénycikkek a törvények kihirdetését illetőleg már világosabban intézkednek, azonban e cikkek csak annak a *törvénygyűjteménynek* a nyilvános kihirdetését kívánják, amelyet a király eme törvénycikkekben foglalt rendelkezés értelmében majd össze fog állíttatni, úgy hogy tehát voltaképen itt sem a törvényeknek élő szóval való szabályszerű, nyilvános kihirdetésének elrendeléséről van szó.

Dacára annak, hogy a XV—XVI. századi törvények sehol kifejezetten nem kívánják a törvénytövegeknek élőszóval való kihirdetését, mégis, vannak adataink arra nézve, hogy már a XV. században szokásban volt nálunk a törvények publikálása, annál inkább, mert egyéb közigazgatási természetű rendelkezések országsszerte való kihirdetésére már az Árpád-korból van példa. Erre lehet következtetni I. Mátyás király egyik 1468-ban kelt oklevelének bizonyos kifejezéséből, melyben a király az 1467. évi törvény egyes intézkedéseiről szólván, így folytatja: „Tamen, quia idem decretum *nondum perpetua editione publicatum*, (így!) nec adhuc certis in locis de communi consilio *emendatum* existit, sed *aliquaqualiter quasi incerto pendet*, ideo nos . . .”⁸⁹⁾ Bár e tövegből nyilvánvalóan ki lehet érezni azt, hogy a hangsúly voltaképen a *perpetua edition* van, mégis emellett van némi jelentősége a *publicatum* szónak is és egész nyugodtan meg lehet állapítani, hogy a törvények kihirdetése ekkor már nemcsak, hogy gyakorlatban volt, de sőt úgy látszik, mintha a törvény kihirdetése, a törvény érvényességének talán alaki kelléke is volna, amit ugyancsak a fent közölt tövegből ki lehet érezni. Azt természetesen már nem tudjuk eldönteni, hogy vajjon a fenti esetben a törvény kihirdetése, illetve ennek elmaradása magának a törvényhozásnak vagy pedig a királynak rendelkezésén alapul-e? Csak annyi bizonyos, hogy a törvény *helyes* tövegének

⁸⁹⁾ Hazai okmtár VI. k. 11. l. — Bánffy Oktár I. k. 2. l. — Gróf Erdődy család galgóci ltára: Lad. 50. fasc. 2. No. 21/b.

megállapítását (emendatio) valami országgyűlési kiküldött bizottság és a király *communi consilio* végezték.

Ugyancsak I. Mátyás királyunk idejében történt, hogy 1480. körül, valamelyik előttünk ismeretlen országgyűlés elrendelte és törvénybe iktatta a ló- és állatkiviteli tilalmat. Ezzel kapcsolatban a király 1481-ben egy rendeletet intézett Eperjes város közönségéhez, melyben e törvény végrehajtását illetőleg megfelelő utasításokat adva meghagyja, hogy: „*Hoc statutum et regni nostri generale decretum per fora et alia loca publica ubique proclamare et publicare faciatis*“ még pedig azért, s ez egyúttal az indokolás: „*ut hoc ad omnium notitiam celerius devenire possit.*“ Ez az indokolás tehát amellet is bizonyít, hogy a törvényeknek, a megyék és városok részére való megküldése útján a törvényszövegek nem lettek gyorsan nyilvánossá téve, *ilyen külön utasítás nélkül*. És hogy a király ezt a rendeletet nemcsak Eperjesnek, hanem a megyéknek és városoknak általában megküldhette, azt bizonyítja az ezen oklevél külsején olvasható „*Eperyes*“ megjegyzés.⁹⁰⁾

Nyilvánvaló, hogy ez a törvény kihirdetésének egy az előbbtől eltérő módja volt, mert itt nem az országgyűlésen összesereglett, hanem az azon részt *nem vett* országlakosoknak akarta a király mentől gyorsabban élőszóval való kihirdetés útján tudomására adni vagy adatni a törvény vonatkozó rendelkezéseit, (amelyekhez eminens hadiérdek fűződött) és módot adni arra, hogy erről a törvényről a nép legszélesebb rétegei is tudomást vegyenek. Ez tehát voltaképen a törvény *részleges* kihirdetési módja, amelynek a törvény érvényességére hatása nem is volt.

Mindezekhezképest tehát az országgyűlésen hozott törvényeket mindenek előtt ott a helyszínén *stante sessione* élőszóval hirdették ki, azután pedig, ha a körülmények úgy kívánták, ha a törvény olyan intézkedést tartalmazott, hogy annak általános ismerete államérdeket képe-

⁹⁰⁾ 1481. július 13. Buda. — Eperjes város levéltára: 451. szám.

zett, akkor elrendelhetette a király *proprio motu*, vagy esetleg az országgyűlés felkérésére, hogy a törvényt részben, vagy egészben az országgyűlésen kívüli népes, nagy forgalmu helyeken is kihirdessék.

Ennél az előszóval való kihirdetési módnál relative biztosabb és maradandóbb hatásu lehetett a törvényszövegeknek, egyes vármegyék, városok, országos főtisztviselők, egyházi és világi nagyok részére való megküldése. Már a XIV. század közepén gyakorlatban volt nálunk a törvényszövegeknek egyes vármegyék és városok részére való megküldése, pedig erről első ízben csak az 1471. évi XXXI. törvénycikk intézkedett, (később még az 1514: LXIII., 1550: XI., 1553: XV., 1563: XXX. stb.) Így például tudjuk, hogy az 1351. évi törvény Bihar, Kőrös, Szepes, Sáros, Ugocsa vármegyéknek, s valószínűleg a többinek is megküldetett, s ezenfelül az esztergomi érseknek is. Zsigmond királynak 1405. április 15-én kiadott decretum minusát az egyes városoknak is megküldték, megvan ez a törvény pl. Zsolna, Szeged, Kolozsvár, Debrecen, Sopron, Kassa, Német-Lipcse, Rózsahely városok levéltáiraiban eredetiben, Eperjes város levéltárában közel egykorú másolatban. A Debrecen város levéltárában lévő eredeti példányon, kívül a „*Debrechen*“ szó olvasható. A Korpona városának megküldött példányon, amely ma a Magyar Nemzeti Múzeumban őriztetik, kívül ezt a címezést olvassuk: „*Pro civitate Carponensi.*“ Az 1435. évi törvény egy példánya megküldetett az esztergomi érseknek. „*Pro domino archiepiscopo Strigoniensi*“ hárítattal ma is megvan a primási levéltárban. egy példánya pedig Trencsén város levéltárában, Az Albert király alatt hozott 1439. évi (május 29.) törvény egyik példánya ma szintén a Magyar Nemzeti Múzeum levéltárában van, amelyen kívül a „*Zemplyn*“ szó olvasható, tehát ez Zemplénvármegyének megküldött példány volt. Ugyanennek a törvénynek egy másik példánya a gróf Forgách család (a Nemzeti Múzeumban) levéltárában van, kívül: „*Pro comitatu Nitriensi*“ címezéssel, ez tehát talán valamely a gróf Forgách család

ősei közül való vármegyei főtisztviselő útján e család levéltárába került. Az 1458. évi törvény egy példánya megküldetett Bártfa városának, ma ez a törvény Sárosvármegye Bártfán lévő múzeumában őriztetik. Egészen bizonyos az is, amint láttuk, hogy az ország primása, Esztergom érseke egyike volt azoknak, akik a törvénytörvényeket mindig pontosan megkapták, s dacára ennek az 1351., 1435. és 1456. évi országgyűlésen hozott törvények egy-egy példányán kívül több az esztergomi primási levéltárban, illetve (Simor) könyvtárban nem őriztetik. Eperjes városa a számadás könyveiben lévő feljegyzések szerint úgy az 1498., mint az 1500. évi törvénycikkeket megkapta, (illetve pénzért megvette), de ma már a város levéltárában csak az 1500. évi törvénytörvénypéldány van meg. Ennek a hátán ezt a felírást olvassuk: „*Civitatis de Eperyes.*“⁹¹⁾

⁹¹⁾ Zsolna város levéltára: S.(ecretum) A.(rchivum) 11. szám. — Reizner: Szeged története IV. k. 5. lap szerint a város titkos ltárában 26. szám alatt őriztetik I. Mátyás király 1464. évi átíratában. — Jakab: Kolozsvár története, okltár I. k. 134. lap szerint az eredeti a város ltárában fasc. J. no. 41. szám alatt őriztetik. Egész csodálatosan Jakab e törvényt nov. 23-iki (?) dátummal közli. — Debrecen város levéltára: dipl. 55. — Sopron város levéltára. Lad. L. fasc. N. No. 103. — Kassa város nyilvános levéltára: 45. szám. Meg van DL. 9031. jelzet alatt az Orsz. Ltárban is. — Eperjes város ltára: 99. szám, — 1405. ápr. 15. Zsigmond király, Múzeum Törzslt. — 1439. május 29. Albert király. U. ott, — Sáros vm. múzeumában kiáll, oklevelek 116. szám. (Ld.: Vas Antal: Vezető 29. l.) — Catalogus operum bibliothecae Joannis cardinalis Simor. II. rész 15. l. — Eperjes város ltára 598/a. szám, 122. és 171. l. — 1498. „Pro decreto regni 1 fl.“ 1500. „Pro decreto regni den. 300.“ — Az ország főbbjeinek megküldött törvények egyes családok levéltáraiban maradtak fenn. Így pl.: az 1387. évi székesfejvári országgyűlésen hozott törvény *egyetlen* példánya a Magyar Nemzeti Múzeumban őrzött Kállay ltárban, az 1514. évi törvény egy példánya az ugyanitt őrzött Békassy ltárban is meg van. Az 1351. évi törvény egy másik példánya a Magyar Nemzeti Múzeumban őriztetik: *Correcta et collata*, és: „*Pro comitatu Byhor*“ megjegyzésekkel. Egy másik ugyancsak a Magyar N. Múzeumban őrzött példányon kívül; *Collata et correcta* és: „*Comitatus de Scepus*“ olvasható. Majd a hátlap szélén: *Zothmar comitatus*, ez áthúzva s utánna írva: *De Ugacha*. — Az Orsz. Levéltárban DL: 4239. jelzet alatt is van egy példány, kívül:

A törvények illetén megküldésében azonban aligha lehetett valami nagyobb szabásu rendszeresség, mert például 1464. április 6-án Székesfejervárról I. Mátyás király rendeletet intéz Hevesvármegyéhez, melyben a koronázásakor alkotott törvényből szószerint idéz szövegrészt. Ugyanígy tesz a király az 1481. július 13-án Budán kelt s Eperjeshez intézett rendeletében is.⁹²⁾ Következik ebből, hogy sem Hevesvármegye hatósága, sem pedig Eperjes város előjárósága a vonatkozó törvényeket meg nem kapták és *nem ismerték*. Ha Eperjes város számadáskönyvei megbízhatók, akkor az ezekben foglalt feljegyzések alapján meg kell állapítanunk, hogy Eperjes városa 1500-tól fogva egyetlen egy törvényt meg nem kapott, legalább a számadáskönyvekben erről semmi nyom nincsen. Csak 1543-ból van arra adatunk, hogy Eperjes városa a lőcsei városi jegyzővel íratja le 75 dénárért talán az 1542. évi törvényeket,⁹³⁾ így tehát a

„*Ad comitatum de Sarus*“ felirattal, a Sarus szó azonban XVI. századi írással *Scepusra* van javítva. *Collata et correcta*. — Oldalt a hártya szélén: *Comitatus de Turuch*. — A primási levéltárban (Esztergomban) is van egy példány Lad. V. f. 1. No. 1. jelzet alatt. Mindezekből megállapíthatjuk, hogy a törvénytörvények kijavítása és összehasonlítása már a XIV. században ismeretes volt. Ezen adatokért Dr. Döry Ferenc kedves barátomnak ezuton is hálás köszönetet mondok. — Az 1351. évi törvény egy eredeti példányát a bécsi Staatsarchivban őrzik. Ezen kívül: „*ultra Drauam pro comitatu Crisyensi*,” lejjebb pedig a: „*correcta et collationata*” szavak olvashatók. (Ung. Urkunden.) — Megvan az 1351. évi törvény a garamszentbenedeki konvent 1437. június 14-én kelt átiratában Trencsén város levéltárában is: Cista I. fasc. 2. No. 3. jelzet alatt. A M. Tud. Akadémia oklevelei közt a III. thékába e törvény szintén megvan. Német-Lipcsc 1405. évi törvényének hátlapján: *Decretum generale pro opido Teutunicali Lipche*,” Rózsáhegy város példányán a „*Civitas Rosumberk*” hátírat olvasható. *Századok*: 1909. évf. 863. és 873. ll. — Primási levéltár Esztergom. Ladula V. fasc. 1. No. 6. Trencsén város ltára: Cista 1. fasc. 4. No. 18. — Eperjes város levéltára 649. szám.

⁹²⁾ Magyar Nemzeti Múzeum Törzslévtár: 1464. április 6. — Eperjes város levéltára: 451. szám.

⁹³⁾ 1543. *Aulica stb.* „*Notario Leuchoviensi de articulis regnicolarum descriptis dati sunt den. LXXV.*” Eperjes város 1538—44. évi számadáskönyve: 541. l.

városnak nem küldték meg hivatalból a törvényszövegeket, hanem azokat maga szerezte meg.

Azzal, hogy a megyéknek, városoknak a törvények szövegét megküldték, a kihirdetés ténye még befejezést nem nyert, mert hiszen magával a megküldéssel a törvényt ismerni óhajtó közönség a törvényszöveghez hozzá nem jutott, gondoskodni kellett tehát arról, hogy a megyékben, városokban a törvény szövege publikussá legyen, hogy azt mindenki megismerhesse. A vármegyékben a törvények kihirdetése, publikussá tétele csak úgy történhetett, mint a helyhatósági szabályrendeleteké, hogy t. i. a vármegye jegyzője a megye közgyűlésén összesereglett közönség előtt a törvényszöveget felolvasta és megmagyarázta. Más volt azonban a gyakorlat a városokban. Ugylátszik ezekben a városházán lehetett valami hirdető tábla-féle, ahol a törvényt magát közszemlére kifüggesztették, amint hogy pl. Eperjes városa 1544-ben beszerez egy ilyenféle táblát „pro applicandis legibus.” A XVI. században a törvényeknek a vármegyék számára való megküldése már rendszeresen történt, s úgylátszik a törvények kikézbcsítése a magyar kamara feladata volt.⁹⁴⁾

Nyilvánvaló mindezekből, hogy a középkori (XV—XVI. századi) magyar törvények kihirdetésének és nyilvánossá tételének e módjai épen nem nevezhetők ideálisaknak. A törvények szövegéhez a törvényjogot ismerni óhajtó közönség csak úgy fért hozzá, ha elment a törvénynek előszóval való kihirdetésére. Már most, amennyit a felolvasott szövegből ki-ki jól-rosszul megértett és emlékeze-

⁹⁴⁾ 1522. november 12-én Garadnán Abaúj vármegye közönsége közgyűlést tartván, ott „unanimi conclusionē” bizonyos szabályrendeletet alkotott, amelyet írásba is foglaltak. E statutum az oklevélen olvasható feljegyzés szerint: „*Lecta et interpretata coram communitate nobilium per notarium.*” Ha így publikálták a megyék a statutumokat, akkor annál inkább az lehetett a decretumok kihirdetési módja is. — (Máriássy család levéltára Márkusfalván, új rendezés.) — 1544. „*Exposita in calculationem. De tabula pro applicandis legibus den. 18.*” Eperjes város 1538—44. évi számadáskönyve 673. l. — 1572-ben a kamara kézbesíti a törvényszövegeket. Ld: Függelék.

tében megtartott, annyi lett a törvényből nyilvánossá. Egy-egy vármegyében, annak központjában minden törvényből egy-egy példány lévén csak kéznél — és ez még a legjobb eset volt — egész bátran elmondhatjuk, hogy a nagyközönség előtt a törvények szövege tulajdonképpen hozzáférhetetlen és ismeretlen maradt. Ugyanazt lehet a magyar középkori törvényki hirdetésről is elmondani, mint amit a német birodalmi törvények kihirdetéséről Schröder mond, hogy t. i. : „Die Publikation der Reichsgesetze war eine sehr *mangelhafte*. *Vielfach blieben sie ganz unbekannt*. Eine *Gesetzsammlung in der Art der Kapitulariensammlung des Ansegis gab es nicht.*“⁹⁵⁾ És tegyük hozzá, ugyanez lehetett a helyzet például a cseheknél, vagy a lengyeleknél is. Nem csoda tehát, ha nemcsak nálunk Magyarországon, hanem a cseheknél és lengyeleknél is⁹⁶⁾ már a XV. században megindul a törvénytörvények összegyűjtésére irányuló mozgalom, melynek Magyarországon egyik elsődleges és fontos eredménye a Verbőczy Hármaskönyve, egy későbbi eredménye pedig Sambucus kísérletétől eltekintve, a Mossóczy-Telegdi-féle nyomtatott törvénygyűjtemény lett.

Mielőtt Mossóczy és Telegdi nyomtatott Corpus Jurisa napvilágot látott volna, sőt még jóval annak és a többi kiadásoknak megjelenése után is,⁹⁷⁾ a törvénytörvények hozzáférhetetlensége, tehát a szükség arra kényszerített némelyeket, különösen pedig olyanokat, akik igazságszolgáltatással foglalkoztak, hogy nem várva az országgyűlések által követelt⁹⁸⁾ hivatalos törvénygyűjtemény valamikori

⁹⁵⁾ *Schröder* ; *Lehrbuch der deutsch. Rechtsgechichte*. 1902. kiadás, 637. lap.

⁹⁶⁾ *Luschin von Ebengreuth* : *Grundriss der österr. Reichsgeschichte* 1899. — 208. l. — *Hüppe* : *A lengyel alkotmány története* 524—5. l. — *Wenzel* : *Európai jogtörténet* II. kiadás (1870), 720. l.

⁹⁷⁾ 1701. augusztusában összeírják az elhunyt Szirmay Miklósnak eperjesi házában talált könyvtárat : „*In cubiculo inferiori. Tripartitum scriptum* : — *Articuli diaetales scripta ab anno 1606. usque ad annum 1662.*“ — *Orsz. Levéltár* : *Urb. et Conscr fasc. 88. no. 105.*

⁹⁸⁾ 1504 : XXXI. ; 1507 : XX. ; 1514 : XLIII. t.-c. — 1538. junius 26. „*Instructio oratorum ex conventu Posoniensi pro festo beatorum Viti et*

megjelenésére, a magyar törvények szövegét a lehetőséghez képest összegyűjtve megszerezzék. Így keletkeztek egyesek magán szorgalmából, főleg a XVI. században azok az írott törvénygyűjtemény kodexek, amelyek közül Kovachich és utána a magyar Corpus Juris milleniumi kiadása harminchatot ismertetnek.⁹⁹⁾ E codexek közül ma már néhány elveszett vagy pedig ismeretlen helyen lap-pang,¹⁰⁰⁾ viszont vannak újabban előkerült olyan törvény-gyűjtemények, melyeket Kovachich még nem ismert. Így például nem látta Kovachich a debreceni codexet, amely eleddig, úgy látszik, ismeretlen volt s amely a debreceni ref. kollégium anyakönyvtárában lévő kéziratok között R. 466. szám alatt őriztetik.¹⁰¹⁾

Modesti celebrato ad regiam maiestatem expeditorum Item supplicans regnicolae omnium ordinum regni Hungariae ut regia maiestas iuxta suam benignam oblationem tempore felicitis coronationis factam leges et iura regni Hungariae per electos et ad hoc idoneos ac iuris peritos homines reformare et in debitum ordinem redigi facere dignetur gratiose." Bécs. Staatsarchiv, Ungarn. Allg. Akten 35. csomó.

⁹⁹⁾ Kovachich: Notitiae praeliminaries 337. skk. II. — Milleniumi magyar Corpus Juris I. k. bevezetés XXXIX. I.

¹⁰⁰⁾ Így pl.: eltűnt az a kódex, melyet Kovachich Mossóczy kódex-nek nevez s amely voltaképen az 1583. évi decretum gyűjtemény nyomdai kézírata lehetett. — Bártfán a levéltár rendezése alkalmával XV—XVI. századi törvénygyűjteményre nem akadtam. A gyulafehérvári Batthyányi könyvtárban: Decreta Sigismundi et Uladislai regum 1563. felirattal, Ms. IV. 2. jelzet alatt csak egy ilyen kódexet láttam. Nincs meg ma már az a kódex sem, amelyet Kovachich a kamarai levéltárban látott. Ma ennek az Orsz. Levéltárban semmi nyoma sincs. A marosvásárhelyi gróf Teleki könyvtárban van egy 4° kézirat, melynek címe: Articuli diaetae Tolnensis anni 1518., mely Abrudbánya 1782. évi statutumaival van egybekötve. Jelzete: 1537. b.

¹⁰¹⁾ Miután ez a kézirat még nem lett ismertetve, megkíséreljük az alábbiakban leírni: A kézirat modern kötésű, nagy quart alakú vastag könyv, kívül a kötés hátán: „Decreta et constitutiones regni Hungariae” felirattal. A kötet eleje csonka, címlapja nincs s kezdődik egy „Datum Budae, feria secunda proxima post festum beati Francisci confessoris, anno Domini 1430.” keltezésű oklevél 14 sornyi befejező, töredékes részével. A kötet lapszámozva nincsen. Az első oldal tisztán maradt részén be van jegyezve, hogy a kéziratot a debreceni ref. collegium részére 1813. szeptember 4-én vásárolta Tóth Mihály könyv-

Nagyon természetes, hogy ezek a különböző compilatorok által több-kevesebb gondossággal és többé-

tárnok és senior. Ami a kéziratban foglalt törvények és oklevelek rubrumait illeti, azok a kötetben található sorrend szerint a következők: *Decretum Sigismundi imperatoris modo exercituandi, anno Domini 1435.* (4 oldalra terjed.) — *Donatio Sigismundi regis pro Joanne de Maroth facta, in quo continentur multa gesta ipsius et commemorantur.* 1438. (4 $\frac{1}{2}$ oldal terjedelmű.) — *Decretum Sigismundi imperatoris regisque Hungariae sequitur circa modum et formam defensionis totius regni Hungariae contra omnes inimicos.* (10 $\frac{1}{2}$ oldal.) — *Transumptum litterarum oppignationis tredecim oppidorum terrae Scepusii.* (3 oldal.) — *Decretum illustrissimi quondam domini Alberti regis anno Domini millesimo quadringentesimo tricesimo nono aeditum.* (7 $\frac{1}{2}$ oldal.) — *Nativitas Ladislai regis et decretum eiusdem, (Féldolnai terjedelemben le van írva V. László király születése és nagyon röviden életrajza, azután következik az 1454. január 25-én Budán kelt törvénye.* (4 $\frac{1}{2}$ oldal terjedelemben.) — *Decretum Michaelis Zylaghy gubernatoris regni Hungariae anno millesimo quadringentesimo quinquagesimo octavo editum.* (3 oldal.) — *Articuli iuramenti olim Joanni Waywodae in civitati Pestiensis per prelatos et barones in congregatione generali aediti. Forma iuramenti in vulgari.* (Ez a rubrum a lap alján van, de a következő lap elején nem az esküszöveg olvasható, hanem ez a rubrum): *In nomine Domini nostri Jesu Christi incipit decretum sancti Stephani regis faeliciter.* (16 oldal.) — *Incipit decretum sancti Ladislai regis.* (11 oldal.) *Incipit decretum Colomani regis.* (8 $\frac{1}{2}$ oldal.) — *Incipiunt capitula synodalia decretorum domini Laurentii archiepiscopi metropolitani Strigoniensis et decem suffraganeorum suorum tempore Colomani regis.* (3 oldal.) — Utánna következik: „Inter memoranda ea negotia, quae de temporibus regis nobilissimi Hungarorum Mathiae comemorantur” kezdettel Alsólindvai Bánffy Miklós históriája, amely pl. meg van a Festetich kódexben is. Ld: *Századok*: 1898: 363. skk. II. (2 oldal.) — *Decretum primum Mathiae regis anni Domini 1462.* (2 oldal.) — *Decretum secundum Mathiae regis anni Domini 1464.* (4 oldal.) — *Decretum tertium Mathiae regis anni Domini millesimi quadringentesimi septuagesimi octavi.* (4 oldal.) — *Incipit decretum quartum serenissimi domini Mathiae regis anno Domini millesimo quadringentesimo octogesimo primo.* (5 oldal.) — *Decretum quintum Mathiae regis anni 1486.* (34 oldal.) — *Articuli pronunciati tunc de officio palatini, quando spectabilis et magnificus dominus Emericus de Zapolya comes perpetuus Scepusiensis per serenissimum principem dominum Mathiam regem ex consensu regnicolarum fuit electus in palatinum.* (2 oldal.) — *Concordia hungarica inter serenissimos et gloriosissimos principes et dominos divum Fridericum tertium Romanorum imperatorem et invic-*

kevébbé megbízható szövegekből összeállított törvénygyűjtemények használhatóságához sok szó fért. S nyilván-

tissimum principem et dominum dominum Maximilianum Romanorum et Hungariae regem etc. augustos ex una et serenissimum Wladislaum Hungariae et Bohemiae regem inclitumque regnum Hungariae ex altera Posonii conclusa, anno Domini 1497. (13 oldal.) — Copia literarum praelatorum baronum et nobilium regni Ungariae super tractatibus concordiae inter Fridericum imperatorem et Mathiam regem factarum (3^{1/2} oldal.) — Confirmatio tractatum inter Fridericum imperatorem et Mathiam regem per oratores factarum. (2^{1/2} oldal.) — Pius papa confirmat tractatores concordiae inter Fridericum imperatorem et Mathiam regem per oratores factae. (6 oldal.) — Sequitur confirmatio praetatarum serenissimi regis Mathiae post coronationem suae maiestatis anno 1464. Coronationis suae anno primo. (1 oldal.) — Sequitur confirmatio reverendissimi domini Dionisii archiepiscopi Strigoniensis cardinalisque caeterorumque praelatorum baronum nobilium procerum huius regni Hungariae tractatus praemissi. (1 oldal.) — Anno Christi salutifero millesimo quadringentesimo nonagesimo rex Romanorum incliti regni Hungariae barones praelatos etc. misit huiusmodi exhortationis copiam in haec verba. (1^{1/2} oldal.) — Anno eiusdem Christi salutifero millesimo quadringentesimo nonagesimo eiusdem nunciis ipsa caesarea maiestas his subsequentibus misit exhortamenta incliti regni Hungariae baronibus praelatis nobilibus etc. hoc tenore. (1 oldal.) — Serenissimus princeps dominus Wladislaus Bohemiae rex etc. regnum Hungariae suscepit cum infrascriptis conditionibus et articulis anno Christi 1490. (A farkashidai szerződés. — 40 oldal.) — Series autem articulorum denuo (t. i. 1495.) compositorum, ut praemittitur praescriptorum nostrorum statutorum et decretorum perfectionem et completionem in se exprimentium sequitur estque talis. (12 oldal.) — Decretum Wladislai regis anni 1498. (23 oldal.) — Azután következik rubrum nélkül az 1500. évi törvény, amelynek záradékából néhány sornyi hiányzik. (14 oldal.) — Decretum Wladislai regis anni 1504. (8 oldal.) — Decretum Wladislai regis anni 1514. (15 oldal.) Ezzel a középkori törvények sorozata véget ér, mert a II. Lajos korabeli törvények teljesen hiányzanak. — Articuli in primo conventu Novizoliensi aediti anno Domini 1542. (13 oldal.) — Articuli conventus Posoniensis anni 1542. (2 oldal.) — Articuli in dieta profesto omnium sanctorum anni 1542. de regio edicto Posonii celebrata per status et ordines regni Hungariae tractati et conclusi. (15 oldal.) — Articuli Novisolienses anni 1543. (12 oldal.) — Responsio regiae maiestatis ad articulos Novisolienses anni 1543. (4 oldal.) — Articuli conventus Tyrnaviensis anni 1545. (10 oldal.) Responsum regiae maiestatis ad articulos dominorum praelatorum baronum, nobilium aliorumque ordinum et statuum regni Hungariae in

valóan ezekre a hibás szövegű, megbízhatatlan törvénygyűjteményekre céloz Mossóczy, amidőn könyvének dedi-

Tyrnaviensi profesto purificationis beatissimae virginis Mariae anni 1545. conclusos. (6 oldal.) — Articuli conventus Posoniensis anni 1546. (16 oldal.) — Articuli conventus Tyrnaviensis anni 1547. (13 oldal.) — Responsum regiae maiestatis ad articulos Tyrnavienses anni 1547. (6 oldal.) — Articuli conventus Posoniensis anni 1548. (17 oldal.) — Articuli conventus Posoniensis anni 1550. (24 oldal.) — Articuli conventus Posoniensis anni 1552. (15 oldal.) — Articuli conventus Soproniensis anni 1553. (14 oldal.) — Articuli conventus Posoniensis anni 1554. (10 oldal.) — Articuli conventus Posoniensis anni 1555. (9 oldal.) — Articuli conventus Posoniensis 1556. (16 oldal.) — Articuli conventus Posoniensis anni 1557. (9 oldal.) — Articuli conventus Posoniensis anni 1559. (16 oldal.) — Articuli conventus Posoniensis tempore coronationis serenissimi regis Maximiliani aediti anno 1563. (25 oldal.) — Articuli conventus Posoniensis anni 1566. (10 oldal.) — Articuli conventus Posoniensis anni 1567. (19 oldal.) — Articuli conventus Posoniensis anni 1569. (15 oldal.) Articuli dieta Posoniensis anni 1572. (4 oldal.) — Következnek rubrum nélkül az 1574. április 4-én kiadott pozsonyi országgyűlési törvénycikkék. (10 oldal.) — Innen fogva a kódex írása megváltozik, s hasonlít a kamarai Benigna resolutiók másolati könyveinek írásához. — Következik szintén rubrum nélkül az 1575. december 13-iki pozsonyi országgyűlésnek 1576. február 22-én szentesített törvénye. (10 oldal.) — Végül szintén rubrum nélkül az 1578. február 1-én tartott pozsonyi országgyűlés Rudolf király által szentesített törvénycikkéi zárják be a sorozatot, azonban a törvény vége, a befejező rész hiányzik. (14 oldal.) — A kézirat végén: Index alphabeticus decretorum et constitutionum regni Hungariae van, 88 oldalon, R-ig terjedőleg. Tehát az index is csonka s a végefelé az egyes lapok csonkák és víztől rongáltak. — Mivel az index a Werbőczy Hármaskönyvének részeit és címeit is idézgeti, tehát nyilvánvaló, hogy a kódex elején megvolt a Hármaskönyv szövege is, amely azonban elveszett. — II. Lajos törvényhozásának eredménye teljesen hiányzott a kódexből, amit már megállapítottunk ugyan, de az index alapján e megállapításunkat kiegészíthetjük azzal, hogy e törvények a kódexben sohasem voltak meg, mert az indexben sem történik sehol rájuk hivatkozás. — A törvényszövegek mellett néhol marginális megjegyzések is vannak, így pl.: II. Ulászló választási capitulatiójának egyik pontja mellett: „Milites in bonis aliorum vagantes per vicecomitem expellantur...” kezdetű lapszéli megjegyzést olvasunk. Az 1542. évi pozsonyi artikulások mellett, az 1563. évi törvénycikkék, az 1569. évi artikulások mellett szintén találunk marginalis megjegyzéseket, melyek mind egy kéztől származnak s hasonlítanak Radéci, de Mossóczy kezeiréséhez is. *Nem lehetetlen, hogy esetleg ez a kódex is valamikor Mossóczy tulajdona volt.*

kációjában megemlíti, hogy egy-egy törvény szövegének a megállapítására tíz, sőt ennél is több kézíratos törvény-codexet használnak a bírák, azonban úgy látszik egyik gyűjtemény hibásabb szövegeket tartalmazott, mint a másik.

Mindezeket tudva nem csoda, ha a XVI. század második felében általános a panasz, hogy nincs elég jogot ismerő s főbirói állásokra alkalmas egyén, mert hiszen ilyen viszonyok mellett kevés embernek volt kedve a magyar joggal való megismerkedés fárasztó munkájával megbirkózni. 1572-ben, midőn a propalatinátust kelene betölteni, a felség által véleményadásra felhívott Czobor Imre, Batthyányi Boldizsár és mások mind a „penuria hominum jurisperitorum“-al hozakodnak elő.¹⁰²⁾

Ezek a tarthatatlan állapotok, a jogbizonytalanság növekedése, a hivatalos és javított, pontos szövegű törvénygyűjtemény megjelentetésének évtizedről-évtizedre való halogatása érlelhatték meg Mossóczyban, a bíróban, a gyakorlati jogászban azt az elhatározást, hogy az ország törvényeit ő gyűjtse össze, a szövegeket lehetőleg a hibáktól megtisztítva nyomtatásban közzé tegye s így az illetékes körök százados mulasztását pótolja. Mossóczy talán kezdetben csak arra gondolt, hogy Sambucus Jánossal Bonfini művének függelékeként téteti közzé a törvényeket. Adott is neki idevágó anyagot,¹⁰³⁾ amikor azonban látta,

¹⁰²⁾ 1572. április 8. Pozsony. Czobor Imre a felséghez: „Secundum meum opinionem satis debilem in tanta penuria hominum jurisperitorum videretur mihi ad officium locumtenentiae palatinalis esse idoneus dominus Franciscus Twrzo.“ — 1572. április 9. Pozsony. A váci püspök is fontolgatta „utpote qui in eiusmodi hominum penuria nullos fere et litteris et usu rerum experientiaque instructos videam.“ — U. ekkor gróf Salm a személynökségre Szászyt vagy Perneszi Andrást ajánlja „qui ambo in iuribus hungaricis non contemnendum habent exercitium et peritiam.“ — U. ekkor Révay Mihály: „In tanta autem iurium regni Hungariae peritorum penuria consulerem conferendum esse...“ stb. — U. ekkor Batthyányi Boldizsár: „Quare licet in tanta etiam hominum penuria“ Istvánffy Miklóst ajánlja stb. Bécs, Staatsarchiv, Ungarn, allgem. Akten 98. csomó.

¹⁰³⁾ Maga Sambucus mondja: „Decretorum [seu] articulorum aliquot [priscorum Vngariae regum] ad contextum Bonfini illu[st]randum,

hogy Sambucus törvénygyűjteménye tökéletlen és teljesen hasznavehetetlen kísérletezés, elérkezettnek vélte az időt, hogy a törvénygyűjtemény kiadásával ő maga egészen komolyan foglalkozzék és a Corpus Juris megjelentetésének ügyét kézbe vegye. És azokat a kézíratos codexeket, melyeket a maga bírói munkájának megkönnyítésére is gyűjtögetett, erre a célra, szövegkritikai szempontból is nagyon jól használhatta. Megszerezte az irodalomban Ilosvay-codex címen ismeretes kézíratot,¹⁰⁴⁾ továbbá II. Ulászló és II. Lajos törvényeit, két kötet kézíratos, közlelbből ismeretlen decretum-gyűjteményt, Werbőczy Hármaskönyve is meg volt neki és ezenfelül volt még könyvtárában négy darab kézíratos könyv, amelyek vagy amelyek közül némelyik talán szintén törvénygyűjtemény lehetett.¹⁰⁵⁾ Az sincs kizárva, hogy Mossóczynak eredeti törvényszövegek is álltak rendelkezésére. Legalább sejteni lehet, hogy a hagyatékának összeírásában olvasható ilyen megjegyzések mögött: „Fasciculus magnus variarum literarum,” vagy „Diversa et antiqua privilegia 14,” vagy Capsula literarum,” eredeti decretumok is lappanghatnak.

Mossóczy tehát már 1581-ben vagy tán előbb is elhatározhatta a magyar törvények kiadását s ezt valószínű-

forique pannonici usum| necessariorum |liber| hunc primum typis proditus. [Frankofurti] apud Wechelum [MDLXXXI] cum privilegio caesariae maiestatis ad decennium.” — című műve függelékének előszavában: „Vale, et quidquid hoc auctario comparuerit: *inprimis erudito antistiti Vaciensi, Zachariae Mossouio, consiliario Caesaris, auctori et cohortatori acceptum feras, cuius monitis ac subsidio huius argumenti reliqua brevi separatim, suoque loco prodibunt.* Viennae, kalendas decembris, 1580.” — Sambucus e törvénygyűjteménye mindössze 114 oldalra terjed.

¹⁰⁴⁾ Ld: a függelékben könyvtárának 15. számú tételét.

¹⁰⁵⁾ Ld: könyvtárának 26., 252., 255. számú tételeit. — A bécsi udvari (ma nemzeti) könyvtárban a 8496. számú kódexen kívül van még egy 460 lapos quarto XVI. századi kézirat, melynek felírata: „Zachariae Moshoci etc. Labor imperfectus.” Tartalma nagyrészt a Hármaskönyv tartalmilag szójel szedve, s kivonatok középkori törvényekből. A kódex száma: 8680.

leg közölte kebelbarátjával Telegdi Miklóssal is,¹⁰⁶⁾ aki maga szintén bíró és gyakorlati jogász lévén, teljesen megértette és átérezte Mossóczy tervének jelentőségét, s ennek kiviteléhez készséggel ajánlotta fel nemcsak széleskörű tudását, anyagi támogatását, hanem nagyszombati nyomdáját is, s noha minden esetre sokkalta kevesebb szellemi munkát adott a nagy műhöz, mint Mossóczy, (hiszen Mossóczy az epistola dedicatoriában állandóan első személyben beszél: „mendis colligerem . . . , diligenter conferrem et in lucem ederem . . .”) mégis a munka megjelenésében Telegdinek is érdemes része volt.¹⁰⁷⁾

1584-ben végre a nyolcados törvényszékeken működő bírák sürgetésére is, Mossóczy és Telegdi költségén napvilágot látott: *Decreta, constitutiones et articuli regum inclityi regni Vngariae, ab anno Domini, millesimo trigesimo quinto, ad annum post sesquimillesimum octogesimum tertium, publicis comitiis edita. Cum rerum indice copioso.*

¹⁰⁶⁾ Elhatározására döntő befolyással lehetett az a körülmény is, melyet Mossóczy a Corpus Juris epistola dedicatoriájában így ír le: „Judices quoque ordinarii, consilarii et assessores regii M. T. C. non sua tantum sponte, sed quamplurimorum, qui iudiciis (ut vocant) octavalibus tunc Posonii intererant, precibus impulsu, ante septennium editionem decretorum, datis Pragae ad M. T. C. literis, demisse sollicitarunt. Sic tamen, ut nostrorum hominum honestissimis votis affatim satisfieret, ego et reverendissimus dominus Nicolaus Telegdinus episcopus Quinqueecclesiensis, e cuius aedibus liber impressus prodit . . .” stb. Ezzel szemben nem áll meg Takács Sándor állítása, aki a: *Rajzok a törökvilágból* I. k. 32. lapján ezt írja Abstemius Bornemissza Pál püspökről: Sokat fordult meg nála a nagy tudományú *Kecskés András doktor, akiben később Mossóczy Zakariás püspök nyert kiváló erőt jogtudományi munkálkodásában.* — Ha figyelembe vesszük, hogy Mossóczy decretum gyűjteménye 1584-ben jelent meg, sógoráról *Kecskés Andrásról* pedig 1586. április 20-iki végrendeletében (Orsz. Ltár: Eccl. cam. 18/6.) ezt írja Telegdi: „Libros iuridicos lego Andreae Kechkes, qui iam Bononia doctor rediturus est,” akkor nem valószínű, hogy *Kecskésnek* Mossóczy jogtudományi működésére valami nagy befolyása lett volna.

¹⁰⁷⁾ *Magyar Könyvház*: 1793, évf. 146. l. — *Bod Péter*: *Magyar Athenás* 168. l. — *Frank*: A közigazság törvénye Magyarhonban I. k. 28. l. — Ld.: a következő ¹⁰⁸⁾ jegyzetet is.

Tirnaviae |cum sacrae caesareae regiaeque maiestatis gratia| et privilegio. |Anno Domini MDLXXXIII. recens impressa“ cím alatt az első magyar Corpus Juris,¹⁰⁸⁾ mely a szanaszét szórt törvényszövegek összegyűjtésével, a rendelkezésre álló eredeti törvények és kézíratos codexek gondos egybevetésével, a hibás szövegek lehető kijavításával készült. Mossóczynek az 1584. Szent István napján keltezett s a Corpus Juris elején lévő epistola dedicatóriája (amely az első Corpus Jurisunk keletkezésének egyúttal rövid történetét is tartalmazza), továbbá a selme-

¹⁰⁸⁾ Hogy ez volt a C. J. első kiadása, azt már a régebbi írók is elismerik. Így Bod: Magyar Athenás 158. l. ezt írja: Mossotzi Zakariás nyitrai püspök Telegdi Miklóssal a' pétsi püspökkel egyet értvén a XVI. század vége felé kiadták a magyar királyok életét... *legelsőbben a decretumokkal együtt.* — Kovachich a Vestigia Praefatiójának LXVII—VIII. lapjain e műről írván, mondja: „Atque istud est initium Corporis Juris Hungarici.“ — Batthyányi: Leges ecclesiasticae regni Hungariae I. k. 9. l.: „Atque haec est prima omnium Corporis Juris Hungarici editio.“ — Cziráky: Ordo historiae juris civilis hungarici. Pest. 1794. 331. l. „Mox haec ipsa collectio initium fecit codici nostro ita, ut consequentium comitiorum sancita ei continuo deinceps adicerentur. Quamvis autem praesules commemoratos assidua in legibus conquirendis diligentia utos fuisse, nullum dubitem: vel unus quippe Mossoczus proficitur se decem et amplius MSS. codices prae oculis et manibus habuisse.“ — Ami magát a mű beosztását illeti: Az 1584. augusztus 20-án kelt epistola dedicatoria után következik a: Series regni Hungariae versben, azután a: Gubernatores regni Hungariae, azután az: Errata, s a törvények szövege Szt. Istvántól az 1583. április 28-iki Pozsonyban alkotott törvényig, a 737. lapon „Finis decretorum inclyti regni Hungariae regum...“ — A 738. lapon: Processus... causarum militaris curiae regiae, a 743. lapon: Jurisiurandi formulae varias következnek, a 747. lapon: Magyarország és Erdély egyházi és világi topographiája, a 749. (a kötetben hibásan 789. lapon s innen végig hibás a lapszámozás) lapon az esztergomi, egri, váradi, pécsi, nyitrai püspökök névsora következik, azután az Index, végül pedig: Ad candidum lectorem elegia Stephani Somogi zárja be a kötetet. — A magyar királyok életének rövid leírását Mossóczy Frank szerint a Ouadripartitumból vette, ugyancsak innen vette a curia militaris eljárási szabályait és a különféle eskümintákat is. A püspökök névsora, széljegyzetek szintén Mossóczy műve, csak az indexet tartják Telegdi munkájának. Frank: I. m. I. k. 28—29. ll.

ciekhez 1585. március 4-én intézett levelének tartalma szerint is, mindezt a most felsorolt munkát ő maga végezte el és csak a Corpus Juris végén lévő indexet tartják némelyek Telegdi művének.¹⁰⁹⁾

Nem tudjuk ma már pontosan megmondani, hogy a kiadók az első magyar Corpus Jurist hány példányban nyomatták, azt azonban már megtudjuk állapítani, hogy 1586-ban Telegdi halálakor, ennek nagyszombati házában körülbelől még 400 példányt találtak, viszont Mossóczy halálakor ennek hagyatékában már csak 20 példányt.¹¹⁰⁾

Ami a Telegdi hagyatékában lévő példányokat illeti, ezekre, úgy látszik a felség, illetve a magyar kamara rá akarta tenni a kezét, mert Mossóczy, mint Telegdi végrendeletének végrehajtója 1586. augusztus 7-én arra kéri valamelyik (valószínűleg Ernő) főherceget, hogy Telegdi örököseit e példányoktól ne fossa meg, mert koldussá teszi őket, hiszen azzal, hogy kenyérkeresőjük az ellenség előtt elesett, már ugyis elég kalamitás érte őket.¹¹¹⁾ Vajjon Mossóczy fellépésének lett-e eredménye vagy sem,

¹⁰⁹⁾ Ld: a selmeciekhez intézett levelet a függelékben s az előző jegyzetet. — Hogy Telegdinek ideje nem is volt a Corpus Juris szerkesztéséhez, azt bizonyítja az egri püspök egy 1582. április 7-én Pozsonyban kelt s a felséghez írt levele: „Nam quod ad reverendissimum Quinqueecclesiensem attinet, *magnum illi onus impositum est*, magnus labor, nam ultra id quod metropolitanae custos sit et administrator, religionis incrementa fovere, vitam moresque componere debet, universales praeterea causae totius regni, quae in foro spirituali discutuntur, ipsi definiendae incumbunt, iudices adhibendi, fovendi scribae et notarii, quae omnia nonnisi graves sumptus requirunt.” Bécs, közös p. ü. lt. Hung. 14382. csomó. — Both Ferencz: Telegdi Miklós élete és művei című 1899-ben megjelent munkájában (132. l.) állítja ugyan, de semmivel sem bizonyítja, hogy az első Corpus Jurist: „a hivatalos bíróságok... semmire vagy igen kevésre becsülték,” meghogy a munka „becse nagyon alászállott, használhatósága pedig végkép tönkrement” (?) Természetesen ezek a nagyhangú kijelentések egyáltalán nem állják ki a kritikát.

¹¹⁰⁾ Magyar Könyvszemle: 1880. 37. skk. II. — Mossóczy könyvtárának 850. és 851. számú tétele.

¹¹¹⁾ Függelék: 22. szám.

eldönteni nem tudjuk, az a tény azonban, hogy a Corpus Jurisból Mossóczy halála után hagyatékában csak 20 példányt találtak, nemcsak a munka kelendősege, hanem Mossóczy akciójának esetleges eredménytelensége mellett is bizonyít.

Ime tehát ezek az első magyar Corpus Juris keletkezésének okai és körülményei.

A magyar törvények gyűjteményének első hatalmas kötete mindenesetre kielégítette az akkori kíváncsalmakat s vagy másfél századon át senkinek sem jutott eszébe a nagy mű szerzőit és kiadóit, illetve magát a munkát bármiért is megtámadni. Ellenkezőleg, a jogot kereső közönség csak hálás lehetett azért, hogy végre már a magyar törvények szövegéhez hozzáférhetett. A XVIII. században azonban Kollár Ádám és Cornides Dániel nyomán főleg gr. Batthyányi Ignác, Erdély tudós püspöke részéről a Corpus Juris első kiadóit, elsősorban pedig Mossóczyt méltatlan támadás érte,¹¹²⁾ azzal vádolva őket, hogy leplagizálták az Ilosvai-códexet, s így Batthyányi szerint (aki előbb Eger püspöke is volt) az első magyar Corpus Juris kiadásának érdeme voltaképen az egeri egyházé. Támadja ezenkívül a kiadókat azért is, mert hibás szövegeket közöltek s ennek bizonyítására összesen vagy két példát idéz is.¹¹³⁾

¹¹²⁾ Batthyányi: *Leges ecclesiasticae* I. k. 10. lapján az Ilosvay kódexről írva így folytatja: „Sunt autem tam strenue illo usi (t. i. Mossóczy és Telegdi), ut totum exscripserunt, *alieni itaque labori fructus decerpere.*“ Ld: még: *Frank*: I. m. I. 23. l.; *Wenzel*: Árpádkori Új okmtár I. 14. l. — *Kovachich*: *Vestigia* 511—512. l. — Védik Mossóczyt Kelemen és Podhraczký.

¹¹³⁾ Batthyányi szerint II. Ulászló VII. törvényének 3. cikkében *cementum* szó helyett *centesime*-t írtak, noha pl: a bártfai kódexben is *cementum* van írva. (I. m. I. 10.) Ezen a címen azonban pl: a Kovachichokat is bátran meg lehetne támadni a sok általuk közölt hibás törvénytöredék közlésért. Ezzel kapcsolatban említjük meg, hogy a középkori magyar törvények szövegkritikai kiadását még mai napig sem bírjuk. Tudomásom szerint Dr. Döry Ferencz kedves barátom, a m. kir. Orsz. Levéltár aligazgatója már vagy két év tizede gyűjti a közép-

Batthyányi püspök támadására és vádjaira később bőven megfelelt Kelemen Imre,¹¹⁴⁾ alaposan cáfolgatva főleg a Mossóczy ellen emelt legsúlyosabb vádat t. i. a plagizálást, amely, ismerve ma már Mossóczy könyvtárának tartalmát és az abban lévő kézíratos törvénygyűjtemény codexeket, sőt esetleg eredeti törvényeket, más szóval tudva már azt, hogy Mossóczy milyen apparátussal dolgozott, nézetünk szerint is teljesen méltatlanul érte a Corpus Juris első kiadóit és főleg magát Mossóczyt.

A túlszigorúan bíráló XVIII. századi történészek úgylátszik nem vették figyelembe a Mossóczy korabeli tényleges tudományos állapotokat s a tudomány XVI. századvégi színvonalát a saját koruk mértékével mérve, megelégedtek arról, hogy az akkori nehéz és békétlen viszonyok közepette olyan természetű könyv- és levéltári kutatás, mint amilyent a XVIII. század végén és a XIX. elején a Kovachichok végezhettek, Mossóczy korában, az ország területe nagy részének megszálltsága, a közlekedés bizonytalansága és más egyéb okok miatt alig volt elképzelhető. Így tehát sem az összes, sem pedig pontos és kétségtelenül megbízható szövegű törvények Mossóczy rendelkezésére nem állottak, s ennél fogva azért a munkáért, amit kora körülményeihez képest mégis legjobb tudása szerint és lelkiismeretesen végzett el, nem gáncs, hanem elismerés és dícséret illeti meg.

Dacára Mossóczy munkája fogyatékoságának, az mégis úttörő volt, a bírák, ügyvédek, igazságot kereső felek használni kezdték a decretum gyűjteményt és így a bírói

kori törvényszövegeket, hogy azokat majd egyszer szövegkritikai alapon közzé tegye. Munkáját természetesen a mai tényleges viszonyok erősen késleltetik.

¹¹⁴⁾ Kelemen Imre: *Historia juris hungarici privati* című 1818-ban megjelent művében (347—49. ll.) a Mossóczy—Telegdi műve ellen emelt vádakát három pontban foglalja össze s pontonként cáfolja azokat. Podhraczy a *Magyar Szion* 1838. évfolyamának 55. lapján szintén védi a Corpus Juris kiadóit s ugyanezt teszi Kovachich: *Vestigia comitiorum praefatiójának* LIV. és kk. ll. — Mossóczy érdemeit kiemeli: *Századok*: 1898. évf. 363. skk. ll.

gyakorlat mintegy szentesítette az abban foglalt törvénytörvénygyűjtemény kiadás elfogyott s Ráth bécsi nyomdász és könyvkereskedő 1628-ban, Pázmány Péter biztatására a magyar Corpus Juris újra kiadására a felségtől engedélyt kért, Pázmány a felségnek e tárgyban a következő véleményt adta: „Meo iudicio tripartitum ius hungaricum et volumen decretorum, prout in uno corpore per reverendissimum quondam episcopum Nitriensem Zachariam in unum volumen congestum fuerat, *denuo imprimi dignum et necessarium esse existimo.*“¹¹⁵⁾ Így tehát ez az „editio novissima“ is „iuxta Tirnaviensem“ készült, Ráth Mossóczy művét volt kénytelen alapul venni és ez maradt az alapszöveg a későbbi magyar Corpus Juris kiadásoknál is, egészen a mai napig.

A magyar Corpus Juris kiadása volt Mossóczynak egyetlen nyomtatott munkája, több műve nyomtatásban nem jelent meg, ellenben kézirati műve maradt még reánk, mert — amint már fentebb említettük — Ráth György Mossóczy munkájának tartja azt a magyar nyelvű írott rituálettervezet töredéket, amely ma az egri lyceum könyvtárának kéziratai között őriztetik.¹¹⁶⁾

Mossóczynak a magyar törvények összegyűjtésénél és kiadásánál nem volt szándéka megállani, hanem folytatni akarta a magyar tételes jogszabályok összegyűjtésének nagy munkáját. Össze akarta szedni a törvényjog emlékein kívül a privilegium- és statutum-jog emlékeit is és 1585-ben a selmeciekhez intézett levelében már jelzi, hogy rövidesen nyomtatásban napvilágot látnak a szabad királyi és a bányavárosok statutumai, amelyeknek

¹¹⁵⁾ Vécsey: Adalékok a magyar Corpus Juris történetéhez 18. l. Hanuy: Pázmány levelei II. k. 685. l. — Az amit Both Ferencz: Tegel di Miklós élete és művei című munkája 132—3. lapjain az első magyar Corpus Juris kiadásról mond, teljesen tarthatatlan.

¹¹⁶⁾ Irodalomtörténeti Közlemények: 1885. évf. 65. l. — Lehet azonban ez a rituale Radéci műve is, mert Mossóczy és Radéci írása nagyon hasonlít egymáshoz.

összegyűjtésén Mossóczy tehát tényleg dolgozott. Azonban ez a terv már valóra nem válhatott, a mű az előmunkálatoknál megrekedt, mert Mossóczyt 1587-ben bekövetkezett korai halála megakadályozta ennek keresztülvételében.

Ime tehát a magyar törvényhozás közel öt évszáznyi eredményének első összegyűjtése és közzététele lelkes magánemberek nevéhez fűződik, akik az akkori nehéz viszonyok közepette nem riadva vissza semmiféle anyagi áldozattól, munkától és fáradságtól, önzetlenül megajándékozták nemzetüket egy olyan művel, amely a további fejlődésnek úttörője és alapja maradt napjainkig. Ennek a nagy horderejű munkának oroszlánrésze s így dicsősége is elsősorban Nyitra tudós egyházfejedelmét, Mossóczyt illeti és csodálatos játéka a véletlennek, hogy az első magyar Corpus Juris megjelenése után közel egy évszázad múlva, bár fejedelmi parancsra, de ugyancsak egy nyitrai püspök, Gubasóczy János nyomatja ki az 1681. évi törvényeket, aki 1682. február 27-én kelt levelében ezt írja gróf Erdődy Györgynek: „Kegyelmes Urunk eő fölsége parancsolattiából ky niomtattatván az ujj articulussokat, egy exemplárt kültem kegyelmednek, kikben *mint-hogi Hazánk szabadsága és conservatióíára való dolgok vannak foglalva, méltó élnünk vélők és megtartanunk.*“¹¹⁷⁾

V.

Mossóczy könyvtárának elhelyezése, könyveinek száma. A könyvtár leltározása és ennek fogymozásai. A könyvtár tartalma. A Mossóczy hagyatéék levéltári és mőtörténeti anyagának ismeretése. A könyvtár további sorsának története.

Mossóczy törvénykönyvei.

Takáts Sándor, a XVI—XVII. századok különösen művelődés történetének egyik legkiválóbb ismerője és művelője, a bécsi közös pénzügyi levéltárban évek hosszú

¹¹⁷⁾ Gr. Erdődy család galgóci levéltára. Ladula I. fasc. 5. Nò. 18.

során át végzett kutatásai egyik mellékeredményeképen műtörténeti szempontból ismertette Abstemius-Bornemissza Pál erdélyi püspök és nyitrai administrator végrendeletét.¹¹⁸⁾ E közleményben Takáts megemlékszik Mossóczy Zakariás nyitrai püspök 1587. június 17-én kelt végrendeletéről is, és erről többek közt ezt írja: „A végrendelet nem sorolja fel a püspök könyveit, *pedig a bibliografusokat nagyon érdekelnék*, mivel Mossóczy kiváló jogász és író volt és sok jeles munkát összevásárolt.”¹¹⁹⁾

Nos hát mi Takátszal szemben abban a kedvező helyzetben vagyunk, hogy Mossóczy valóban nagy értékű és terjedelmes könyvtárának teljes jegyzékét ismerjük és azt az érdeklődő bibliografusoknak készséggel rendelkezésre is bocsáthatjuk.

Ami Mossóczy könyvtárának topografiai elhelyezését illeti, ez részint (de csak kis részben) a nyitrai püspöki vár úgynevezett festett szobájában (in domo picta), részint pedig a könyvtárszobájában és a hozzá csatlakozó kamrában, az A-tól K-ig terjedőleg betűkkel jelölt tíz szekrényben volt elhelyezve.

A könyvtárban 900-nál több ősnymtatvány, kézírati és nyomtatott munka volt, ezeren jóval felüli kötet számmal, úgyhogy bizvást állíthatjuk, hogy Mossóczy könyvtára a XVI. századi magánkönyvtárak közt kötetszámra nézve Magyarországon az első helyek egyikét foglalja el, mert hiszen pl. kebelbarátjának és munkatársának (aki szintén könyvgyűjtő és könyvkedvelő ember volt) könyvtárában csak 272 munkát találunk.¹²⁰⁾

Mossóczy könyvtárának összeírását halála után néhány nappal, 1587. augusztus 1-én kezdte meg Baranyay István a magyar kamara által kiküldött leltározó biztos és

¹¹⁸⁾ *Archaeologiai Értesítő*: 1902. (XXII.) évf. 202. skk. II. — E végrendelet eredeti példánya Bécsben, a cs. és kir. közös pénzügyi levéltár Hungar. részében a 14873. csomóban őriztetik.

¹¹⁹⁾ *Archaeol. Értesítő*: 1902. évf. 205. I.

¹²⁰⁾ *Magyar Könyvszemle*: 1880: 35—50. II.

augusztus 9-én fejezte be.¹²¹⁾ Amilyen nagy értékű munkát végzett Baranyay azzal, hogy Mossóczy könyvtárának könyveit darabról-darabra jegyzékbe vette, oly annyira sajnálandó a mi szempontunkból, hogy ez a könyvtárjegyzék, úgylátszik már az idő rövidsége miatt is, megglehetősen gyatrán, felületesen és pongyolán készült. De még e tökéletlenül összeállított könyvjegyzékből is megítélhetjük, hogy a hatalmas könyvtár ura nagytudományú és sokoldalú ember volt, aki nemcsak a hivatásához tartozó theologiai tudománykörben, hanem a római, egyházi és magyar jogtudományban, továbbá a földrajzban és történelemben, a természet- és orvostudományokban, sőt még a nyelvészetben is járatos volt (hiszen Verancsics szerint több nyelvet beszélt), azonkívül úgy látszik, volt némi fogékonysága a művészetek iránt is. Mossóczy-nak mindenesetre már kora ifjúságában meg kellett kezdnie könyvtára anyagának gyűjtését, ami az akkori viszonyokhoz képest sem könnyű feladat, sem pedig olcsó kedvtelés nem volt, s különösen fiatalabb éveiben könyvtárának gyarapítása sok koplalásába és nélkülözésébe kerülhetett, mert úgylátszik, inkább elvonta a szájától a falatot, csakhogy könyveket vásárolhasson.

Ami Mossóczy könyvtára összeírásának fogatkozásait illeti, meg kell említenünk, hogy a jegyzékben elég nagy számú műnek csak a szerzője van megjelölve, még pedig annyira röviden, hogy azután legtöbbször nehéz megállapítani, hogy az illető szerzőnek melyik művéről lehet szó.

Igy például ilyen szűkszavú feljegyzésektől, mint: Lyra, Eusebius, Eliacus, Rasarius, Surius, Vitelius, Sabelicius, Catena, Caietanus, Apianus, Antonius Possevinus, Vigellius, Vigandus stb. sokkal okosabbak nem leszünk.

¹²¹⁾ Ld: a függelékben közölt könyvjegyzék bevezető részét és a hagyaték leltározására vonatkozó iratokat. Függelék 10—21. sz. A leltározás Nagyváthy Bálint nyitrai várnagy, Kéri István, Mossóczy kamarása és Vizkelethy Pál udvarbíró jelenlétében történt, s felölelte a nyitrai vár hadianyagát, a püspöki udvar bútorzatát, gazdasági felszerelését épűgy, mint a könyvtárat is.

Körülbelül 120 olyan feljegyzés van az összeírásban, amely csak a munka szerzőjének nevét tartalmazza.

Van azonban a könyvtárjegyzéknek egyéb hiányossága is. Így például találunk az összeírásban több ilyenféle teljesen határozatlan feljegyzést is, mint: *Liber italicus* (362. tételszám), sem több, sem kevesebb. Vagy: *Italicus liber parvus* (444. tételszám) vagy: *Graecus quidam liber* (452. tételszám) vagy: *Libri Turcici in 8° et 16.* (694. tételszám), vagy: *Boemicus liber in 8°* (643. tételszám), *Liber incerti autoris in 8.* (396. tételszám), *Libellus Ungaricus* (770. tételszám) stb. Természetesen ilyen határozatlan feljegyzésekből meg nem tudjuk állapítani, hogy miféle olasz, török, görög, magyar, cseh stb. könyvről van itt tulajdonképpen szó.

A könyvjegyzéknek ezenfelül még más fogyatkozásai is vannak. Ugyanis Mossóczy vagy mert nem tudja könyvtárának anyagát áttekinteni vagy pedig valami más okból, némely munkát két példányban is megszerzett és a leltározó biztos Baranyay csak ritkán veszi észre a dupplumokat. Ha a könyvjegyzéket alapos figyelemmel átvizsgáljuk, reá jövünk, hogy egy egész csomó mű volt meg kettős példányban. Így pl. dupplumban volt meg: *Adagia Erasmi* (531. és 613. tételszám), *Alphonsus de Castro* (92. és 153. tételszám), *Andreas Perlacius in 4°* (574. és 585. tételszám), *Biblioteca Geznerii* (543. és 799. tételszám), *Catechismus Canisii* (830. és 871. tételszám), *Concilii Tridentini* (797. és 836. tételszám), *Gerson: De imitatione christi* (902. és 908. tételszám), *Lexikon graeco-latini* (37. és 529. tételszám), *Loci communes Melanthonis* (726. és 735. tételszám), *Ordinarium Strigoniense* (118. és 897. tételszám), *Postillae Spangibergii* (732. és 780. tételszám), *Simonis Pauli postilla* (640. és 651. tételszám), *Postilla Spangibergii boemicae* (708. és 742. tételszám), *Psalterium Davidis* (741. és 777. tételszám) *Sleidanus: De statu reipublicae et religionis* (699. és 735. tételszám), *Titus Livius* (320. és 389. tételszám), *Unio dissidentium* (182. és 665. tételszám), stb. Lehetséges ugyan, hogy talán némelyik munka más-más kiadásban volt meg két-

szer, ezt a körülményt azonban a szűkszavú könyvjegyzékből megállapítani nem tudjuk. Szent Bernát munkáinak kettős voltát már észrevette a leltározó is és a jegyzékben egymás mellé vette fel őket: *Opera divi Bernardi* cím alatt (882. és 883. tételszám.)

A könyvtárjegyzék a legtöbb műnél a szűkszavú cím mellett mégis megmondja, hogy negyed-, nyolcad-, tizenhatodré, vagy folio alakú könyvről van-e szó, sok munkánál pedig még a kötetek száma is fel van tüntetve.

Mossóczy könyveinek legnagyobb része természetesen latin nyelvű volt, azonban volt a könyvtárban görög, török, héber, olasz, lengyel, cseh, francia, szláv (tót?), cháld, sőt magyar nyelvű munka is. A könyvek közül magyar nyelvű mű összesen csak tizenhárom volt, ami feltűnően kevés, ezzel szemben pl. cseh nyelvű munka 11 volt.

A könyvek, leszámítva a közel 30 darabot kitevő kéziratokat, mind nyomtatottak, köztük természetesen sok nyomtatvány, amelyeknek azonban még csak hozzávetőlegesen sem tudjuk a számát megállapítani, aminek a gyarló könyvtárjegyzék az oka.

Tartalmát tekintve a könyvtár legnagyobb részt katolikus és protestáns theologiai munkákból állott. Találunk benne bibliákat, breviáriumokat, katekizmusokat, missalékat, officiumokat, pontificalékat, jóval huszon felül postilákat, summákat, zsoltáros könyveket, énekes-, prédikációs könyveket, theologiai vitáiratokat, stb. stb., de képviselve van a bölcsészet, az egyházi római és büntetőjog, a görög és latin classicusok, a földrajz, történelem, orvostudomány, nyelvészet (főleg nyelvtanok és szótárak), természetrajz, sőt a műszaki tudományok (építészet, hadászat) is.

Ami a katolikus theologiai irodalmat illeti, az egyházatyák és scholasticusok közül: Alexandriai Szent Kelemen, Szent Ágoston, Szent Ambrus, Szent Anselm, Arnobius, Szent Bazil (Nagy), Beda Venerabilis, Boethius Anicius Manlius Torquatus Severinus, Szent Chrisostomus, Cyprián és Cyrill, Epiphanius, Eusebius, Gennadius, Szent

Gergely, Hegesippus, Ireneus, Isidorus, Szent Jeromos, Justinus, Lactantius Firmianus (Lucius Coelius), Leo pápa, Lucianus, Modestus, Nicephorus, Origenés, Paulus Orosius, Szent Tamás (Aquinoi), Tertullianus Mossóczy könyvtárában mind képviselve voltak.

A protestáns írók, a reformátorok és követőik közül Luther és Melanchton vezetnek Rotterdami Erazmussal, képviselve vannak még Huss János, Oecolampadius, Osiander, Zwingli, Sleidanus János, Chitreus Dávid, Corvinus (Rabe) Antal, Musculus András és Farkas, a Luther követői és barátai közül Brentius János, Huberinus Gáspár, Regius Orbán, Rivius János. Ami Kálvin Jánost illeti, ennek nagyon kevés művét találjuk a könyvtárban, aminek oka talán az lehetett, hogy a kálvinizmusnak a nyitrait tót egyházmegyében talaja nem volt. A magyarországi reformátorok közül csak Bornemissza Péter és Méliusz Juhász Péter műveivel találkozunk. Az ellenreformátorok közül főleg Eck János és Faber János constanti püspökök voltak képviselve.

A görög és római írók közül megtaláljuk Mossóczy könyvtárában: Aesopus, Anacreon, Apollodorus, Aristoteles, Cicero, Demosthenes, Catullus Tiburcius Propertius, Homeros, Horatius, Julius Caesar, Lucius Florus, Marcus Aurelius, Ovidius, Plinius, Plutarchos, Plautus, Polybius, Sallustius, Svetonius, Tacitus, Theocritus, Titus Livius, Valerius Flaccus, Valerius Maximus, Xenophon munkáit.

A magyar írók közül a már említett két reformátoron kívül Telegdi Miklós névvel találkozunk legtöbbet, a magyarországi, de latin nyelven írók közül pedig Oláh Miklós, Verancsics Antal, Sambucus János, Rakovszky Márton, Draskovics György neveire akadunk és ide lehet még számítani Bonfini, Illicini Pétert és Coelius Pannoniust is, úgy hogy a magyar írók voltaképpen gyéren vannak Mossóczy könyvtárában képviselve.

Voltak Mossóczy könyvtárában olyan magyar íróktól származó magyar és latin nyelvű munkák is, amelyek ma már teljesen ismeretlenek. Így például ma már nem tudunk

Sambucus Jánosnak „De hecimba”-című munkájáról, Melius Juhász Péter postilláit szintén nem ismerjük, valamint Bornemissza Péter resolútióit sem, a „De re militari”-című könyvével és összes munkáinak kiadásával együtt, ha csak „scripta” alatt nem Bornemisszának nyolc kötetnyi kéziratára kell gondolnunk. Nem tudjuk továbbá azt sem, hogy Illicini Péternek miféle praefatiójáról van a könyvjegyzékben szó s ép így nem ismerjük Telegdi Miklósnak „De callendario” című két könyvből álló művét sem. (485., 488., 765., 766., 767., 775., és 136. tételszámok). Mindezen kérdések megfejtése bibliographusainkra vár.

Mossóczy könyvtárának könyvei mellett meg kell emlékeznünk a hagyatékában talált levéltári anyagról is, ami nem megvetendő és igen tekintélyes lehetett. A nyitrai egyházmegyét érdeklő inquisitionálisok, a Mossóczy korabeli vagy azt megelőző canonica visitatiók és zsinati akták sajnos ma már a nyitrai püspökség levéltárában nincsenek meg, valamint hiányzanak a Mossóczy által bérbevett felső-elefánti pálos kolostorra vonatkozó regesták is. A 14 darab diversa et antiqua privilegia közül néhány darab *talán* még ma is meg van a nyitrai püspökség levéltárában.¹²²⁾

Meg voltak Mossóczy hagyatékában, de azután természetesen elvesztek, a váci, továbbá egy más előttünk ismeretlen káptalan oklevelei is, meg voltak továbbá a nyitrai egyház privilegiumai és peres íratai, a szalka apátság privilegiumai,¹²³⁾ továbbá az erdélyi és óbudai egyház oklevelei is, amelyeknek egy része 1596-ban Fejérvölgy István halálakor még meg volt.

¹²²⁾ Talán a nyitrai püspökség levéltárában: Ladula I. fasc. 1. No 1—30. 1111-től 1735-ig terjedő oklevelek első 14 száma közt kell ezeket keresnünk, vagy a Ladula VIII. fasc. 4. Acta diversi generis, antiqua episcopatus iura etc. concernentia No. 1—37. (1226—1749) 22 középkori s néhány XVI. századi darabja közt.

¹²³⁾ Ma már ezek a privilegiumok a nyitrai püspökség levéltárában nincsenek meg, mert a Ladula VII. fasc. 2. tartalmaz ugyan Szkalára és Szalkára vonatkozólag 18 oklevelet, de csak 1629-től kezdve.

Ami a Mossóczy hagyatékában lévő műtörténeti anyagot illeti, a zászlókon kívül, amelyeknek egyikén Mossóczy és Turócmegye címere volt, a másik Bornemissza Pál zászlaja volt, a harmadik pedig hadilobogó, említésre méltók még a képek és a szobrok. Mossóczy hagyatékában a saját arcképén kívül, pártfogóinak és barátainak képeit is megtaláljuk. Így például megvoltak I. Ferdinánd és Miksa királyok arcképei, továbbá Verancsics Antal, Radéci István, Bornemissza Pál, Fejérvöly István, sőt még Hunyadi Corvin János arcképe is. Természetesen ma már e képek hollétéről nem tudunk s így még kevésbbé mondhatjuk meg, hogy e képeket ki festette vagy kik festették. Nem tudunk bővebbet arról sem, hogy a hagyatékban megemlített két márványba faragott finomművű címet ki véste, valamint arról sem tudunk, hogy miféle címerek voltak ezek. Az 1596-ban, Fejérvöly István halálakor készült leltárban Mossóczy márványba faragott szobra is meg van említve. Hogy ki készítette ezt, hogy ezek a képek, szobrok meg vannak-e még és ha igen hol? mind olyan kérdések, amelyekre legfeljebb talán a műtörténészek tudnának feleletet adni.

Ami már most ennek a tudományos és műtörténeti szempontból is rendkívül nagy értékű gyűjteménynek további sorsát illeti, Mossóczynak 1587. július 7-én kelt végrendelete értelmében az egész könyvtárat, a térképekkel, kéziratokkal, földgömbbel együtt, mindenestől Mossóczy nővérének Zsuzsánnának férje, Kecskés András doktor, Kutassy János (1597—1601-ig) esztergomi érsek későbbi titkára örökölte,¹²⁴⁾ aki a könyvtárat a nyitrai vár püspöki lakosztályából valószínűleg Pozsonyba vagy Nagyszombatba vitette, mert az 1596-ban, Mossóczy utódának Fejérvöly István nyitrai püspök, királyi helytartó és esztergomi érsek halála után felvett leltár szerint az

¹²⁴⁾ A függelékben közölt végrendeleten kívül ld.: Kollányi: Könyvek a XVI. és XVII. századi főpapi hagyatékokban, *Magyar Könyvszemle* 1895: 211. l. — Takáts: Abstemius (Bornemissza) Pál püspök végrendelete. *Archeol. Értesítő* 1902 (XXII.) 202. skk. II.

egykor tele librorum repositoriumok, a könyvszekrények mind teljesen üresek voltak.¹²⁵⁾

Kecskés András doktortól Mossóczy könyvtára Kecskés János pozsonyi kanonok birtokába került, aki úgy látszik a könyvtár nagy részét, vagy talán az egészet 1639-ben a pozsonyi jezsuita collégiumnak adta át,¹²⁶⁾ s midőn Mária Terézia a magyarországi jezsuita rendet 1772-ben feloszlatta (s ezzel talán akaratlanul nagy károkat okozott a hazai tudományosságnak is), Mossóczy könyvtárának romjai is a budai egyetem könyvtárába kerültek s néhány kötet még ma is ott, illetve a budapesti egyetemi könyvtárban van.

Ami Mossóczy kézíratos kódexeit illeti, ezek közül a budapesti egyetemi könyvtárba került a ma ott 91. szám alatt őrzött „Isaacii (ben Salomo) liber diaetarum” című kézirat, amelyet Mossóczy, a kódexben levő sajátkezü bejegyzése szerint Országh Kristóftól szerzett nyitrai kanonok és apostoli prothonotárius korában 1565-ben. Ez a kézirat azonos lesz a Mossóczy könyvtárjegyzékében 505. tételszám alatt lévő *Diarium Isacii* című munkával.

Egy másik kézirat a bennünket közelebbről érdeklő Ilosvai codex (Mossóczy könyvtárában 15. tételszám alatt) valami úton-módon a bécsi udvari könyvtárba került, ahol 8496. szám alatt ma is őriztetik.¹²⁷⁾

¹²⁵⁾ Az 1596-ban felvett leltár szerint: „In stuba maiori prope bibliothecam No. 7 imagines. Ibidem effigies quaedam pictae No. 2. — In domo bibliothecae No. 8. — Almaria oblonga seu librorum repositoria vacua No. 7. — Eiusdem bibliothecae unum conclave annexum No. 9. — Tecae lignae pro libris No. 2. — Orsz. Levéltár: U. et C. 77/17.

¹²⁶⁾ *Magyar Könyvszemle*: 1879. évf. 208—9. l. — *Századok*: 1874. évf. 356. l.

¹²⁷⁾ A bécsi udv. könyvtár kód. 8496. számú kézírata nagy quarť alakú bőrbe kötött könyv, melynek kötésén kívül: „Decreta Regni Vngarie Anno 1544.” szavak olvashatók. A bekötési tábla első belső lapján: „Stephani Ilosvani praepositi ac vicarii in spiritualibus ecclesie Agriensis | episcopi Imeriensis, lectoris Waradiensis.” bejegyzés olvasható. E felett: „Hunc librum a reverendissimo Nicolao Telegdino E.(piscopo) Quinque-ecclesiensi accepi 1582. Zach.(arias) E.(piscopus)

A Mossóczy egykori könyvtárában lévő ősnymtatványok közül a budapesti egyetemi könyvtárba kerültek s ma is ott őriztetnek: Nicolaus de Lyra év és hely megnevezése nélkül nyomtatott Postillái (valószínűleg a 159. tételszámú könyv lesz); a 440. tételszám alatt megnevezett: „Castigationes Plinianae Hermolai Barbari Aquilejensis pontificis“ 1513-ban nyomott példánya, amely gyalui Torda Zsigmondtól került Mossóczyhoz, tőle pedig Elebodius Nicasius doctorhoz; Anacreonnak 475. tételszám említett ódái 1554-iki kiadásban szintén Mossóczy könyvtárából kerültek a budapesti egyetemi könyvtár ritkaságai közé. Savonarola Mihálynak: „Practica de egritudinibus a capite usque ad pedes“ című Velencében 1486-ban nyomtatott példánya (Mossóczy könyvtárjegyzékében 414. tételszám alatt), továbbá a: „Prima quarti canonis Auienne principis cum explanatione Jacobi“ című 1498-ban megjelent munka (853. tételszám), mely utóbbit Mossóczy ugyancsak Országh Kristóftól szerzett, ma szintén a budapesti egyetemi könyvtárban vannak, a „De gradibus Matthiae és Aggregator Paduanus de medicinis simplicibus“ című ősnymtatványokkal együtt. (855. és 852. tételszámok).¹²⁸⁾

Vannak a budapesti egyetemi könyvtárban azonban olyan ősnymtatványok is, amelyek kétségtelenül Mossóczy könyvtárából származnak ugyan, azonban a könyvjegyzékben nyomukat ma már megtalálni nem lehet. Így pl: a „De proprietate rerum fratris Bartholomaei Anglici“ című 1493-ban megjelent mű, a „Dioscorides: De medicina materia libri V.“ című Kölnben 1529-ben kiadott munka, a „Speculum doctrinale Vincentii Beluacensis“ című mű, amely „ex veteri biblioteca Viennensi“ került 1567-ben Mossóczyhoz és más könyvek, bár a bennük

Nittriensis.“ bejegyzést látjuk. A kódex a 260. lapig egy kéz, innen több kéz írása. — A bőrkötés hátlapján: Stephany Ilosway P. M. A. olvasható, s többször előfordul az 1540-es évszám.

¹²⁸⁾ Magyar Könyvszemle: 1879. évf. 209—210. l. — Pray: Index rariorum librorum I. 49. l.

lévő feljegyzések szerint nyilvánvalóan Mossóczyé voltak, mégis a reánk maradt könyvjegyzékben nyomuk nincsen.¹²⁹⁾

A bécsi udvari (ma nemzeti) és a budapesti egyetemi könyvtáron kívül kerültek Mossóczy könyvei közül más könyvtárakba is. Így pl. az 1493-ban Velencében nyomtatott: *Tertia pars summe sancti Thome* című ősnymtatvány (ld. a könyvjegyzék 160. tételét), amely előbb Gyimesi Forgách Lajosé, majd Moshóci Zakariás váci püspöké volt (a bejegyzés szerint), ma a nyitrai egyházmegye könyvtárában őriztetik.¹³⁰⁾

A pécsi egyházmegyei könyvtárban meg van Coelius Pannonius-nak: „*Collectanea in sacram apocalypsin beati Joannis apostoli*” című Velencében 1547-ben megjelent műve, melyet Mossóczy sajátkezű bejegyzése szerint 1568-ban Bécsben vett („*emi Viennae*”) és amely a könyvjegyzékben 89. tételszám alatt van felvéve.¹³¹⁾

Mossóczy könyvtára, — amint már tudjuk — Kecskés Andrásra, erről Jánosra, erről pedig a pozsonyi jezsuitákra szállt. Nem tudjuk ma már ellenőrizni, hogy a könyvtár állaga a tulajdonosok változásával mily mértékben csökkent, de meg tudjuk állapítani, hogy 1778-ban, midőn a pozsonyi jezsuiták feloszlott könyvtárát leltározták, a Mossóczy könyvtárból még mennyi volt meg. Ugyanis a budapesti egyetemi könyvtár kézíratai közt van egy könyvjegyzék, melynek címe: „*Catalogus librorum bibliothecae collegii Posoniensis abolitae S. J. conscriptus anno 1778.*” Ebben a könyvjegyzékben szerzők szerint lehetőleg abc. rendben össze vannak állítva a pozsonyi jezsuita collegium könyvtárának darabjai úgy, hogy e jegyzék alapján könnyen meglehet állapítani, hogy 1778-ban Mossóczy egykori hatalmas könyvtárból a pozsonyi jezsuitáknál még mely művek voltak feltalálhatók. A jegyzékek összehasonlítása alapján ekkor még Mossóczy könyvtárból a

¹²⁹⁾ *Magyar Könyvszemle*: 1879. évf. 209—210. l.; 1880. évf. 16. l.

¹³⁰⁾ *Vagner*: A nyitrai egyházmegyei könyvtár, 152. l.

¹³¹⁾ *Varju*: Jegyzetek a pécsi egyházmegyei könyvtárból. *Magyar Könyvszemle*: 1907. évf. 205. l.

a következő tételszámú művek voltak meg: 3, 37, 59, 60, 67, 68, 80, (?), 92, 121, 172, 189, 198, 231, 238, 249, 274, 283, 288, 314, 320, 363, 370, 385, 389, (?), 401, 403, (?), 405, 434, 457, 461, 490, 494, 495, 496, 506, 509, 517, 524, 528, (?), 529, 531, 534, 548, 558, 578, 579, 593, 611, 613, 621, 633, 649, 672, 683, 685, 686, 699, 730, 797, 798, 810, 816, 831, 834, 836, 841, 868, 920, 922. — Leszámítva tehát a megkérdőjelezett kétes számokat, 1778-ban még 65 mű volt meg Mossóczy könyvtárából. Hogy ezekből a munkákból a budapesti egyetem könyvtárában ma még mennyi van meg, csak úgy volna megállapítható, ha az egyes műveket darabról-darabra tüzetesen át lehetne vizsgálni.

Mossóczy hátrahagyott ingó javainak, így tehát könyvtárának leltározása után a katalógust természetesen felküldték Bécsbe. A magyar kamara véleménye szerint a könyvtárat a nagy számban levő bécsi könyvkereskedők valamelyikével felkellene becsültetni és kéri Ernő főherceget, hogy a becsüt rendelje el. A főherceg elfogadja a kamara javaslatát és rendeletére 1587. november 20-án a pozsonyi magyar kamara meghagyja, nem ugyan valamelyik bécsi könyvkereskedőnek, hanem ugyanannak a Marthkouith Bálint galgóczi nyomdásznak, aki a Károli Gáspár vizsolyi nyomdáját is felszerelte, hogy menjen Nyitrára s Mossóczy könyvtárát becsülje meg. Martkovits úgy látszik nem mehetett Nyitrára, s helyette a becsű végrehajtására Péter pozsonyi könyvkereskedőt küldték ki, akinek becsűjét a pozsonyi kamara 1587. december 5-én terjeszti fel Ernő főherceghez.¹³²⁾

Hogy miért volt szükséges Mossóczy könyvtárának felbecsülése, mi célból kívánta ezt a kamara, vajjon csak arra volt-e kíváncsi, hogy Kecskés András mekkora értéket kapott? az iratokból megállapítani nem lehet. Annyi mindenesetre bizonyos, hogy Mossóczy könyvtára nagy értéket képviselhetett, s ebben az időben Magyarországon

¹³²⁾ Ld: a függelékben közölt idevonatkozó anyagot.

magánember kezében kevés ehez fogható nagyságú és tartalmú könyvtár lehetett.

Tudjuk, hogy Mossóczy legkedvesebb barátja és munkatársa Telegdi Miklós pécsi püspök 1586. tavaszán hunyt el. Végrendeletének egyik végrehajtója Mossóczy volt, aki Telegdi hagyatékában az általuk kiadott Corpus Jurisból, vagy amint ő nevezi Decreta regni Ungariae-ből még 400 példányt talált, amiből arra kell következtetnünk, hogy a példányok árúsítása Telegdire volt bízva. Mossóczy, tekintettel arra a több esztendei fáradozásra, amelyet a törvények összegyűjtésében és leírásában kifejtett, továbbá figyelemmel a nem csekély nyomdai és papírköltségekre s arra a megállapodásra, melyet a néhai püspökkel kötött, hogy t. i. a példányok fele az övé s azokból eddig is annyit vett át Telegdi ellenmondása nélkül, amennyit akart, 1586. jun. 30-án Nagyszombatban kelt felterjesztésében arra kéri a felséget, hogy a 400 példány felét engedje át neki, a másik felét pedig engedje át Telegdi szegény sorsú örökösének.¹³⁹⁾ Mossóczy és Ernő főherceg

¹³⁹⁾ 1586. junius 30. Mossóczy a főherceghez! „*Exempla decretorum regni Vngariae clementissime domine ego episcopus Nitriensis, qui in eis conquiendis, conferendis, multociusque describendis aliquot annorum diligentem operam praestiti, ad typographiam et papyrum impensas non exiguas feci et quae mihi alioquin pro media parte ex pacto inito cum praefato olim domino episcopo Quinqueecclesiensi cedere debent mihi integre relinqui humillime peto. Nam et hactenus tot semper ex exemplaribus accepi, quot volui, ne unquam mihi bonae memoriae episcopus vel unico verbo contradixit, altera quoque dimidia pars, ut haeredibus relinquatur, demisse supplicamus.*” Bécs, közös p. ü. lt. Hung. 14386. cs. — 1586. julius 21. Bécs. Ernő főherceg a királyhoz! „Dann so hätte auch der Nitriensis in sonderhait, dieweil vermöge deren zwischen Ime unnd dem verstorbenen aufgerichten vergleichung die zwayhundert Exemplaria Decretorum Hungaricorum (so von eur Maiestät wegen auch bevor behalten) Ime zue stuenden, das eur Maiestät Ime solchen halben tail, der Erben aber den übrigen halben Tail erfolgen lassen wolte.“ Meghagyta a végrendelet végrehajtóknak, „die zwayhundert Exemplaria bis auf verrern beschaidt beysam zu halten,“ a kamarának pedig meghagyta, hogy tudakolja meg, hogy hogyan áll ezen exemplárok ügye. Bécs, közös p. ü. lt. u. ott. — 1586. aug. 7. Nyitra. Mossóczy felterjesztése Ernő főherceghez, melyben többek közt

felségfelterjesztései után a magyar kamara 1586. augusztus 9-én azt javasolta a felségnek, hogy figyelemmel arra, hogy Mossóczynak a szóbanforgó törvénygyűjtemény kiadása körül költségben és fáradságban tényleg nagy része van, a példányok felét át kellene neki engedni. 1586. augusztus 16-án Ernő főherceg a példányok átadását megengedi, amiről a kamara Mossóczyt értesíti.¹⁸⁴⁾

ezeket írja: „Quantum ad decreta attinet, clementer serenitas vestra intelligere dignetur, me a conditione decreta regni imprimenda pie defuncto Quinqueecclesiensi dedisse, ut exemplaria dividamus, nec opus est, ut hic repetam operam meam in iis navatam, aut expensas, quas fecerim, enumerem; tanti enim me fieri apud serenitatem vestram puto, ut mihi fidem asservanti vel in tam exigua re possit adhibere, quod si nec id mereor scripta defuncti proferentur. Quare ex ratione pacti, *partem meam decretorum abstuli*, maiori pro haeredibus paupertatem illorum considerando relicta. Quod si haereses iis per serenitatem vestram privabuntur, in summam mendicitatem redigentur, quibus et alioquin exigua sunt in testamento legata, qui et iam satis calamitose vitam transigunt, futuri multo calamitosiores, eo quod et vitricum amiserint, qui in proxima hostium excursionem per eosdem est interfectus.” Orsz. Ltár. A pozsonyi kamarához intézett levelek I. sorozat, 19. csomó.

¹⁸⁴⁾ 1586. aug. 9. Pozsony. A magyar kamara telterjesztése Ernő főherceghez Telegdi végrendelete tárgyában. „Cum praeterea reverendissimus dominus episcopus Nitriensis inter alia asseruisset *sibi decretorum Regni Hungariae per praelibatum Quinqueecclesiensem relictorum medietatem ex pacto competere et proinde eam medietatem sibi relinquere petiisset* mandavit sua serenitas benigne, ut habita superinde inquisitione serenitatem suam de hac eius petitione informemus, cuius rei inquisitionem college nostro egregio Valentino Baranyay commiseramus, quid igitur ipse ea de re ad cameram hanc rescripserit, id serenitas vestra ex eius literis hisce inclusis clementer cognoscet. Cum itaque multis constet et etiam ex epistola dedicatoria dicti Nitriensis *libro Decretorum* praedictorum adscripta apparet, ipsum et laborem et impensas cum praefato olim Quinqueecclesiensi in aeditione eorundem Decretorum fecisse, (itt be volt toldva, de töröltetett: *ipseque decreta illa renovare et denuo typis excudere in animo habeat*) dignum esse putaremus, ut ipsi media ipsorum pars concedatur, quo ad eius studium. . .” stb. — Orsz. Levéltár, Minutae Posenienses, — 1586. aug. 16. Pozsony. A kamara „ad dominum Nitriensem,” melyben többek közt tudatja, hogy a főherceg megengedte, hogy „reverendissima dominatio Vestra habeat medietatem Decretorum Hungariae, opera eiusdem et reverendissimi domini olim Nicolai Telegdini typis excussorum.” Orsz. Lt. Minutae Posenienses.

Valószínű, hogy ezután a 200 példány törvénykönyv átadása tényleg megtörtént, mert erről a tárgyról az írá-sokban többé szó nem esik.

* * *

Ime ennyi az, amit Nyitra egykori hírneves egyház-fejedelme, Mossóczy Zakariás életéről, egyetlen nagy iro-dalmi művéről, könyvtáráról megállapítanunk sikerült. Mossóczy életének, a magyar Corpus Juris keletkezésének leírásával voltaképen a XVI. század egyik szellemi moz-galmának fejlődését és történetét szándékoztam vázolni, s a magyar szellem-, a magyar jogtörténet eme talán nem is egészen jelentéktelen részletének bemutatásával óhaj-tottam elfoglalni azt a széket, amellyel a mélyen tisztelt Osztály bizalma megtisztelt és kitüntetett. Igyekeztem ezt a kitüntetést szerény dolgozatommal tőlem telhetőleg és Akadémiánkhoz méltóan legalább némileg meghálálni és erre fogok törekedni a jövőben is.

Függelék.

1. — 1566. május 22. Pozsony.

A magyar udvari kamara felterjesztése Károly főherceghez, amelyben többek közt ezt írja: „*Exemplum confirmatorum per suam maiestatem caesaream, dominum nostrum clementissimum proximae dietae articulorum a serenitate vestra benigne nobis missum humillime accepimus. Quanquam autem authenticum illud non sit, cum et subscriptione manus et sigillo suae maiestatis caesareae careat, interim tamen eo utemur, donec alterius plene expediti copia facta nobis fuerit. Et quia ex eorundem articulorum confirmatione submissee cognovimus...*” stb.

Bécs, közös pénzügyi levéltár, Hungarn, 14,350. csomó.

2. — 1567. június 30. Pozsony.

A magyar udvari kamara a felséghez. „*Ad articulos statuum et ordinum regni huius in praesenti dieta sacrae maiestati vestrae exhibitos, nobisque per cameram sacrae maiestatis vestrae aulicam transmissos, opinionem nostram submissam e scripto huc incluso sacra maiestas vestra caesarea benigne cognoscere dignabitur. Actum...*” stb.

Országos Levéltár, Expeditiones camerales.

3. — 1569. július 29. Pozsony.

A magyar udvari kamara a felséghez.

„*Sacratissime caesar, domine clementissime, fidelitatis nostrae etc.*”

Mandavit nobis benigne maiestas vestra sacratissima, ut cum *anno vigesimo primo supra sesquimillesimi in dieta Budae celebrata* regnicolas ultra ordinarium subsidium eorum etiam alias contributiones regi non exiguas

obtulisse, maiestas vestra sacratissima informata sit, illius quoque dietae oblationes diligenter examinaremus et an non plerique articuli ex illa dieta in iam instantem propositionem commode inseri possent celeri opinione nostra maiestatem vestram sacratissimam certiore reddamus. *Quibusquidem articulis diligenter et accurate perlectis*, ea quae ad subsidia tunc oblata spectare videbantur in compendiosum extractum redacta *unacum eorum originali* maiestati vestrae s. hisce adnexa demisse transmittimus. Ut autem in re tanti momenti tenuem quoque opinionem atque consilium nostrum fidele maiestati vestrae s. commode explicare possemus, *articulos singulos in accuratam deliberationem susceptos*, summo studio excussimus ac comperimus contributiones illas, propter tunc instantem et regno huic valde necessariam atque salutarem generalem expeditionem contra hostem Turcam fuisse oblatas, idque *uti ex tenore* eorundem articulorum videre est, pro unica saltem illa vice, acceptis etiam a rege literis reversalibus et assecuratoribus hactenus tamen nunquam in regno hoc consvetis, quod nollet de caetero regnum istud et eius nobilitatem simili contributione et taxa molestare, impedire et aggravare." Stb.

Orsz. Levéltár, Expeditiones camerales.

4. — 1572. május 12. Pozsony.

A magyar udvari kamara a Dunán inneni és túli vármegyéknek megküldi a legújabbán hozott törvényeket.

Ad comitatus cis et ultra danubianos!

Egregii nobiles domini amici nobis honorandi, salutem et nostri commendationem. Mittimus dominationibus vestris egregiis de speciali sacrae caesareae regiaeque maiestatis domini nostri clementissimi mandato *articulos proximae publicae dietae per maiestatem suam clementer confirmatos*, quos cum praesentibus accipient et valeant feliciter. Posonii, 12 maii anno 1572.

Papiron, Orsz. Levéltár, Expeditiones camerales.

5. — 1577. április 10. Nyitra.

Mossóczy Zakariás tinini püspök levele Ernő főherceghez, melyben írja, hogy szegénysége miatt nem vehet részt a kir. tanácsban, azután vázolja a nyitrai püspöki udvar állapotát.

„Humillimus servitor et capellanus episcopus Tinnienensis“ levele Ernő főherceghez, melyben írja, hogy e pillanatban kapta meg a főherceg meghívását, melyben a magyar ügyek tárgyalására rendeli és noha életcélja, hogy őfelségének szolgáljon, mégis „non sine animi mei moerore et prorsus invitus ad hanc excusationem accedo, pudet enim me, sed cogit necessitas, quoniam homini in ordine hoc constituto eo uti argumento excusationis quod utor, non dicam verecundiae solum, sed et dedecori et opprobrio est. *Paupertas est clementissime domine, quae me nunc ordinem sequi et officio meo perfungi apud serenitatem vestram non sinit*, quae praeter multa alia illud secum trahit incommodi, ut facile hominem ridiculum apud ditiores in aulis principum faciat.

Et mihi quidem nunc tam angusta res domi est, ut ex aedibus meis me movere nullo pacto possim, nam domi quoque cum familiola quam alo, non superflua, sed saltem ex dignitatis mihi impositae necessitate honesta, florenis 500, quos ex benigna annuentia maiestatis suae caesariae ex camera percipio, me aegre sustento. Praeterea habeo miserum canonicatum Nitriae, qui mihi etiam panem pro tribus vel quatuor mensibus in anno non tribuit, in elemosinam vero nihil datur. Cum his militandum fuit clementissime domine ab annis iam quinque. Ac ad omnes tam iudiciorum terminos, quam comitia singula per maiestates suas indicta proficiscendum. Ut de commissionibus ad diversa loca et de residentiis in urbe maiestatum vestrarum Viennae factis taceam, ad quarum executionem et residentiam nunquam ex camera sacrae maiestatis caesariae accepi unum denarium, quae causa extitit, ut me mirum immodum alieno aere iam obstrinxerim.

Non esset alienum clementissime domine ab officio pietatis, si cum reverendissimus dominus episcopus Nitriensis¹⁾ ab annis sex valetudinarius senex domi se perpetuo contineat et ita vivat, ut iam vivere amplius non

¹⁾ Absternius Bornemissza Pál nyitrai administrator és erdélyi püspök.

videatur, ac in publicum nihil eroget, mihi, qui vices eius tam in ecclesia sua, quam alibi non invitus subeo, aliquid ex sui episcopatus proventibus concederetur, quos cum nec in pios, nec in alios honestos usus erogat. Juvenes quidam inepti bona ecclesiae pro libito distrahentes, proventus eius quoque usus suos convertunt. Erga transeuntes hac maiestatum vestrarum homines nullum unquam beneficium declarant, nullam hospitalitatem exercent. Haec et similia mihi imponunt, quod episcopi nomine pauper fruar, sed ipsi accita ad se simili cohorte juvenili, in ipsam arcem omnia male consumunt ac elati hac prospera eorum nunc fortuna, conservos suos contemnunt, horrendas execrationes faciunt et omnia turbis ac contentionibus implent, posteaquam nullus est, qui in eos animadvertat. Sed haec praeter rem forsitan huc adjecta sunt. *Ego vero tametsi pauper sim*, utique et servio et servire pro viribus serenitati vestrae cupio. Neque nunc officium subterfugiam, si diurnum, quod residenti in aula debetur, mihi ex camera Poseniensi maiestatum vestrarum praetermitteretur et me ad ordinem libentissime referam..." Stb.

Egy iv papíron. Staatsarchiv. Bécs, Ungarn, allgem. Akten 111. csomó.

6. — 1577. augusztus 14. Nyitra.

Mossóczy Zakariás tinini püspök és kir. tanácsos levele a felséghez, melyben részletesen és őszintén feltárja azokat az okokat, amelyek miatt Bécsben a királyi tanácsban részt nem vehet.

A tinini püspök levele a felséghez. Írja, hogy megkapta a felség parancsát, mellyel őt az országos ügyek tárgyalására, mint kir. tanácsost, mielőbb a bécsi udvarba rendeli:

„Doleo me perpetuo penuria sumptuum rerumque aegestate excusare debere et semper eadem corda oberare: cum vere compertum habeam, nihil odiosius esse, quam quod semper idem repetitur.

Verum quo alacrius mandatis maiestatis vestrae sacratissimae obtemperare contendo, eo magis mihi *paupertas infensa est*, quae alioquin domi tecta non esset odiosa, virtutum conservatrix, nec me eius pudet dum domi sum, extra aedes autem dignitati et honori impensis non res-

pondens, dum non omnibus constat quo pacto ea hominem maneat, ne infamiam inurat, vereor. Mihi quidem ab initio unicum et exiguum est in ecclesia Nitriensi beneficium mihi sufficebat antea, ut me nullus de aegestate conqueri audiverit, contraxi desiderium rerum et quod obtigit boni consului. In eodem beneficio permanenti, ianque episcopo adduntur ex camera Posoniensi maiestatis vestrae sacratissimae talleri quingenti, cum quibus quantum serviam sacratissimae maiestati vestrae et regno his tenuibus viribus meis, nemo est, qui non videat; *ubicunque praelati, autoritas et servitus requiritur in regno vel extra regnum, reverendissimus dominus episcopus Wesprimensis¹⁾ et ego, simul aut alter ad serviendum invitamur*, neque id gravatim facimus, sed inopiam incusamus. *A parentibus nihil, praeter vitam accepimus, amici omnes in accipiendo beatiores, quam in dando esse volunt*, beneficia vero nulla possideo, ex quibus vita sustentanda sit, *fitque ut non nostra culpa pauperes simus*. Et cum ad servitium regni non inviti trahimur, utique non alia quam aegestate nos purgare cogimur. Mihi profecto nihil gratius contingere posset, quam si meis quibuscumque studiis et operis sacratissimae maiestatis vestrae et afflictae patriae meae adesse possim. Ob idque, "midőn megkapta a felség parancsát, Isten a tanúja, hogy annak tőle telhetőleg eleget tenni törekedett, „ad eamque rem sumptus ab amicis mutuari mihi petivi, sed dum illi mihi denegant, quod antea acceptum restituere nequierim, domi manere invitatus cogor. Pignus vero amico aut foeneratori dare nullum habeo, pusillum enim rerum argenteorum Viennae apud mercatores residentia hac aestate duorum mensium penes serenissimum dominum archiducem Ernestum etc. dominum meum clementissimum in absentia sacratissimae caesariae maiestatis vestrae mihi eripuit et nunc prorsus nihil habeo unde accidit, ut indigentia haec quoniam honori respondere nequit, amicorum consuetudinem mihi eripit *et saepius in campis, quam*

¹⁾ Telegdi Mkilós.

domi versari cogor, ut sic paupertatem tegamus, ne ab amicis esurire episcopi comperiamur.

Haec est causa, ut non dissimili utar excusatione, quam alias usus sum, *corpore sim vegetus*, si tamen urgentissimis angustiis circa impensarum onera praemor, tam hoc impedit proposita, actiones et conatus nostros, quam illud.

Et cum haec sit sola difficultas, quae studium meum et officium remoretur, quod iam praestare me non posse, non aegre fero modo sed et dedecori mihi esse statuo: supplico“ *mentsen fel kegyesen felséged az udvarban való megjelenés alól*, „nemini tam possum iuste indigentiam meam denudare et detegere, quam sacratissimae maiestati vestrae.“

Egy ív papíron, zárópecséttel. Staatsarchiv, Bécs, Ungarn, Allg. Acten 111. csomó.

7. — 1579. október 17. Kassa.

A szepesi kamara jelentése a Mossóczyval folytatott alkudozásokról, amelyeknek eredményeként tőle a Pest, Solt, Szolnok és Csongrád megyei tizedeket évi 1400 forintért a felség számára bérbe veszi.

De reverendissimi episcopi Waciensis Zachariae Mossoczy negotiis.

Venerat huc reverendissimus episcopus Vaciensis Zacharias Mossoczy, cum quo iuxta benignum serenitatis vestrae mandatum die vigesima nona septembris proxime praeteriti ad nos datum diligenter egimus, ut consideratis publicis regni necessitatibus decimas suas episcopatus Waciensis ex comitatibus Pesth, Solth, Zolnok et Chongrad cedentes, non solum pro futuri (quod serenitati vestrae se facturum iam obtulerat), sed etiam praesenti anno sacrae maiestati caesariae domino nostro clementissimo pro competenti arenda relinqueret, certoque statueret, eas in solam praesidii Agriensis necessitates et non alio conversum iri. Qui nobis respondit, se praesentis anni decimas certas ob causas iam concedere non posse, pro futuris tamen annis se paratum esse eas pro competenti arenda suae maiestati ad necessitates praesidii Agriensis concedere. A qua sententia cum illum abducere non

possemus, omissis praesentis anni decimis interrogavimus, quid sibi pro futuris anni decimis ad quemlibet annum arendae nomine solvere cuperet. Ille primum bis mille, postea mille octingentos, tandem mille quingentos florenos petiit, asserens, se etiam maiorem summam pro illis habere posse, si aliis arendanda esset. Nos contra primum mille florenos, deinde mille centum, postea mille ducentos, tandem mille trecentos et ultimo cum negaret aliter se decimas cedere posse, florenos mille quadringentos ei obtulimus. Cui summae tametsi gravatim accessit, tamen ac pollicitus est, se pro suo in maiestatem caesaream et serenitatem vestram fideli obsequio ac ob respectum publicarum regni necessitatum, memoratas comitatum illorum integras decimas ad episcopatum Vaciensem pertinentes, pro annua summa mille quadringentorum florenorum hungaricalium suae maiestati ad necessitates praesidii Agriensis concessuras, ea lege, ut dicta summa mille quadringentorum florenorum a provisoro Agriensis, qui eas decimas ad usus praesidii illius collecturus est, die decimoquinto post festum sancti Georgii singulis annis, certo sibi exolvantur Nitriae, si ad eum diem solutio integra sibi praestita non fuerit, ut liceat sibi saepedictas suas decimas, vel pro se colligere, vel aliis quibus voluerit, arendare, ac ut de hiis nomine suae maiestatis literis assecuretur, cupit, ut videre est ex adiecto eius scripto. Quod serenitati vestrae demisse rescribere habuimus. Deliberare itaque benigne dignabitur serenitas vestra, quid hac in re fieri clementer voluerit. Deus conservet etc. Cassoviae die decima septima octobris anno etc. LXXIX.

Országos Levéltár, szepesi kamara, Liber Expeditionum, II. kötet, 413. lap.

8. — 1585. március 4. Nyitra.

Mossóczy Zakariás nyitrai püspök levele Selmecbánya város tanácsához, melyben a Corpus Juris kiadásáról és irodalmi terveiről ír.

Prudentes et circumspecti domini amici nobis honorandi, salutem et nostri commendationem.

Legibus antiquis Romanorum rusticis tantum, foeminis et militibus impune ius ignorare licebat, sed in regno

hoc non solum a militibus, foeminis et rusticis, verum etiam ab ipsismet procuratoribus, plerumque etiam a iura reddentibus ingenti causantium damno leges patriae ignorabantur. Scitum est autem deficientibus legibus vel ipsa ignoratione iurium iudicia aegrotare et gratiam valere plurimum. Quare nos antiquorum regum et modernae imperatoriae maiestatis, domini nostri clementissimi adeoque *universa regni Ungariae decreta, constitutiones et articulos magnis laboribus et fatigiis iam a certis annis in ordinem redegimus, correximus diligenter ac typis mandari nunc curavimus*. Quirum etiam dominationes vestras participes facere volumus, rogantes eos, ut hoc munus grato a nobis suscipiant animo. *Prodibunt brevi in publicum opera nostra regiarum quoque et montanarum civitatum statuta*, quae nullibi extare pro explorato habemus. Cum his dominationes vestras foeliciter valere cupimus.

Datum Nittriae nostrae 4. martii, anno 1585.

Vestrarum dominationum amicus servitor
Zacharias Mosshoci episcopus et comes perpetuus
Nittriensis ac sacratissimae caesareae regiaeque
maiestatis consiliarius etc.

Idem episcopus propria scripsit.¹⁾

Kivül címzés: Prudentibus et circumspectis dominis iudici iuratisque civibus civitatis montanae Schemniciensis, sacratissimae caesareae regiaeque maiestatis etc. dominis amicis nobis honorandis.

Eredetije egy ív papiron, kívül vörös viaszba nyomott, s papirral fedett záró pecséttel, melyen a püspök négyelt pajzsú címere, mellette a: Z.(acharias) M.(ossoczy) E.(piscopus) N.(itriensis) betűkkel látható, a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának levéltárában, a törzsanyagban.

E levélre kedves barátom dr. Holub József egyetemi tanár vol szives figyelmemet felhívni, amiért neki ezúton is hálás és őszinte köszönetemet fejezem ki.

1) Mossóczy sajátkezű írásával.

9. — 1587. *julius 7. Nyitra.*

Mossóczy Zakariás nyitrai püspök végrendelete.

In Dei Nomine Amen. Quoniam christiana religione firmiter tenemus, hominem e lutis terrae ad imaginem Dei formatum et creatum esse, animamque a coelo ducere, quo semper redire desiderat. Ego Zacharias Mossoczy, Dei et apostolicae sedis gratia episcopus ecclesiae Nitriensis, locique eiusdem comes perpetuus ac sacrae caesareae regiaeque maiestatis consiliarius, mortalitatis memor et caelestis patriae summo desiderio flagrans, corpore quidem debili, animo tamen sano et deliberato existens, animam inprimis Deo ter maximo eius creatori commendo, corpus vero dominis executoribus meae huius ultimae voluntatis in hac ecclesia cathedrali, in loco iam designato humandum relinquens, profiteor in fide et religione catholica sacrae Romanae ecclesiae et eius sancti pontificis professione ex hac misera vita transire desiderari ad superos ac de rebus meis per Dei gratiam per me acquisitis, quas vivens consangvineis amicis et familiaribus non distribuisssem, talem ultimum meum nuncupationum condo testamentum.

In primis sex equos meos currieros nigras lego sacrae regiaeque maiestatis domino meo clementissimo, rogans et obsecrans humilime, ut hoc exiguum legatum benigne sua maiestas suscipere, praesensque meum testamentum clementer confirmare dignetur. Rem dignam suae maiestati legare non habui, cum in hoc episcopatu meo Nitriensi maiorem proventuum meorum partem ad arcis huius fabricam ad machinas bellicas militum et servitorum annuam et menstruam solutionem ac etiam ad ornamenta huius meae ecclesiae ad vestes sacras et candelabra eidem ecclesiae per me legata erogare debuerim.

Serenissimo principi, archiduci Ernesto, domino meo clementissimo lego calicem unum aureum ex puro auro giratorum 23, ponderantem aures centum et viginti, cum lapidibus adamante, smaragdo, chrisolito, rubinis, granatis et saphiris in toto octodecim et aliis gemmis et perlis

ornatum, apud Stephanum Chemethey post obitum reverendissimi domini quondam Stephani Radetii locumtenentis regii (cui videndum saltem eum calicem dederam) existentem, quem sua serenitas a dicto Chemeteio clementer repetere et a me humilimo suo sacellano benigno serenoque vultu suscipere dignetur, oro.

Vestes omnes sacras et alia clenodia omnia, quae ad cultum divinum paratam habui, in regesto perscripta, huic ecclesiae meae Nitriensi lego, orans clerum et populum episcopatui meo subiectum, ut pro me pias ad Deum preces fundere non praetermittat. Item, ut ex iisdem vestibus sacris domini executores aliquid etiam aliis locis piis, de me benemeritis pro iudicio et arbitrio ipsorum impertiantur.

Fratribus meis capitularibus canonicis ecclesia huius singulis pro merito unius cuiuscumque domini executores aliquid ex meis vestibus vel aliis suppellectilibus largiantur.

Bibliothecam nostram universam cum omnibus libris, tabulis seu mappis cosmographicis, spheris, imaginibus tam prioribus, quam nuper Viennae emptis, item cum omnibus scriptis et aliis omnibus ad eandem bibliothecam pertinentibus doctori Andreae Kechkes affini nostro legavimus et reliquimus.

Allodiaturam universam praesentem et futuram monasterii sancti Joannis baptistae supra Lefant existentis, cum universo iure nostro in eo per conventionale pactum cum fratribus Paulinis eis factum acquisito et habito, eidem doctori iam dudum cessimus, donavimus, prout et nunc cedimus et relinquimus.

Ex vino et frumento in bonis episcopalibus meis habito, exolvantur creditores mei, item famuli omnes pro merito ipsorum. Reliquatur praeterea ex eis pro arbitrio dominorum executorum huius nostri testamenti, quantum fieri poterit et conveniens videbitur pro inventario huius arcis.

Allodiaturam abbatae Ludaniensis lego Melchiori et Mariae ex fratre Jona quondam meo charissimo, item

Dorotheae et eius marito Francisco Naguati et Susannae ac eius marito doctori Andreae Kechkes nepoti scilicet nepotibus et affinibus meis in tres aequales partes dividendam.

Curam et tutelam orphanorum Melchioris et Mariae praedictorum committo affinibus meis praenominatis doctori Andreae Kechkes et Francisco Naghuathy hoc modo, ut ipsi intertentionem orphanorum illorum donec in gremio matris alendi sunt, matri praestent annuatim certam pensionem. Postea vero ubi aliquantulum adolescere ceperint, iidem affines mei curam ipsorum habeant, bona ipsorum fideliter administrando. Interim quoque dum mater eorum curam agit, affines iidem curam habeant bonorum omnium, ad dictos orphanos quomodolibet pertinentium, dumque pueri excrecent. Domum ipsorum hic Nitriae sitam, doctor Kechkes quamdiu voluerit, sine ullius molestatione incolat. Si vero casu orphanos praefatos Melchiorem et Mariam decere sine legitimis et ex se procreatis haeredibus decederent, ipsi duo nostri affines cum coniugibus ipsorum aequaliter in omnibus eis succedant.

Alios etiam tres orphanos (iam penes doctorem Kechkes existentes)¹⁾ Catherinam scilicet, Agnetam et Matthiam iam penes doctorem Kechkes existentes ipsis affinibus meis curandos in Domino commendo et relinquo.

Vineas meas per me acquisitas et comparatas hic et in promontorio Vichapiensi quomodolibet ad me pertinentes lego praedicti nepoti neptibus et maritis ipsorum in tres aequales partes inter eos dividendas, exceptis iis, quas iam antea iisdem consangvineis et affinibus ac aliis servitoribus meis donavi, quae cuilibet propria maneat. Donavimus siquidem iam antea doctori Kechkes vineam unam Laky appellatam et Stephano Kery vineam unam in promonthorio Chermal sitam.

Reliqua mea clenodia et suppellectilia ac universas

¹⁾ A zárjelben lévő szavak utólag áthuzva.

res mobiles meas, currus, equos et quacunquē alia habeo, lego praedictis Melchiori, Mariae, Dorotheae cum suo marito Francisco Naghuaty, Susannae cum suo marito doctore Kechkes, in tres aequales partes, inter eos dividendas, repetendo, quod si decesserint, pupilli, affines duo cum neptibus, uxoribus eorundem eisdem succedunt in omnibus. Domini tamen executores servitorum meorum rationem habeant et iis, qui pro merito sunt, aliquid ex rebus meis largiantur, praesertim cubiculariis Stephano Kery, Petro Peterdy et Joanni Sarkan, tandemque etiam Valentino Naguati castellano.

Centum urnas vini legamus per dominos executores in bonis meis passim existentibus, vinis ei designandas.

Donavimus iam antea doctori Kechkes vina tam in cellario domus, quam incoles existentia, tam in cellariis sub nova vinea fratris ac etiam in cellariis Darasiensibus extantia, quorum dudum possessionem eorum omnium ei tradidimus et commisimus et nunc donamus tradimus et committimus.

Praeterea salarium mihi ratione consiliariatus ex camera suae maiestatis mihi debitum dominis camerariis camerae hungaricae lego, excepta summa quingentorum florenorum, de quibus iamdudum tricesimator Galgociensis commissionem camerae habet. Hos enim floneros quingentos lego praedictis meis saepius nominatis nepoti, neptibus et eorum maritis, aequaliter in tres partes inter eos dividendos.

Apothecam meam cum omnibus in ea contentis et ad eandem pertinentibus apothecario meo Georgio lego.

Astringo provisores meos Nicolaum Ferenczfi et Paulum Vizkelethi cum rationistis ipsorum, ut de omni administratione (ipsorum)¹⁾ eorum iustam rationem et plenariam reddant doctori Andreae Kechkes et Francisco Naguati affinibus meis, iuxta modum in instructione nostra Paulo Vizkelethi data.

1) Ez a szó utólag törölve.

Organum meum lego ecclesiae huic Nitriensi.

Executores autem huius mei ultimi testamenti volo esse reverendissimum dominum episcopum Wesprimiensem, qui ex vestibulis meis episcopalibus unam pro se accipiat, meique fratris sui charissimi et meorum orphanorum beningam curam habere velit, eundem obsecro. Item dominum Joannem Zaluzky, doctorem Kechkes et Franciscum Naghuaty. Rogans eosdem executores, ut orphanorum meorum Dei et respectu mei curam habere velint.

Actum Nitriae, in arce nostra, die septima julii, anno Domini millesimo quingentesimo octogesimo septimo etc. Coram testibus infrascriptis ad praemissa legitime vocatis et rogatis.

Zacharias episcopus Nitriensis.

Ego Stephanus Gudoczy lector et canonicus ecclesiae Nitriensis vocatus et rogatus testis subscripsi.

Et ego Petrus Radeovitijs archidiaconus Trinchinensis, vicarius et canonicus ecclesiae Nitriensis, similiter testis rogatus subscripsi.

Et ego Georgius a Sancto Martino, canonicus eiusdem ecclesiae Nitriensis rogatus testis subscripsi.

Et ego Thomas Wyzkelethi rogatus testis subscripsi.

Et ego Nicolaus Stuppanus philosophiae et medicinae doctor, rogatus testis subscripsi.

Ego Valentinus Naghuati castellanus arcis Nitriensis vocatus testis subscripsi.

Et ego Michael Lukaiczki testis vocatus subscripsi.

Et ego Melchior Semper publicus sacra autoritate apostolica notarius, quia praesenti testamentariae constitutioni interfui, ideo me subscripsi et signum me notariatus apposui.

Kivül: 1587. Copia testamenti reverendissimi quondam Zachariae Mossoczy, episcopi Nitriensi[s].

Originale in aulam missum 10. septembris 1587. (Ez a mondat kétféle írással kétszer leírva.)

Három ív összefűzött papíron, a m. kir. Orsz. Levéltárban: N. R. A. fasc. 1020. no 2. A megpecsételt és aláírt eredeti példány a bécsi

közös pénzügyi levéltárban az 1588. febr. 18. alatt fekvő convolutumban, a Hung. 14.390. csomóban őriztetik. Az eredeti példányon Mossóczy aláírásán látni, hogy már nagyon erőtlen és reszkető volt a keze, amikor nevét odairta.

10. — 1587. julius 13. Pozsony.

A magyar udvari kamara parancsa Baranyay Istvánhoz, melyben meghagyja, hogy „in conscriptione rerum *defuncti* domini Nitriensis procedat diligenter” és az ott talált javakat őfensége további parancsaig conserválja „et nihil prorsus loco auferri sinat”.

Orsz. Levéltár, pozsonyi kamarai iratok, minutae.

11. — 1587. julius 23. Pozsony.

A magyar udvari kamara jelenti Ernő főhercegnek Mossóczy halálát s az ezzel kapcsolatos intézkedéseket.

Serenissime princeps! Fidelitatis vestrae!

Certiores reddimus humilime serenitatis vestrae, reverendissimum episcopum Nitriensem, quod his diebus e vivis sublatum esse fama falso vulgaverat, heri iam circa horam duodecimam meridianam mortuum esse.

Audivimusque maximam rerum et supellectilium ipsius destructionem per affines et servitores eius factam esse. Misimus itaque iterum hominem egregium Stephanum Baranyay provisorem curiae archiepiscopalis quem et prius miseramus, ut arcem Nitriensem et quicquid rerum deprehenderit, facta diligente omnium conscriptione ad manus suae maiestatis occupet. Datum Posonii 23. julii 1587.

Papíron. Orsz. Levéltár: Minutae cam. Posoniensis.

12. — 1587. julius 23. Pozsony.

A magyar udvari kamara rendelete Vizkelethy Pál nyitrai udvarbíróhoz, a nyitrai várnak Mossóczy halála után való elfoglalása, s a hagyaték leltározása tárgyában, felszólítva őt, hogy ennek végrehajtásában a kiküldötteket ne akadályozza.

Egregie domine nobis honorande, salutem et omne bonum!

Quandoquidem ad cameram hanc suae maiestatis perlatum est reverendissimum dominum Zachariam Mossochy episcopum Nitriensem Deo optimo maximo ita disponente ex hac vita decessisse. Cum itaque arx ista

Nittriensis cum suis pertinentiis sacratissimam caesaream regiamque maiestatem dominum nostrum clementissimum *omnium videlicet praelaturarum sumum patronum* atque collatorem concernat, ad eiusdem arcis ad rationem suae maiestatis occupationem rerumque omnium dicti domini Nittriensis conscriptionem praesentium exhibitores, egregium videlicet dominum Stephanum Baranyay provisorem curiae archiepiscopalis Poseniensis cum Gallo Bakyth scribae camerae huius suae maiestatis duximus expediendos. Suae itaque maiestatis nomine dominationem vestram hortamur et requirimus, ut pro ea fide, qua suae maiestati tanquam legitimo regi Hungariae obstricta est, homines ipsos suae maiestatis ad occupationem dictae arcis atque pertinentiis eius, rerumque praefati domini episcopi conscriptionem statim et absque omni prorsus difficultate admittat, nec nullum impedimentum illis iniiciat, sed in annibus eorum dictis fidem adhibeat. Satisfactura . . . stb. Posonii 23. iulii, anno Domini -1587.

Sacratissimae maiestatis imperatoriae et regiae camerae hungaricae consilarii.

Kivül: Egregio domini Paulo Vyzkelethy provisoris arcis Nittriensis etc. amico nobis honorando.

Bent más irással: Expedita.

Egy ív papíron, 5 gyűrűs záró pecséttel. Orsz. Levéltár, minutae camerae Poseniensis.

13. — 1587. iulius 28. Pozsony.

A magyar udvari kamara jelentése „ad dominum praefectum.” „Scribit nobis dominus Stephanus Baranyay, non esse se admissum ad occupationem arcis Nitriensis et rerum domini episcopi recens mortui. Et quod maxima dissipatio facta sit, fitque etiam modo in omnibus illius rebus et bonis.” A kamara e tárgyban megfelelő intézkedést kér.

Orsz. Levéltár, minutae camerae Poseniensis.

14. — 1587. iulius 30. Pozsony.

A magyar udvari kamara „ad dominum Stephanum Baraniai.” — „Hac hora accepimus mandatum suae serenitatis ad provisores reverendissimi domini episcopi Nitri-

ensis modo demortui datum quo iubetur, dominationem vestram ad occupationes arcis Nitriensis bonorumque ad ea pertinentium et omnium rerum ac supellectilium eusdem domini episcopi," Siessen tehát azonnal Nyitrára, a várat és tartozékait foglalja le, „similiter et res universas cuiusvis generis“ a felség részére azonnal írja össze.

Orsz. Levéltár, minutae camerae Posoniensis.

15. — 1587. augusztus 8. Pozsony.

A magyar udvari kámara felterjesztése Ernő főherceghez, melyben a nyitrai várnagyról megállapítja, hogy „ex bonis autem et rebus episcopi, uti certo nos commissarius edocet, nihil diripuit, sed bona fide sese ab omni rapina continuit“.

Orsz. Levéltár, minutae camerae Posoniensis.

16. — 1584. augusztus 18. Pozsony.

A magyar udvari kamara jelentése Ernő főherceghez. „Peracta iam occupatione arcis Nitriensis et commissario inde reverso, mittimus humilime serenitatis vestrae scriptam ipsius commissarii relationem . . . stb. Mittimus una et inventarium seu conscriptionem rerum omnium episcopi demortui in quatuor volumina pro numero personarum sub quarum cura et custodia ille existunt, digestum sub notis literarum A. B. C. D. Ex his cognoscet clementer vestra serenitas modum et amplitudinem suppellectilium“ . . . stb.

Orsz. Levéltár, minutae cam. Posoniensis.

17. — 1587. szeptember 4. Bécs.

Ernő főherceg leírata a magyar udvari kamarához. „Transmittimus vobis hisce Zachariae Mossoczy episcopi Nitriensis nuper defuncti testamentum, unacum suae maiestatis literis, in specie benigne mandantes, ut nobis de sollemnitatibus eiusdem et quidnam sua maiestas super petita illius confirmatione statuere possit, consilium et sententiam vestram praescribatis“.

Orsz. Levéltár, Ben. Resol. XXX. kötet, 175. l.

18. — 1587. szeptember 10. Pozsony.

A magyar udvari kamara Ernő főherceghez. „De testamento reverendissimi Zachariae Mossoczy episcopi Nitriensis nuper mortui requirit clementer vestra serenitas demissam nostram opinionem, an id suis constet solennitatibus et an confirmandum demissa nostra sententia censeremus. Perlegimus itaque hoc testamentum et omnes eius partes, modumque et formam qua conditum est, diligenter consideramus ac quod ad formam attinet, videmus iusto modo, legibus convenienti conditum esse, suisque constare sollemnitatibus. Testes advocati, qui subscripserunt solitum numerum complent et omnes honestae conditionis viri, fide autoritateque pollent. Nihil itaque videmus deesse ad iustum modum et rationem condendi testamenti“. A kamara a végrendelet megerősítését javasolja.

Orsz. Levéltár, minutae camerae Poson.

19. — 1587. október 17. Pozsony.

A magyar udvari kamara Ernő főherceghez. „De rebus nuper demortui episcopi Nitriensis mandat adhuc clementer vestra serenitas benignis litteris 14. die modo currentis mensis octobris ad nos datis, ut Joannem Zaloczkyum conscium earum rerum, quae illo superstite distributae sunt aut postea distractae, interrogemus. *Bibliothecam*, vineas et res quascunque alias ad pretium et valorem pecuniarum aestimemus, quod quidem clemens imperatum nos quam obsequentissime executuri sumus, quoad eius fieri a nobis poterit, si non id ipsum nunc statim apud cameram aulicam maiestatis suae isthic Viennae melius fieri potest. Est enim isthic nunc penes reverendissimum dominum Stephanum Feierkövy episcopum Nitriensem etc. qui primarius testamenti illius episcopi demortui executor est, Joannes Zaloczkius, vocetur is in conspectum, interrogetur coram de omnibus, quae ab ipso sunt cognoscenda. Sunt ibidem penes eundem dominum episcopum et Andreas Kechkes, unus ex affinibus illius eiusdem episcopi, cui et *biblioteca legata est* et Melchior Semberi, qui secretarium illius egit. Vocentur hi quoque

ad cameram aulicam, jubeantur fateri de rebus omnibus, quae ante mortem illius ablatae fuerunt aut post mortem distractae sunt. Credimus eos praesente serenitatis vestrae, imperato ad confessionem quaesitorum melius per motum iri, quam si per nos ad id adstringerentur.“ Ha pedig ez eredményre nem vezetne, Fejérvöy kényszerítse öket a vallomásra.

„*Bibliothecae et aliarum rerum post mortem episcopi inventarum cathalogum decima octava die nuper transacti mensis augusti ad cameram aulicam serenitati vestrae humilime misimus. Nemo autem melius quam librarii, quorum isthic Viennae magnus est numerus, librorum valorem aestimari possunt. Mandat itaque clementer vestra serenitas isthic fieri librorum aestimationes. Res etiam alias in inventario contentas credidimus modo simili isthic aestimari posse.*“

Orsz. Levéltár, minutae cam. Poseniensis.

20. — 1587. november 20. Pozsony.

A magyar udvari kamara Mossóczy könyvtárának felbecsülésére Marthkovith Bálint galgóczi nyomdászt küldi Nyitrára.

Ad tricesmatorem Galgocziensem! Egregii etc.

„Mandavit serenissimus dominus archidux Ernestus, dominus noster clementissimus, ut *libri* reverendissimi quondam domini Zachariae Mossocy episcopi Nitriensis per eius rei peritos homines aestimentur. Cum igitur sit istic *typographus*, qui eiusmodi aestimationi adhibendus esse visus est, ad quem etiam camera haec scripsit . . .“ stb., meghagyja a kamara a harmincadosnak, hogy intézkedjék ennek a nyomdásznak Nyitrára és vissza való szállításáról, gondoskodjék költségeiről és valaki a harmincadosok közül utazzék vele.

„*Ad typographum Valentinum Marthkouith.*

Nobilis vir, amice dilecte, salutem et omne bonum. Ex mandato serenitatis archiducis Ernesti, domini nostri clementissimi, *debebunt estimari libri reverendissimi quondam domini Zachariae Mossoczy episcopi Nitriensis, ad quorum aestimationem vos idoneos iudicavimus et proinde*

suae serenitatis nomine requirimus, ut hunc exiguum laborem haud gravatim suscipere velitis. Commisimus tricesimatoribus suae maiestatis, Galgociensibus, ut unus ex illis vobiscum proficiscatur et rebus et de vectura et sumptibus necessariis provideat. Praestantibus in eo . . .“ stb.

Orsz. Levéltár, minutae cam. Poson.

21. — 1587. december 5. Pozsony.

A magyar udvari kamara jelenti Ernő főhercegnek, hogy Mossóczy könyveit Péter pozsonyi könyvkereskedő megbecsülte s a becsüt bemutatja.

Serenissime princeps, domine clementissime!

Ad clemens serenitatis vestrae mandatum *libros* et alias res reverendissimi quondam Zachariae Mossoczy episcopi Nitriensis per Stephanum Baranyay provisorem curiae archiepiscopalis Posoniensis et *Petrum bibliopolam Posoniensem* aestimari curamus, quam aestimationem serenitatis vestrae huc demisse exhibemus. Posonii 5. decembris anno 87.

Papiron, Orsz. Levéltár, minutae cam. Poson.

Mossóczy Zakariás könyvtára.

(1587. augusztus 1—9.)

Inventarium universarum rerum mobilium reverendissimi quondam domini Zachariae Mosshoci, episcopi Nitriensis, per egregium Stephanum Baraniay commissarium tam in arce Nitriensi quam in pertinentiis omnibus, apud manus Valentini Nagyváthy castellani, Stephani Keery cubicularii et Pauli Wyzkelethy provisoris repertarum die prima augusti anno 1587. conscriptum.

Az összeírás, mely A. és B. példányban van meg, mindenekelőtt a Nagyváthy Bálint várnagy kezében lévő s a kisebb, továbbá külső vár „zegletth“, meg „kylse“ bástyáján, a „zeel“ bástyán és egyebütt elhelyezett hadianyagot részletezi. Azután következik:

Inventarium rerum quondam domini Zachariae Mossoczy episcopi Nitriensis, quae praemanibus Stephani Kery cubicularii fuerunt, per Stephanum Baranyay commissarium die prima augusti anno 87 conscriptum.

In domo supra portam arcis exteriorem, ubi reverendissimus dominus mortuus est.

A ruhaneműek felsorolása után következnek:

Libri.

A könyvek számozása az eredeti inventárium mindkét példányában hiányzik. A számozással a könyvtár áttekinthetőségét óhajtottam megkönnyíteni, s a feldolgozott részben a hivatkozás e tételszámokra történik.

1. Teatrum orbis terrarum, 1. Valószínűleg Ortelius Ábrahám Theatrumának antwerpeni (1570., 1584.) valamelyik kiadása.
2. Agricultura Constantinii, 1. Constantini Caesaris selectarum praeceptionum de agricultura libri viginti, Bazel 1540.
3. Concordia Belarmenii, 1. Bellarminus Robertus cardinalis: Judicium de libro concordiae. Ingolstadii 1586. 8°. 1778-ban még megvolt.

4. *Philosophia civilis Javellii*, 1. (A B. példányban: Javeli.) Javellus Canapicius Kristóf: *Philosophiae ad mentem Platonis dispositio*. Velence 1536. című műve lesz.
5. *De re metthalica Chistophori Oncellii*, 1. (A B. példányban: *metalica* és *Oncelii*.)
6. *Urbarium*, 1.
7. *Paraphrasis Titelmani in Evangelia*, 1. (A B. példányban: *Tytelmani*.)
8. *Examen Tezion Zwinglianorum*, 1. (A B. példányban: *Czwinglianorum*.) A Bártfán 1586-ban megjelent: „*Examen thesium et et regularum Zwinglianorum de coena Domini*” című munka.
9. *Monumenta Sepulchrorum*, 1.
10. *Postilla*, 1.
11. *Chalini de anni forma*, 1.
12. *Computus mineralius*, 1.
13. *De compescenda ira Gancelini*, 1. (A B. példányban: *Ganczellini*.)
14. *Sylvius de conservanda bona valetudine*, 1. (B.: *Silvius*.)
15. *Articuli regni Vngariae scriptus liber*, 1. (B. *Hungariae*.) A bécsi udvari könyvtárban 8496. szám alatt őrzött Ilosvai kódex. E tétel után: *Pulpitus parvus cum crucifixo* ... 1 következik.
16. *Confutatio Scoti*, 1.
17. *Hero de mechanicis bellicis*, 1. *Hero: Liber de machinis bellicis* című mű mely 1572-ben Velencében is megjelent.
18. *Fasciculus magnus variarum literarum*, 1.
19. *Fasciculus minor regestorum*, 1. Ezen tétel után házberendezési tárgyak felsorolása következik.
20. *Teatrum imaginum Joannis Tegeli*, 1.
21. *Imagines oblongae*, 5. A képek után még egy izben: *Imago* 2 említettik, egyébként szerszámok stb. felsorolása következik.

In testudine picta.

22. *Liber compendii theologicae veritatis*, 1.

In domo picta penes testudinem.

Mindenféle bútor és ruhanemű felsorolása után:
Vexillum deauratum habet insignia reverendissimi domini et comitatus Turocz ex dupla taffota 1.
Vexillum deauratum quondam Pauli Bornemisza, 1.
Vexillum ex simplici taffotha rubea, 1.
Vexillum ville et laceratum ex taffota, 1.
Vexillum ex taffota rubea datum ad usum militum, 1.
 Néhány egyéb tárgy felsorolása után következik:
Prima capsula, continet inquisitiones visitationum et sinodalia.
Secunda Marci literati provisoris monasterii beati Joannis baptistae supra Felseő Elephanth.

Tertia capsula regesta eiusdem monasterii continet.
 Quarta capsula continet regesta quondam Ladislai Zylagy
 quatuor mensium. Utánna ismét néhány tárgy fel-
 sorolása következik.

Diversa et antiqua privilegia, 14.

23. Pontificale in pergameno, 1. Valószínűleg írott hártycódex volt.

24. Carina Cesaris, 1.

25. Samothei de emendationibus temporum liber, 1. (B.: Samotei.)

26. *Articuli Ladislai et Ludovici regum Vngariae.*

27. Literae, regesta et chartae in uno cumulo. (B.: cumulo.)

28. *Constitutiones ecclesiae Varadiensis.* Nyilvánvaló, hogy itt a váradi káptalan 1370. évi statutumainak egyik példányáról van szó, melyet valamelyik váradi kanonok 1557 után, a váradi káptalan megszűnésekor Pozsonyba, Nagyszombatba vagy Nyitrára vitt és Mossóczy valami úton-módon egy példányt megszerzett.

29. Bebelius de terminis Misnensibus.

30. Botallus de curatione.

31. Officina textoris.

32. Fallopei Matusensis. (B.: Fallopii Mathusensis.) Talán Fallopius Gábor: De medicatis aquis et fossilibus című Velence 1569, vagy De compositione medicamentorum Velence 1570, vagy Opera omnia Frankfurt 1584. értendő.

33. Gesnerus de piscibus. Gesnerus Konrád: Historia animalium liber quartus, qui est de piscium et aquatilium animantium natura. Tigurii 1558.

34. Cardanus de subtilitate. Cardanus Hieronymus: De subtilitate libri XXI. Nürnberg 1550, Bazel 1554.

35. Breviarum Romanum ecclesiae Nitriensis cum fibulis argenteis, veluto nigro obductum, 1.

36. Practica Alexandri.

37. Lexicon greco latinum. Bazel 1562 és 1568-iki folio kiadás, — Strasburg 1529, quarto kiadás. — Úgy az 1541. évi folio, mint az 1529. évi quart kiadás 1778-ban még megvolt,

38. Topica Doctoris.

Azután más mindenféle felsorolása következik, köztük: Effigies reverendissimi domini in parva tabula marmorea, 1.

In biblioteca cum camera sibi adiuncta.

In tabula prima cum litera A signata.

39. Divi Gregorii tomus 2 liber 1.

40. D. Gregorii tomus 1 liber 1.

41. D. Chrisostomi in epistolas Pauli graece. Chrysostomus: Interpretatio in omnes Pauli epistolas, Verona 1529., görög nyelven.

41/a. D. Chrisostomi in quinque epistolas Pauli graece, (B.: quinque helyett 5.)

42. D. Chrisostomi tomi quinque. (B.: Divi.)
43. *Biblia sacra Zachariae Mossoci*, 1. — (B.: Mossoczi.)
44. *Biblia Boëmica*, 1.
45. *Biblia sacra*, 1.
46. *Surii pars septima liber*, 1.
47. *Festa mensium 12 in libris*, 6.
48. *Georgii Vicellii de sanctis liber*. (B.: Vicelii.) Talán Wicelius György: *Catalogus sanctorum veteris testamenti* Köln, 1549-ben megjelent mű lesz.
49. *Eusebii Pamphili evangelicae praeparationi*. (B.: Pamphili.) Eusebius: *Libri de praeparatione et demonstratione evangelica* első kiadása 1473-ból való.
50. *Clementis Alexandrini*.
51. *Oppera Atanasii, episcopi Alexandrini*. (B.: *Opera Atanasii*.)
52. *Textus sententiarum cum conclusionibus magistri Henrici Gochenii*.
53. *D. Clementis cognitio liber*, 10. (B.: x.)
54. *D. Irenei*. (B.: Irenei.)
55. *Joannis Swaydemii super institutione librorum Iustiniani*.
56. *Lyra super quatuor evangelistas*. (B.: *Lira*, 4.)
57. *Opera Cirilli*. (B.: *Cyrili*.) Cyrill alexandriai érsek opera omnia Köln 1536, vagy Bazel 1546.
58. *Biblioteca Sancta*.
59. *Oppera Basilii M.(agni)*. (B.: *Opera*.) Az 1569. évi bázeli folio kiadás, megvolt még 1778-ban is.
60. *Basilius Magnus*.
61. *Orthodoxographia*. *Orthodoxographia patrum sive doctores fidei* stb. című mű Bazel 1555 vagy 1569. évi kiadása.
62. *Hereseologia*. *Haereseologia vel graeci et latini scriptores veteres per quos haereses sunt confutatae*, Bazel 1556.
63. *Quatuor oppera D. Justini martiris*. (B.: *opera*.)
64. *Hilarii omnia opera*. (B. *Hillarii omnium* (! így). Bazelben 1523-ban jelent meg, de több kiadása is van.
65. *Oppera Damasceni*. (B.: *Opera*.) Damascenus János összes művei görög és latin nyelven 1535, 1559-ben és 1575-ben Bazelben jelentek meg.
66. *Opera Areopagitae*. Dionisius Areopagita összes művei 1502—1565-ig sok kiadást értek.
67. *Opera Cipriani*. (B.: *Cypriani*.) Cyprianus Caecilius opera 1512—1575-ig több kiadást értek. Itt az 1522. évi kölni kiadás értendő, mely még 1778-ban is megvolt.
68. *Teophilactus*. (B.: *Theophilactus*.) Valószínűleg Theophylacti Bulgariae archiepiscopi interpretatio in IV. evangelia. Róma 1542. görög nyelven. Bár 1778-ban az *Enarrationes in epistolas S. Pauli apostoli* Köln 1532. című munka van meg.

69. Opera divi Anselmi. Első kiadása Antwerpenben 1481.
70. Opera Tertuliani. Tertulián összes művei 1521-ben Bázelen jelentek meg.
71. Opera Leonis et meditationes.
72. Sermo d. Antonii Pathawini. (B.: Patavini.)
73. Onomasticum theologicum, (B.: teologicum.)
74. Postilla Hophneri. (B.: Hoffneri.)
75. Questiones Javellii in phisica. (B.: Javelli.)
76. Quaestiones Javellii in methaphisicam. (B. Javelli, metaphisicam.)
77. Javellius 5 in meditationem phisicam Aristotelis.
78. Javellius 5 liber de anima Aristotelis.
79. Javellius 5 in phisicam Aristotelis.
80. Javellius 5 in logicam Aristotelis.
81. Epithomae Javellii in phisicam et methaphisicam Aristotelis. (B.: Javellii.)
82. Javellii de causis et de anima. (B.: Javellii.)
83. Homiliae Bedae et Maximi. Beda: Homiliae aestivales de tempore et sanctis Köln 1534.
84. Claudii in epistolas Pauli. Claudii Altissiodorensis episcopi enarratio in epistolam Pauli ad Galatas című mű lesz.
85. Exemplorum et Tropi sacrae scripturae. (B.: Tropii.)
86. Constitutiones concilii provincialis.
87. Allegoriae in sacram scripturam in 8.
88. Perpetuae Mariae virginis catholica deffensio.
89. Collectanea in apocalipsin. Gregorius Coelius Pannonius ilyen című művének 1547. évi velencei kiadása.
90. *Vetustissima Biblia*. Valószínűleg kézírásos biblia volt.
91. Decreta concilii Tridentini in 8.
92. Alphonsus de Castro in 8. (B.: Alfonsus.) Alphonsus Castro: Adversus haereses. Lyon 1555. 8°. — 1778-ban még megvolt.
93. Herbrandus de sacrificio missae.
94. Cornellius de urbe et orbe. (B.: Cornelius.)
95. Apologia Vylhelmi in 4°. (B.: Vilhelmi.)
96. Magister sententiarum in 4°.
97. Lactantius Firmianus in 4°. Coelius Lucius Lactantius Firmianus opera omnia 1509 és 1513-as párisi, 1521 és 1524-es bázeli kiadása negyedré volt.
98. Tria volumina Cornellii missii in 4°.
99. Psalmi Davidis in 4°.
100. Polligrani postillae in tribus voluminibus in 8°. (B.: Poligrami.)
101. Postilla Gwilermini in 4°.
102. Colucini Pilerii de fato et fortuna in 4. (B.: Collucini Pierii.)

103. *Controversia de excellentia instrumentorum passionis Christi.*
104. *Scriptus liber Ciceronis de oratoria.*
105. *Acta et constitutiones synodi Jauriensis in 4.* Valószínűleg az 1428. évi győri zsinat constitúciói lesznek, mely Telegdi könyvtárában is megvolt. *M. Könyvszemle*: 1880. évf. 45. 1. 2. jegyzet.
106. *Praecationes sclavonicae in 4.*
107. *Officium B. Virginis Mariae in 4.*
108. *Petri Alcimenii in 4.*
109. *Byblia veteris testamenti et hystoriae in 8.* (B.: *Biblia, historiae.*)
110. *Ovidii methamorphosis in 8.*
111. *Ludovici Heliani in 8.* Valószínűleg az: *Oratio in Venetas invectiva in conventu principum stb.* című mű értendő.
112. *Vilhelmus Durandus in 8.*
113. *Missale scriptum in 8.*
114. *Manuale parachorum in 8.* (B.: *parochorum.*) A: *Manuale parochorum sacerdotum 1509—20-ig 7 kiadást ért.*
115. *Pandectae in 8.*
116. *Duo baptismalia in 4°.*
117. *Actus sacerdotalis in 16.*
118. *Ordinarium Strigoniense.* Szabó—Hellebrant 1496—1520-ig ebből öt kiadást ismer. III/2. 827. l.
119. *Missale Romanum deauratum in 4.*
120. *Missale monasticum in 8.*
121. *Plautus. Plautus: Comoediáinak nagyon sok kiadása van, itt valószínűleg a Sambucus-féle 1568. évi értendő. 1778-ban az 1545. évi lipcei kiadás volt meg.*
122. *Missale Cartusiensium in 8.*
123. *Tractatus de administratione sacramenti in 8.*
124. *Index bibliorum in 8.*
125. *Catechismus Canisii maior in 16.*
126. *Flores bibliorum in 8.*
127. *Opera Leonis in 8.*
128. *Davidis Chitrei oratio in 8.* Chitreus: *Oratio de statu ecclesiarum stb.* című műve lesz. (Frankfurt 1533, Vittenberg 1580.)
129. *Prosper in 8.* *Prosperi Aquitanici episcopi Rheimensis opera 1577. évi kiadása, negyedrét.*
130. *Epistolae et evangelia graeco-latina in 8.*
131. *Georgii Ederii: Malleus in 8.* (B.: *Maleus.*)
132. *Psalmi Davidis cum expositione Genebrardi in 8.*
133. *Speculum ecclesiae in 8.*
134. *Turiani de ecclesia in 4.*
135. *Nicolai Telegdini duo libelli ungarici in 8.*
136. *Eiusdem de callendario libelli 2 in 16.* (B.: *calendario.*)

137. *Eiusdem contra Petrum Bornemyza in 4.* (B.: Bornemizza.) Ld: Régi magyar könyvtár XII. kötet. Dr. Rupp Kornél: Telegdi Miklós pécsi püspöknek felelete Bornemissza Péter „Fejtegetés” című könyvére. Nagyszombatban 1580.
138. *Eiusdem postillarum tres partes.*

In secunda tabula cum littera B.

139. *Opera Origenis in duobus voluminibus.* (B.: 2.) Origenes Adamantius: Opera omnia latin kiadás Bázél 1532, két kötet.
140. *Opera Baedae.* (B.: Bedae.) Beda Venerabilis: Opera omnia Bádén 1521, Bázél 1563. 4 kötet fólíó.
141. *Opera D. Hieronimi in 4 voluminibus.* (B.: divi Hieronimi.) Szt. Jeromos összes művei Bázélben 1516., 1525. és 1537-ben jelentek meg.
142. *Opera D. Augustini in voluminibus, 8.*
143. *D. Augustini epitomae.* (B.: epithomae.)
144. *Sermones Casiae.* (B.: Cassiae.)
145. *Conradus Brunus de legationibus.*
146. *Catechismus Nauseae.* In catholicum catechismum libri quinque, Antwerpen 1557. című mű lesz.
147. *Alberti Phigii Gerarchia.* (B.: Jerarchia.)
148. *Claudii Quilialdi.*
149. *Malleus Joannis Fabri.* Malleus in haeresim Lutheranam. Köln, 1524.
150. *Opera Antonii a Konigstein.* (B.: Akinigstain áthúзва s más írással utánna írva: a Königstein.)
151. *Stapulensis.*
152. *Opera Taulerii.* 1778-ban Taulernek Bázélben 1522 folio megjelent Predigen-je volt meg.
53. *Alphonsus de Castro.* (B.: Fonsus, s más írással eléje írva: Al-).
154. *Opera Scarcerii.*
155. *De septem peccatis mortalibus.*
156. *Duo volumina Gersonis.* Gerson János: Opera omnia Páris 1514., két kötet.
157. *De divinis officiis.*
158. *Gabriellis Byell.* (B.: Byel.) Biel: Expositio canonis missae. Reutlingen 1488. Lyon 1514.
159. *Lyra.* Valószínűleg Lyra Miklós postillái. Ld: *Könyvszemle:* 1880. évf. 16. l.
160. *D. Thomae Aquinatis volumina 6.* (B.: Divi.)
161. *Catena.* Talán Catena: Graecorum in quinquaginta Davidis psalmos, Velené 1569.
162. *Magister sententiarum in tribus voluminibus.*
163. *Elucidarius ecclesiasticus.* Elucidarius dialogicus theologicus tripartitus című mű lesz, mely 1509—18 közt négy kiadást ért.

164. Confessio Polonica.
165. Caietanus.
166. Harmerus in Genesim.
167. Ludovicus Viues. (B.: Diues áthúzva s más írással utánna írva: Viues.) Talán a Bázelen 1553-ban megjelent: Opera.
168. Tomi conciliorum tres. (B.: Thomi.)
169. Conciliorum sanctiones.
170. Sermones thesauri in duobus voluminibus in 8. (B.: thesauri.)
171. Apologia Joannis Eckii in 8. (B.: Ekkii)
172. Homiligiæ Eckii in tribus voluminibus in 8. (B.: Homeliæ.) III. és IV. kötete még 1778-ban megvolt.
173. Joannis Eckii postillæ in duobus voluminibus in 8.
174. Speculum Auriense in 8.
175. Contra Calvinum de sacramento in 8.
176. Enchiridion Christianum in 8.
177. Enchiridion Petri Bellomonennæ.
178. Erasmi Roterodami cathechesis. (B.: Catechesis.)
179. Friderici Nauseæ epithomæ. (B.: Nansæ.)
180. Aiala in 8.
181. Epistolæ sanctorum de missa.
182. Unis dissidentium.
183. Concordia scripturæ in 8.
184. Thomæ Aquinatis per evangelia.
185. De captivitate Babilonica.
186. Institutiones christianæ in 8.
187. Ephemeris Martini Enerardi in 8. (B.: Ephæmeris.)
188. Rivius de conflictu priorum in 8.
189. Confessio fidei catholice in 8. (B.: catholice.)
Confessio fidei catholice christianæ. Dilingæ 1557. in 8°, megvan még 1778-ban is.
190. *Catechismus Canisii Vngaricæ in 8. (B.: hungaricæ.)*
Valószínűleg az a kiadás lesz, amelyet Telegdi Miklós: „Az nagyszombati tanuló deac gyermekeknek” ajánlva magyar fordításban Bécsben 1562-ban kiadott (8. rét) s melynek egyetlen példánya ma a bázeli egyetem könyvtárában van. Szabó—Helibrant II/86.
191. Catechismus Nicenii in 8.
192. Catechismus Jesuitarum maior.
193. Compendium totius veritatis theologice.
194. De sacrilegis.
195. Tabula christianæ religionis.
196. De officio praelatorum.
197. Catechismus ex decreto concilii Tridentini.

198. Joannis Fabri de missa in 8. Faber János: Missa evangelica. Augsburg 1558. Megvan még 1778-ban is.
199. Deffensio ecclesiae Viturgiae in 8.
200. De missa publica in 8.
201. De disidiis componendae religionis.
202. Opuscula Lyndanii in 8. Talán Lindanus Vilmos: Apologiá-ja lesz.
203. De missa in 8.
204. Catechismus Canisii in 16.
205. Ordo missae in 4.
206. Dubitantii Lyndani in 4. (B.: Lyndanii.)
207. Francisci Georgii Veneti probleomata in 4. (B.: Venetii problemata.)
208. Disputationes Eckii cum Lutero in 4.
209. Dialogus de immortalitate animae in 4. (B.: animi.)
210. Expositio concilii Tridentini in 4.
211. Summa de ecclesiae in 4.
212. De auctoritate summi pontificis in 4. (B.: autoritate.)
213. Bullae aliquorum pontificum in 4.
— De auctoritate summi pontificis. (B.: autoritate.) Valószínűleg tévesen kétszer leltározták, vagy két példányban volt meg. Ld.: a 212. számot.
214. Pauli Radnerii.
215. Eiusdem sententiae haebraicae.
216. Assertiones fidei catholicae in 4.
217. Deffensio catholicae confessionis in 4.
218. Tractatus sacerdotalis in 4.
219. Deffensio catolica in 4. (B.: Defensio.)
220. Martini Cromeri in 4. (B.: Crumerii.)
221. De clericis ordinandis.
222. Missa sancti Chrisostomi. Valószínűleg a: Divina missa görög és latin nyelvű Velencében 1528-ban nyomott kiadása lesz.
223. Institutiones Christianae in 4.
224. Interim, 4.
225. Gabriel Rateolus, 4.
226. Bernardi de contemptu mundi. S. Bernardus abbas Clareae Vallensis; De contemptu mundi et appetitu super caelestium bonorum. Első kiadása Lipcse 1493.
227. Nicolai Telegdini postilla de sanctis in 4.
228. Eiusdem duae partes 4.
229. Joannis Fery in ecclesiasten in 4. Feri Johannis: Annotationes in ecclesiasten, Mainz 1550.
230. Eiusdem opera in quatuor voluminibus in 8.
231. Joannis Hoffmagisterii 2 partes in 8. (B.: Hoffmasterii.) Hoffmeister János: Homiliarum 2 kötet, Ingolstadt 1549. 8°. Megvan még 1778-ban is.

232. Marcus Marulus in 8. Marcus Marullus Spalatensis: Evangelistarium, Köln 1529 és 1532 8°, vagy: Bene vivendi instituta Köln 1530 és 1532 8° lesz.
233. Rupertus abbas in 8. (B.: Ruppertus.)
234. Bernardus in 8. A XVI. század elején: Opuscula varia, De passione Domini, Modus bene vivendi, Meditationes című művei mind 8° jelentek meg.
235. Postilla Sceoeparii in tribus voluminibus. (B.: in 8.)
236. Postilla Eusebii in 8.
237. Ruperti de victoria volumina 2 in 8.
238. Conciones Topiarii in duobus voluminibus. Topiarius Dominicus: Conciones in epistolas et evangelia. Antwerpen 1573—4. 8°. Megvan még 1778-ban is.
239. Postillae Taulerii in duobus voluminibus.
240. Clytowaei homiliae in duobus voluminibus.

Tabula tertia cum litera C.

241. Pauli Castrensis opera in novem voluminibus. (B.: 9.) Castrensis vagy De Castro Pál opera omnia Lyonban 1554-ben jelent meg, de csak 5 volumen-ben.
242. Jason in novem voluminibus.
243. Augustinus Beroi. (B.: Beroy.) Augustinus Beroius: Consilia et responsa in tomos octo distributa, Velençe 1577 című műve lesz.
244. Summa hastiensis. (B.: Hostiensis.)
245. Berthakinus in 2 voluminibus. (B.: Bertakinus in 2 bus.) Joannes Bertachinus de Firmo: Repertorium juris utrisque Velençe 1518—19. című három részes műve lesz.
246. Epistolae decretales Innocentii.
247. Bartolii opera in voluminibus x. (B.: 10.)
248. Immolae supra infortiatum opera in voluminibus 5. (B.: Immoles.)
249. Philipi Decii. Decius Fülöp: Commentaria in decretales. Velençe 1576. folio. Megvan még 1778-ban is.
250. Christophori Porcii.
251. Massilius de quaestionibus. (B.: Marsilius.)
252. Scripti libri No. 4.
253. Libri formulares No. 4.
254. Tripartitum Vngariae in tribus voluminibus.
255. Scripti decreti volumina 2.
256. Imperiales iudicii camerae.
257. Contuberniorum seu chech variarum civitatum. (B.: cheh.)
258. Summa angelica.
259. Formularium Petri Dominici. (B.: Dominicii.) Petri Dominici de Mussis: Artis notariae descriptiones, Velençe 1530. című műve lesz.

260. *Formularia duo manu scripta.*
261. *Enchiridion confessoriorum in 4.*
262. *Summa Silvestrii in 4. (B.: Sylvestri.)*
263. *Summa Tabiana in 4.*
264. *Statuta Venetorum in 4.*
265. *Margarita Joannis de Deo in 4.*
266. *Summa Pliniani in 4.*
267. *Nicolai Olahi praecepta catholica in 4.*
268. *Praxis rerum civilium in 4.*
269. *Petrus Bizanus in 8.*
270. *Formula instrumentorum Romanae Curiae in 4. (B.: 4°.)*
271. *De pontifice et ecclesia in 8.*
272. *Practica criminalis Corerii.*
273. *Institutiones iuris civilis in 8. (B.: 8°.)*
274. *Ioannes Oldendorferus in 8°. Practica actionum forensium Köln 1540. 8° megvan még 1778-ban is. (Ld: még a 283. tétel-számot.) Vagy az: Actionum juris classis quinta Köln 1541. 8°.*
275. *Practica Medicinaria in 8.*
276. *Epitomae in rethoricam Ciceronis 4.*
277. *Regulae Gregorii papae.*
278. *Firmamenta Francisci.*
279. *Liber continens decreta Moraviae Boemia in 4. (B.: 4°.)*
280. *Juris consultatorum imagines. (B.: imagines.)*
281. *Deffensio concilii Tridentini in 8.*
282. *Decreta concilii Coloniensis in 8.*
283. *Practica Joannis Oldendorffii in 8. (Ld: az előbbi jegyzetet.)*
284. *Concilium Nicenum in 8.*
285. *Franciscus Viues.*
286. *Communes oppiniones doctorum in 8. (B.: opiniones.)*
287. *Juristarum nomina in 8.*
288. *Institutiones Justinianae in 16. (B.: Justiniani.) Institutiones domini Justiniani libri quatuor. Lyon 1563., megvan még 1778-ban is, a mainzi 1529. évi kiadással együtt.*
289. *Summa Caietani in 16.*
290. *Directorium pro confessoriis 16. (B.: confesariis in 16.)*
291. *Commentaria de regno in 16.*
292. *Summa confessionalis in 16.*
293. *Tractatus sacerdotalis.*
294. *Teologia iuridica in 8.*
295. *Octaviani Vestri in 8.*
296. *Itinera Constantinopolitana in 8.*
297. *Pupilorum patrocina in 8.*
298. *Index decretorum in 8.*
299. *Juris processus curiae Romanae in 8.*
300. *Enchiridion iuris utriusque in 8.*

301. Praefatio in librum Aristotelis in 8.
302. Melchioris Klyn in 8. (B.: Klin.)
303. Metthodus Lay in 8. (B.: Lagi, in hiányzik.)
304. Angelus de maleficiis 8.
305. Cautelae et cepolae in 8.

Tabula quarta cum litera D.

306. Sasburgensis diocesis episcopi.
307. Rabbani Maurii, (B.: Rabani Mauri.) Rabanus (Hrabanus) Maurus: Varia opuscula, Köln 1532. című műve lesz.
308. Paraphrasis Roterodami.
309. Eusebii historyae graecae. (B.: historiae graecae.)
310. Joannis Gorobii opera in duobus voluminibus.
311. Rapsodia Sabellicii.
312. Lassii de migrationibus gentium. (B.: Lasii.) Lazius Farkas ilyen című munkája 1557-ben Bázelen jelent meg.
313. Annalium liber.
314. Nicephorus. Xanthopulos Nicephorus: Ecclesiasticae historicae libri 18. Bazel 1585. Megvan még 1778-ban is.
315. Supplementum Croniconum.
316. Cusanus. Cusanus Miklós cardinalis: opera omnia, Bazel 1565. Vagy Cusanus János valamilyen műve.
317. Trygii Cronica.
318. Sabellicii historia.
319. Cornelii Taciti Annalis.
320. Titus Livius. Livius Lyonban 1542-ben megjelent kiadása megvan még 1778-ban is.
321. Concordantiae maiores. Concordantiae maiores sacrae scripturae. Argentinae 1526.
322. Tripartitae historiae volumina 3. (B.: tria.)
323. Bomfinius. Valószínűleg a Sambucus-féle 1581. évi frankfurti kiadás lesz.
324. Baedae presbiteri opus. (B.: Bedae opus presbiteri.) Talán az: Opus cui insunt stb. 1533. című műről van szó.
325. Valerius Maximus. (B.: Vallerius.) Műveinek 1471-től sok kiadása ismeretes.
326. Cronica regum Vngariae. Nem lehet megállapítani, hogy a budai 1473-as, vagy más krónikáról van-e szó?
327. Macrobius Aurelius Theodosius: In somnium Scipionis expositiones, Velence 1492; Florenc 1500, 1515; Köln 1527; Lyon 1550. opera omnia; Velence 1492; Brixen 1501.
328. Egesipii historia. (B.: Egesepii historiae.) Talán a: Historiae de bello judaico Bazel 1509. értendő.
329. Historiae regni Boemiae.
330. Surius. (B.: Surrius.)
331. Generbrardus. Valószínűleg: Genebrardus Gilbertus: Chronographia, Köln 1581. értendő.

332. Novus orbis Pauli Venetii. (B.: Paulii.)
333. Procopius et Jornandes.
334. Refutatio errorum Valdensium in 4.
335. Pomponius Letus. De magistratibus et sacerdotiis stb. című művének 13 kiadása, vagy: opera 3 kiadása közül valamelyik.
336. Lucius Florus.
337. Orosius. Orosius Paulus presbiter Hispanus: Historiarum libri VII. című művének valamelyik kiadása.
338. Ligofromius.
339. Summa Antonini de Florentia. Vagy a: Summa theologia; Summa confessionum; vagy pedig a: Tota summa volt.
340. Repertorium Antonii archipraesulis in 4 voluminibus. (B.: quatuor.)
341. Eusebii Cronica. Eusebii Pamphili; Chronicon Páris 1512 és Bázél 1570.
342. *Quidam liber scriptus.*
343. Francisci Vicardini.
344. Vitae Caesarum.
345. Platina. Platina Bertalan pápai könyvtárigazgató: Vitae pontificum Romanorum stb. című sok kiadást ért műve lesz.
346. Historia miraculorum.
347. Martini Cromerii historia.
348. Sigismundi Perwerstain. (B.: Perwerstain áthúзва, s helyébe más kézzel írva: Herberstain.) A: Rerum Moscovitarum Commentarii értendő.
349. Moscovitica dominorum oratorum.
350. Pollibius graece et latine. Polybii Lycortae: Historiarum libri quinque stb. 1549. bazeli kiadása görög és latin volt.
351. Alcoranus Turcicus.
352. Teodorus Siculus. Talán Diodorus Siculus: Opera Bázél 1531. értendő.
353. Eusebius.
354. Sabelicius. (B.: Sabellicius.) Talán Sabellicus Marcus Antonius Coccius: Opera omnia Bázél 1560. című műve értendő.
355. Apianus. (B.: Appianus.) Talán Apianus Péter: Cosmographiá-jának valamelyik kiadása értendő.
356. Historia Turcica in 4.
357. De septuaginta duobus interpretaetibus in 4.
358. Index in 16. Valószínűleg: Index utriusque testamenti.
359. Pandectarum seu corpus juris civilis in voluminibus 12 in 16.
360. Gabriel Barlettha in 8. (B.: Barleta.) Gabriel Barletta ord. praedicatorum: Sermoneseinek valamelyik kiadása lesz.
361. Postilla ex patribus collecta.
362. Liber Italicus in 8.

363. Hieronimus Cardanus in 8. Cardanus Jeromos bölcsész és mathematicus opuscula Bázel 1564, Páris 1565 in 8°. Ugyanennek: De erroribus medicorum. Velence 1545 in 8°. A: De causis morborum Bázel 1531 in 8°, még 1778-ban is megvan.
364. Legenda Sanctorum.
365. Joannis Botterii.
366. Toleti opus in Aristotelem in voluminibus 2 in 4. (B.: Tolethii, 2 bus.)
367. Sigonius republica Atteniensium in 4. Sigonius Károly: De republica Atheniensium, eorumque ac Lacedaemoniorum temporibus Páris 1576.
368. Idem de imperio occidentali.
369. Aristoteles de anima in 4. A: De anima libri III. 1509 és 1512 évi kiadása volt 4°.
370. Valla in 4. De lingua latina, Köln 1543—51., megvolt 1778-ban is.
371. Dionisius Halicarnaseus. (B.: Halicarnasseus.) Talán az: Ars rhetorica című műve értendő.
372. Cronica mundi Boemica in 4.
373. Declaratio Caesaris in 4. (B.: 4°.)
374. De concilio Tridentino in 4. (B.: 4°.)
375. Apologia Vilhelmi principis in 4.
376. Literae Auriaci in 4.
377. Dimidii Vbaldi.
378. Genadi patriarchae in 8. Gennadii Scholarij patriarchae Constantinopolitani: De synceritate christianae fidei dialogus. Bécs 1530. 8°.
379. Berosus antiquitatum in 8. Berosus Chaldaeus: Antiquitates Italiae et totius orbis valamelyik kiadása lesz.
380. Galeareus in titulo in 8.
381. De rebus gestis hereticorum. (B.: haereticorum.)
382. De electione et corrolatione. (B.: De lectione et corrolatione.)
383. Caroli quinti.
384. Historia diarii.
385. Paulus Jovius in voluminibus 7. (B.: Jovinus) 1778-ban Jovius Pál: Vitae virorum illustrium, Bázel 1567. című műve van meg.
386. Polonica Cromerii. Cromer Mártonnak két műve ismeretes, mely a lengyelekről szól, a: De origine et rebus gestis Polonorum libri XXX Bázel 1568 és: Polonia sive de situ, populis, moribus stb. Köln 1577.
387. Hosii disputationes in 8.
388. Sancti Eusebii vita in 4.
389. Titus Livius in 8. Ld: a 320. tételszámot.
390. Galeotus in 8. (B.: Galleotus.)
391. Historia Vicellii in 8.
392. De intercessionem sanctorum. (B.: in 8.)
393. Epiphanius de vitis prophetarum in 4. S. Epiphanius episcopus Cyprí: De propheetarum vita et interitu, Bázel 1529.

394. Petri Arotis.
395. *Exequiae Ferdinandi imperatoris.*
396. Liber incerti auctoris in 8.
397. Disputationes Joannis Oldendorffii in 16.
398. Arnobius in 8. Arnobius Afer: Adversus gentes libri septem 1582. Antwerpen és Commentarii in omnes psalmos Köln 1532 volt.
399. Leonhardus de Vtino.
400. Tabulae Sleidani in 4.
401. Jozephi opus in tribus voluminibus in 8. Flavius Josephus operum 2 kötetes 1555., lyoni kiadása megvolt még 1778-ban.
402. Declamatio libri Pauli.
403. Charionis historiae in voluminibus 4 in 8. Carion: Chronicá-já-nak 16 részes kiadása megvan még 1778-ban is.
404. Suetonius. C. Tranquillus Suetonius: Opera omniá-jának valamelyik kiadása lesz.
405. Julius Caesar. Commentarii 1538. Bázel. Megvan még 1778-ban is.
406. Salustius in 16.
407. Vallerius Maximus in 16.
408. Loci communes Manlii in 8.
409. Marci Antonii de vita sua.
410. Verinus in 8.

In quinta tabula sub litera E.

411. Aristoteles de natura animalium.
412. Arnolus de villa nova. (B.: Arnollus.) Arnoldus de Villa Nova: Opera omniá-jának valamelyik kiadása lehet.
413. Montagnamus de morbis.
414. Michaelis Sawonawolae. (B.: Savonarole.) Savonarola: Practica de egritudinibus, ma is megvan a budapesti egyetemi könyvtárban.
415. Opera Luciani. Luciani Samosatensis: Opera valamelyik kiadása. (1503-ból)
416. Joannis Manuardii.
417. Serapia de simplicibus. (B.: Serrapia.)
418. Opus Rasis. Rasis (Rhaza, Rhazes) seu Abubechr: Medicinae liber ad Almansorem, Velence 1497.
419. Quintus tomus d. Hieronimi. (B.: divi.)
420. Petri de Crescentiis. (B.: Crestentis.)
421. Apianus Alexandrinus. Talán a: De civilibus Romanorum bellis Mainz 1529. című mű lesz.
422. De virtutibus haerbarum scriptus liber.
423. Fuxius de morbis in 8.
424. Constitutiones Fuxii in 8.
425. Antonii Musae in 8.

426. Appolodorii in 8. Appolodori Atheniensis bibliotheca sive de deorum origine, Róma 1555.
427. Verri Flaccii in 8. Verrius Flaccus-nak talán De verborum significatione című műve lesz, mely 1576-ban Párisban in 8° jelent meg.
428. Opiani de venatione in 8. (B.: Oppiani.) Oppianus Anazarbeus: De venatione et piscatu című műve értendő.
429. De historia stirpium in 8.
430. Epistolae clarorum virorum.
431. Annotationes in diversos libros Ciceronis *scriptae*.
432. Ciceronis Sinonima. (B.: Synonima.)
433. *Historiae Sigetii*. Historia Sigethi, totius Sclavoniae fortissimi propugnaculi stb. címen Budina Sámuel műve latin és német nyelven Bécsben 1568-ban jelent meg. Szabó—Hellebrant III/1. 168. l.
434. Joannes de Sacrobusto in 4. Libellus de Sphaera Vittemberg 1568. 4°. Megvolt még ezenkívül az u. ottani 1561-es 8° és még 1542—63-ig négy kiadás in 8°. Mindezek megvannak még 1778-ban is.
435. Joannis Parsimonitis in 4.
436. Dionisius Arepagita in 4. (B.: Areopagita.) Talán a: De divinis nominibus Velence 1501. 4° című munka lesz.
437. Liber Vergerii.
438. *Illicini liber*.
439. Biblia aurea in 8.
440. Hermolai Castigationes. Megvan ma is a budapesti egyetemi könyvtárban.
441. Ovidii Epistolae in 16. Rengeteg kiadása van.
442. Flores poetarum in 16.
- 442/b. Historia Italica in 16.
443. Ovidii libri fastorum in 16.
444. Italicus liber parvus.
445. Regimen sanitatis.
446. Celius Aurelius.
447. Cornelius Celsius. Aurelius Celsus Cornelius: De re medica libri VIII. valamelyik kiadása lesz.
448. Tiriaca 4. Mitridatica in 4°. (B.: Teriaca.)
449. Joannes Togatus in 8.
450. Galica grammatica in 8.
451. De avibus Italicae in 8.
452. Graecus quidam liber.
453. Lucretius in 4°. (B.: 4.) Titus Lucretius Carus: De rerum natura libri VI. valamelyik 1526. utáni kiadása.
454. Trismegistus.
455. Lucianus in 8. Luciani opera görögül Bazel 1545. 8°. Ld: a 415. tételszámot is.
456. Dictionarium Kaldaicum in 4°. (B.: Caldaicum.)

457. Ravisius Textor in duobus voluminibus. 1778-ban több műve van meg.
458. Isocrates in 4°. Talán a: De regno gubernando Bécs 1514. quarto mű értendő.
459. Eskines in 8° (B.: Aeschines.) Az Epistolae Lovanii 1506. kiadás volt 8°.
460. Isocrates in 8°. A: Paraenesis-nek és Orationes-nek vannak 8° kiadásai.
461. Plutarchi opera in tribus voluminibus in 8°. Plutarchos: Opera görög nyelven 1572-ben jelent meg 3 kötetben és 8°.
462. Apophthegmata Licostanii in 8.
463. Phrases Bilii in 8°.
464. Orationum lugubrum volumina tria in 8°. (B.: tria helyett 3.)
465. Aulus Gelius in 8°.
466. Lexicon Grapaldi in 8°. (B.: Grappaldi.) Grapaldus Maria Franciscus: De partibus aedium dictionarius című mű lesz, mely 1501—35 közt 12 kiadást ért.
467. Lusus poetarum.
468. Poemata Syberii in 8°.
469. Psalterium eiusdem in 8°.
470. Joannes Cintii poemata. (B.: Cyntii.)
471. Horatius in 8°.
472. De magistratu *Martiní Rakoczy*. (B.: Rakouii.) Rakocius Martinus: De magistratu politico libri tres 1574. Szabó—Hellebrant III/1. k. 188. l.
473. Kopay Carmina.
474. Chorus novae Hierusalem. (B.: Chorus novae Hierusalem.)
475. Anacreontis in 4°. Anacreon dalainak 1554. évi kiadása. Pray: Index rariorum librorum I. k. 49. l. Ma is megvan.
476. *Panegerius Georgii Drascovitii* in 8°. (B.: Panegericus... Drascowitii.)
477. Veterum Commicorum sententiae in 8°.
478. Antonii Muretii orationes in 8°.
479. Epigrammata Graeca. Talán a Freiburg in Breisgau 1544. évi kiadás.
480. Poemata Joannis Maioris in 8°. Maior: Liber poematum iam primum editus. Vittenberg 1576. 8°.
481. Poemata Joannis Stigellii in 8°. (B.: Stigellii.)
482. Flores poetarum in 8°.
483. *Panegiricus Verantii*.
484. Bucolica Vergilii in 8°.
485. *Petri Illicini praefatio* in 8°.
486. Catuli Tiburcii Propercii in 8°.
487. Lexicon historicum in 8°.
488. *Sambuci de hęcimba* in 8°.

489. Poemata Rotae.
490. Vallerius Flaccus. Valerius Caius Flaccus Argonautica-jának valamelyik kiadása értendő.
491. Rasarius.
492. Epigrammata graeca in duobus voluminibus in 8°.
493. Pro describendis epistolis.
494. Plinii sententiae. Plinii: Epistolae et sententiae Florenc. 1515. még 1778-ban megvan.
495. Vrbanus Bellomensis. (B.: Bellonensis.) Urbanus Bellunensis: Institutiones linguae graecae Bázél 1548, 1554. és 1561. kiadásai megvannak még 1778-ban is.
496. Aesopus. Aesopus: Fabulae, Tübinga 1542. évi kiadása megvan még 1778-ban.
497. Carmina Bendii.

In sexta tabula cum litera F.

498. Epistolae Aeneae Sylvii. 1473 óta sok kiadást ért.
499. *Liber scriptus imperfectus*. Valószínűleg ez lesz a bécsi udvari könyvtárban őrzött 8680. számú codex.
500. Hesichii dictionarium. (B.: Hessichii.) Hesychius: Dictionariumának 1514 óta több kiadása van.
501. Eiusdem aliud.
502. Smida graeca. (B.: Graece.) Talán Suidae: Lexicon Graecum-a lesz.
503. Theodoretus Gezza. (B.: Theodoretus Gesza.) Talán Theodorus Gaza grammaticus valamelyik grammaticá-ja értendő.
504. Galeni opera in voluminibus 4. Galenus: Opera görögül Bázél 1538., latinul Velence 1556-ban jelent meg 4 kötetben.
505. Diarium Isacii.
506. Opera Aristotelis graeca. Velence 1495. 1498, vagy Bázél 1538. folio, Ez még 1778-ban is megvolt.
507. Grammatici posteriores.
508. Aphrodiseus in Aristotelem. (B.: Aphrodiseus-ra javítva.) Alexandri Aphrodisiensis: Commentarius in Aristotelem Velence 1520. — Vagy: In Aristotelem de sensibus, Velence 1527.
509. Organum Aristotelis. Az Organon a bázeli 1566. évi 8° s még több kiadásban is megvolt 1778-ban.
510. Porphyrii et eiusdem organum.
511. Aristotelis hystoriae animalium. (B.: historiae.)
512. Rhetorica graeca.
513. Alia rhetorica similiter graeca.
514. Speculi vel Vaciensis opera in voluminibus tribus.
515. Aristotelis de anima. Ld: a 369. tételszámot.
516. Victoria super Aristotelem.
517. Ludovicus Caelius. Caelius Ludovicus: Rerum antiquarum, 2 kötet, Lyon 1560, 8°. Megvan még 1778-ban is.

518. *Commentaria Todeti in duobus voluminibus.* (B.: Toletii.)
519. *Ciceronis opera in duobus voluminibus.* M. T. Ciceronis : Opera, quae extant omnia. Milano 1490, Páris 1539 és 1571., mind két kötetes.
520. *Opera Demostenis et Eskinei.* (B.: Eskinei.)
521. *Poliantea.* (B.: Poliantena áthúzva s más kézzel utánna írva : *Polyanthea.*) Josephus Langius : *Polyanthea*-jának valamelyik kiadása.
522. *Opera Xenophontis.* Sok kiadása van.
523. *Plotini de rebus philosophicis.*
524. *Teocritus.* Theokritos : Eudulliá-ja lesz. Bázel 1541., mely még 1778-ban is megvan.
525. *Opera Boetii.* Első kiadása Velence 1487.
526. *Liber eiusdem in 4.*
527. *Joannes Stebeus.* (B.: Stobeus.)
528. *Linguae latinae thesaurus in tribus voluminibus* 1778-ban két kötetes, 1576. bázeli kiadása van még meg.
529. *Lexicon graeco-latinum.* 1778-ban 1541, 1562 és 1568. bázeli és 1529, strassburgi kiadásai vannak meg.
530. *Aristoteles de republica.*
531. *Adagia Erasmi.* Rotterdami Erasmusnak van *Adagiorum opus-a* 1541.; *Adagiorum chiliades* Bázel 1541., Páris 1571.; *Adagiorum epitome*, Antwerpen 1564, Köln 1572. 1778-ban az 1523, 1530 és 1574. bázeli kiadások voltak meg.
532. *Teodori grammatica.* *Introductivae grammatices libri IV.* Velence 1495.
533. *De arcanis ecclesiae.*
534. *Grammatica hebraica.* 1778-ban az 1552. bázeli kiadás még megvan.
535. *Liber grecus scriptus sine nomine.* (B.: graecus.)
536. *Tabula super evangelium Joannis Spanibergii.* (B.: Spanigebergii javításokkal.)
537. *Tabulae Spanibergii in (innen más kézzel írva a 4 szó) 5 libros bibliorum.* (B.: Spanigebergii, az in-től hiányzik.)
538. *Enconomiae sacrorum bibliorum.*
539. *Dictionarium Boëmicum.*

In septima tabula cum litera G.

540. *Doctoris Christophori porcipapiensis.*
541. *De officio et potestate legati.*
542. *Augustini evangelia currentia.*
543. *Bibliotheca Geznerii.* Gesner Konrád : *Bibliotheca universalis sive catalogus omnium scriptorum in lingua latina, graeca et hebraica.* Trier 1545, 1574.

544. *Illustrissimi Clarii de testamentis et aliis quibusdam.*
546. *Antonius Possevinus.* Talán az : *Atheismi Lutheri, Melanch-tonis, Calvini, Bezae* stb. 1586. Vlnában megjelent műve értendő.
547. *Alexandrinus Aphrodisenus.* (B. : *Aphrodiseus.*)
548. *Pomerium de sanctis.* Temesvári Pelbárt : *Sermones pomerii de sanctis* (1489, 1499, 1520.) kiadásai közül az 1489.évi 1778-ban már „caret”.
549. *Pomerium de tempore.* Temesvári Pelbárt : *Sermones po-merii de tempore* (1489—1521.) valamelyik kiadása.
550. *Friderici Nansae homilia.* *Homiliarum evangelicae veritatis* Köln 1530—34 közt négy kiadás.
551. *Sermones thesauri.* (B. : *thesauri.*)
552. *Beda super epistolas.* Talán a : *Commentarii in VII. episto-las* című mű értendő.
553. *Concordiae biblicorum.*
554. *Copernicii volumen.* Talán a : *De revolutionibus orbium coelestium libri VI.* című munka értendő.
555. *Cai, Julii, Heginii fabulae.*
556. *Sphaera cum commento.*
557. *Julii Firmini.*
558. *Enclidis geometria.* (B. : *Euclidis geomettria.*) 1778-ban megvan még : *Euclidis Megarensis : Elementa geometrica* Bázél 1537. folio, és : *Geometria* Bázél 1546. folio.
559. *Joannes Regiomontanus in Ptolomeum.* *Regiomontanus* János és Purbach György : *Epitome in Cl. Ptolaei magnam compositionem.* Bázél 1543.
560. *Ciprianus Leovicinus.* *Leovitii a Leonicia Cyprianus : Ephe-merides.* Augsburg 1557.
561. *Cosmographia Monasterii.*
562. *Joelis prophetae concio in 4°.*
563. *Ephemeris Joannis Stophlerii.*
564. *Tabulae Stadii in duobus voluminibus.*
565. *Joannis de Monte Regio tabulae.* *Tabulae directionum profectionumque et tabula sinuum.*
566. *Astrorum scientiae.*
567. *Alman Fordae.* (B. : *Tordae.*)
568. *Osceli Lucani de universi natura in 4°.* *Lucanus Ocel-us : De natura universi.* Az 1539. párisi és 1559. velencei ki-adás 4° volt.
569. *Sphaera del mando in 4.* (B. : *mundo.*)
570. *Albertus Magnus de immortalitate animae.*
571. *Formularum Petri Scoti.* (B. : *Schotii.*)
572. *Arittmetica Stigellii.* (B. : *Aritthmetica Stigellii.*)
573. *Joannis de Monte Regio geometria in duobus volu-minibus.* (B. : in 4.)
574. *Andreas Perlacius in 4°.*
575. *Almanaet perpetuum in 4°.* (B. : *Almanac perpetuum.*)
576. *Pauli de Lascula.*

577. *Sphaerae Joannis de Sacrobusto.* (B.: *Sphaera.*) Valószínűleg: Johannes de Sacrobosco: *Sphaera emendata*, Venance 1562. című műve értendő, vagy ugyanennek: Libellus de *Sphaera* című műve. Ld: a 434. tételszámot.
578. Erasmus Rainheldus in 8°. (B.: Raynheldus.) Erasmus Rainoldus-nak: *Tabulae Prutenicae* Vittenberg 1585. 4° és *Tabulae directorium* Tübinga 1554. 4° című művei még 1778-ban is megvoltak.
579. Flavii Vegerii. Vegetius Flavius: *De re militari* Köln 1580. című műve megvan 1778-ban.
580. *Geometria incerti auctoris.*
581. Friderici Nauseae postilla in 4. (B.: Nansae.)
582. *Psalterium graecum* in 4.
583. *In epistolas Pauli commentarius.* (B.: divi Pauli.)
584. Eneii Sylviae epistolae in 4. (B.: Aenei-re javítva.) Ld: 498. tételszámot.
585. Andreas Perlacius.
586. *Horologium monasterii.* (B.: Monsterii.)
587. *Ephemerides Pithakii* (B.: Petri Pithakii.)
588. *Sphaera* in 4°. (B.: *Sphaera.*)
589. Joannes Sommerus in 4. Valószínűleg Sommerus (Pirnensis) Jánosnak: *Reges Hungarici et clades Moldavicas* stb. című Vittenbergben 1580-ban quarto megjelent műve értendő.
590. *Commentarii de Lagnella.*
591. *Bulla intimationis concilii.*
592. *Confessionarium Catholicum.* (B.: *Catholicum.*)
593. *Formulario per le literae.* *Formulario nel quale con molta facilita* stb. Padua 1569. megvan 1778-ban.
594. *Maleus strigarum.* (B.: *Malleus.*)
595. *Flagellum hereticorum.*
596. Gasparus Peucerus. } (B.: Casparus Peucerus:
597. *Antiquitates Phariseorum.* } *Antiquitates Phariseorum,*
egy tételbe írva.)
598. Procius de *Sphaera.* Proclus: *Sphaera*-ja több kiadást ért.
599. Lutherus de *captivitate Babilonica.*
600. *Talipha perpetua.* (B.: Taliffa.)
601. *Monarchiae quatuor Italicae.*
602. *Taliffa Vngariae Germaniaeque* in 8. (B.: *Tariffa...*
Germaniae.)
603. *Albensis de re militari.*
604. Joannes Manlius.
605. *Italicus liber fortificationis.*
606. *De ortu et occasu signorum.*
607. *De unitate mundi.*
608. Boetius in 4. Boethius Anitius Manlius Severinus: *De consolatione philosophiae*, Páris 1504. 4°.
609. Petri Baros alchimistica. (B.: alchimestica.)

610. Georgius Agricola in 4°. (B.: in quatuor.)
611. Erasmi Moria. Rotterdami Erasmus: Moria Encomium, Bázel 1554. megvan 1778-ban.
612. De virginitatis custodia.
613. Adagia Erasmi. Ld: az 531. tételszámot.
614. Homilia Eckii. Ld: a 172. tételszámot.
615. De dignoscendis hereticis opus.
616. Sarcerus in evangelia in 8°.
617. Gasparis Huberini catechismus. (B.: catechismus.)
618. Cornelius de vanitate scientiarum. (B.: unitate más kézzel vanitate-re javítva.)
619. Velsius de ratione vitae humanae.
620. Postilla Hegionis in 8°.
621. Canon vitae spiritualis. A: Lovanii 1549-ben 8° megjelent kiadás megvan 1778-ban is.
622. Disputationes in academia Vitembergensi.
623. Tariffa Italicae in 8°.
624. Novum testamentum Erasmi.
625. Laurentii Bayn Contri. (B.: Bayncontri.)
626. *Breviarium Strigoniense*. 1480-tól 1558-ig tizenegy kiadást ért meg, hogy itt melyik kiadás értendő, eldönteni nem lehet.
627. Artolpei psalterium graeco latinum.
628. Psalterium Georgii Maioris. Maior György: Psalterium Davidis, Lipcse 1562.
629. Psalterium Pellicani. (B.: Pellicani.)
630. Psalterium Atanasii. (B.: Attanasii.)
631. Breviarium Romanum.
632. Psalterium Brimonis episcopi.
633. Haymonis opus in tribus voluminibus. Talán: Haymo episcopus Halberstadensis: Homiliae, melynek pars aestivalisa 1581. Köln. 8° még 1778-ban megvolt.
634. Orationes Francisci Philelphi. Talán Philelphus Ferencz: Epistolae, orationes et alia opuscula című Velencében 1492-ben megjelent műve értendő.
635. Contiones quaedam Boëmicae in 4°.
636. Orationes *Sbardalati* et aliorum in 4°.
637. De libertate ecclesiae
638. Jus civile.
639. Erasmus de ratione concionandi in 8°. Ecclesiastae sive de ratione concionandi libri IV. Bázel 1536. 8°.
640. Simonis Pauli postilla in duobus voluminibus.
641. Rosa aurea de formandis sacris concionibus in 8°.
642. Joannes Sleydanus in 8°. (B.: Sleidanus.)
643. Boëmicus liber in 8°.
644. Epistolae graecae in 8°.
645. Chrisostomus de praestantia episcoporum.

646. *Orationes Boëmicæ* in 8°.
647. *Contiones Boëmicæ* in 8°.
648. *Sancti Bernardi de bono modo vivendi*. Bernardi S. Claraevallensis: *Modus bene vivendi első kiadása* Velence 1490.
649. *Liber de anima Philipi Melancthonis* in 8°. (B.: *Philippi Melancthonis*.) 1778-ban megvan a lipcsei 1562. és vittenbergi 1580-as 8° kiadás.
650. *Curatorium* in 4.
651. *Simonis Pauli postilla*.
652. *Vigellius*.
653. *Figuræ biblicorum* in 8.
654. *De contionibus formandis*.
655. *Francisci Behenii varia* in 8.
656. *Hipoliti plebani*. Hippolytus Thebanus: *Chronicon*-ja lesz.
657. *Ritus explorandæ veritatis* in 8°. Nyilván az 1550. évi kolozsvári kiadás.
658. *Ordinarium* in 8°.
659. *Praecationes Avenarii*.
660. *Contiones Andreae Altamerii* in 8°. (B.: *Alkamerii*.)
661. *Philippus in Daniele* in 8.
662. *Abdias de Trinitate et filio Dei* in 8°. (B.: in hiányzik.)
663. *Pandectarum novi et veteris testamenti* in 8°. (B.: in hiányzik.)
664. *Joannis Brencii postilla* in 8°.
665. *Unio desidentium* in 8°. (B.: *dessidentium*.)
666. *Andreas Musculus* in 8°.
667. *Catechismus Urbani Regii*. (B.: 8.)
668. *Brencius in epistolam Pauli*. *Explicatio epistolæ Pauli ad Galatas*. Frankfurt 1548. című mű lesz.
669. *Officia Ciceronis* in 4°.
670. *Paulus Rivius* in 8°.
671. *Nexemorum Capitones* in 8°.
672. *Franciscus Cordubensis*. *Cordubensis Ferenc: Annotationes catholicae in articulos fidei*. Bécs 1567. 8°, megvan még 1778-ban is.
673. *Epitaphium Vngarorum* in 8°.
674. *Tropi* in 8°.
675. *Herbestii Benedicti* in 8°. (B.: hiányzik in.)
676. *Liber Jesus Syrach* in 8°. Vittenbergben 1558-ban jelent meg.
677. *Libellus de artibus* in 8°.
678. *Christophorus Longolius* in 8°. *Longolius: Opera*, Páris 1580, 8° jelent meg, de vannak még más 8° megjelent művei.
679. *Rhetorica Ciceronis ad Herenium* in 8°.
680. *Annonius Paulearius*. (B.: *Anonius*.)
681. *Epistolæ Bombii* in 8°.

682. Dialogi Laurentii Vallae. (B.: két sorban, két tételben veszi fel: Valle.)
683. Thomae Linacri. 1778-ban Linacernek a: De latino sermone Lipcse 1564. 8°; Latini sermones Köln 1543. 8° és: De lingua latina Lipcse 1548. 8° művei vannak meg.
684. Homerus in 8°.
685. Eiusdem Odisea in 8°. (B.: Odissea.) Az Odyssea 1517. évi velencei kiadása nyolcadrés, megvolt 1778-ban, a Velence 1504. évi, Strasburg. 1542 és 1582. évi 8°. kiadás.
686. Luciani Dialogi in 8°. Az 1577. évi augsburgi kiadás megvan 1778-ban is.
687. Grammatica graeca in 8°.
688. Rhetorica Trapesoncii in 8°. (B.: Rethorica Trapesuntii.)
689. De octo partibus orationis in 8°.
690. Institutiones graecae in 4°.
691. Laskaris grammatica in 4. (B.: Lascaris.) Lascaris Constantinus byzantinus: Grammaticája 1489—1521-ig hat kiadást ért.
692. Erasmi Rotherodami. (B.: Roterodami.)
693. *Liber ungaricus cantionalis*.
694. Libri Turcici in 8° et 16.

Tabula octava sub litera H.

695. Biblia.
696. Epistolae Erasmi. Epistolae ad diversos stb. Bázel 1521. című mű lesz.
697. *Contiones Petri Bornemisza*. Bornemissza Prédikációinak 1584. évi Detrekő-Rárbokon nyomott kiadása értendő.
698. Selneckerus in genesim. Selneckeri Nicolai: In genesim Commentarius. Lipcse 1569.
699. Sleidanus de statu reipublicae et religionis. Sleidanus János: De statu religionis et reipublicae sub Carolo V. cum tabulis. Strassburg 1558. in 8° Megvolt 1778-ban az 1555-ös kiadás is.
700. Musculus in Mattheum. Musculus Farkas: Commentarii in Mattheum evangelistam című Bázelben 1544, vagy 1580-ban megjelent munka értendő.
701. Secunda pars opusculorum D. Augustini.
702. Brencii volumina quatuor. (B.: Brencii sunt.)
703. Snerphius in psalmos. (B.: Snerfius.)
704. Ecolampadius in Esaïam. Oecolampadius János: Commentariorum in Jesaïam libri sex. Bázel 1525 és 1530.
705. Loci communes Musculi. Musculus Farkas: Loci Communes in usus sacrae theologiae candidatorum parati. Bázel 1560, 1564.
706. Musculus super Mattheum. (B.: Mattheum.) Ld: a 700. tételszámot.
707. Tesaurus Lutterii.

708. *Postilla Spanibergii boëmicæ.* (B.: *Spangibergii.*)
709. *Alesius in psalmos.*
710. *Luterus super evangelia dominicalia.*
711. *Cathalogus testium veritatis.*
712. *Epistolæ Erasmi.*
713. *Loci communes Andreae Musculi.* Ld: a 705. tételszámot.
714. *Corpus doctrinæ veteris testamenti.*
715. *Postilla Joannis Hus.*
716. *Testamentum Losii.*
717. *Brencius in Lucam.*
718. *Operum Stigellii volumina tria.*
719. *Stratagemmata Achontii.* (B.: *Stratagemmata.*) Acontius
Jakab: *Stratagematum satanæ libri octo.* Bâzel 1565.
720. *Novum testamentum Erasmi.*
721. *Opera Brencii in voluminibus sex in 8°.*
722. *Postilla Sarcerii.*
723. *Duo volumina Arsacii.* } (B.: egy tételbe veszi.)
724. *Simon Paulus in evangelia.*
725. *Funebres contiones.*
726. *Loci communes Melanthonis.* 1521—1536-ig 21 kiadást ért.
727. *Postillæ et alia opera.*
728. *Hemingii volumina novem.*
729. *Catechismus Hemingii.* (B.: *Hemyngii.*)
730. *Selneceri volumina duo.* (B.: *Selnecerii.*) Talán Sel-
ner Miklós: *Expositiones epistolarum et evangeliorum* Frankfurt
1574, műve értendő, melynek I. része 1778-ban még megvolt.
731. *Psalterium Davidis.*
732. *Postillæ Spangibergii.* (B.: *Spangenbergii.*)
733. *Vigandus.*
734. *Loci communes Melanthonis.* Ld: a 726. tételszámot.
735. *Sleidanus de statu religionis et reipublicæ.* (B.:
Slaydanus.) Ld: a 699. tételszámot.
736. *Loci communes Manlii.*
837. *Confessio Hæberii.* (B.: *Heberii.*)
738. *Corpus doctrinæ novi testamenti.*
739. *Conciliationes Altanmerii.* (B.: *Althanmerii.*) Andreas
Althamerus Brentius: *Diallogæ hoc est conciliationes scripturæ.*
Nürnberg, 1527—35-ig 7 kiadást ért.
740. *Novum testamentum Vngaricæ.* (B.: *hungaricæ és*
hungarica.) Csak Heltai Gáspár 1562., Méliusz Péter 1567. vagy
Félegyházi Tamás 1586. Ujtestamentuma lehet.
741. *Biblia Vngarica.* (B.: *hungaricæ és hungarica.*)
Csak Heltai 1551—2-ben megjelent négy részes bibliája lehet,
vagy az 1536-ban Bécsben Singreiner-nél megjelent magyar biblia.
742. *Postilla Spangibergii Bohemicæ.* (B.: *Spangebergii*
boëmicæ.)

743. Responsiones Osiandri contra Jesuitas. (B.: Ossiandri.)
744. Homiliae Georgii Maioris in quinque voluminibus.
745. Conciliationes Bestamerii.
746. Margarita Spangibergii. (B.: Spangenbergii.)
747. Melanthon super Paulum. Commentarii in epistolam Pauli ad Romanos, Vittenberg 1540., 1557.
748. Epistolae concilii Constantiensis.
749. Loci Communes Urbani Regii.
750. Lutherus ad Galatas. (B.: Lutterus ad Gallatas.)
In epistolas Pauli ad Galatas 1519—35-ig 11 kiadást ért.
751. Luterus in quindecim psalmos in 4°. (B.: Lutterus.)
Commentarii in XV psalmos graduum 1540-ben jelent meg.
752. Colloquium Lutteri. (B.: Luttheri.)
753. Lutteros in libros Moisis. (B.: Luttherus.)
754. Catechismus Lutteri. (B.: Luttheri.) 1529-től sok kiadásra van.
755. Opera Chitrei in voluminibus quinque.
756. Examen Melantonis. (B.: Melanthonis.) Examen eorum,
qui audiuntur ante ritum publicae ordinationis stb.
757. Melanthon in priorem epistolam in Pauli ad Corinthos.
(B.: Corintios.) Brevis et utilis commentarius in priorem epistolam Pauli ad Corinthos.
758. Grammatica Mellanthonis. (B.: Melanthonis.) Melanthon Grammaticá-jának 1556, 1570., vagy brassai év n. kiadásai közül valamelyik lehet. Szabó: II. k. 16., 32. és 48. II. k. Görög és latin nyelven 20 kiadást ért.
759. Annotationes Melanthonis in evangelia.
760. Dialectica Melanthonis. (B.: Melanthonis.)
761. Annotationes Melanthonis de ecclesia. (B.: két tételeben: Annotationes és Melanthonis de ecclesia.)
762. Varia Vitembergiaca.
763. Aëtica Aristotelis. Ad Nicomachum filium de moribus quae Ethica nominantur libri x.
764. Epistolae Melantonis. (B.: Melanthonis.) Van: Epistolarum farago; Epistolae selectiores és Epistolarum liber I—II.
765. Scripta Petri Bornemisza in voluminibus 8. (B.: Bornemisza.)
766. Postilla Petri Mellii.
767. Resolutiones Petri Bornemisza.
768. Historiae confessionis Augustanae Chitrei.
769. Loci communes Philippi Melanthonis et confessines.
(B.: Philippi Melanthonis.)
770. Libellus Vngaricus.
771. Petri Bornemisza fundamenta religionis christianae.
Ez talán a Sempstén 1577-ben megjelent: Négy könyvecske a keresztyén hitnek tudományáról című mű lesz.
772. Libellus Vngaricus de trinitate.
773. Libellus Vngaricus dictus consolatorius.

774. *Novum testamentum ungaricae*. Ld : a 740. tételszámot.
 775. *Petri Bornemisza de re militari*.
 776. *Catechismus episcopi Melanthonis*.
 777. *Psalterium Davidis*.
 778. *Annotationes in epistolas ad Haebreos*. (B.: hebreos.)
 779. *Abecedarium Bohemicae*. (B.: Boemicae.)
 780. *Postilla Spangibergi..* (B.: Spangenbergii.)
 781. *Colloquia theologica Corvini*.
 782. *Catechismus Corvini Husitarum*.
 783. *Postilla Corvini*. Corvinus Antal művei közül 1778-ban csak a : *Loci communes theologici*, Halle 1539. 8° volt meg.

Tabula nona sub litera I.

784. *Zachariae episcopi Chrisopolitani in 4^{or} evangelistas*.
 De concordia evangelistarum libri IV.
 785. *Vegetius, Frontinus. Flavius Vegetius Renatus : De re militari libri IV. és Sextus Julius Frontinus : Stratagematicon libri IV.* Köln 1524. Páris 1553.
 786. *Eliacus*.
 787. *Valturius*. Valturius Róbert : *De re militari*. Páris 1534.
 788. *Modestus de rebus militaribus in uno volumine*.
 789. *Naclerus ex restitutione Surii tomus primus*.
 780. *Naclerus ex restitutione tomus secundus*.
 791. *Postilla Baworoczky*.
 792. *Carmina de laudibus Verantii*.
 793. *Acta Nittriensia, liber magnus scriptus in 8°*.
 794. *Jesus Syrach bohemicae*. (B.: boemicae.)
 795. *Praedestinatio Ekkii*. (B.: Eckii.) Eck János : *De praedestinatione*. Augsburg 1514.
 796. *Stapleton angligii controversia praesentis temporis*. (B.: Anglii.)
 797. *Concilii Tridentini*. Páris 1564. in 8°, megvolt még 1778-ban.
 798. *D. Ambrosius in duobus voluminibus*. (B.: Divus.) A bázeli kiadás (Opera), mely még 1778-ban megvolt.
 799. *Biblioteca Gezneri*. (B.: Geznerii.)
 800. *Isidori Ispaliensis omnia opera*. (B.: Isidorii.) Isidori Hispaliensis episcopi opera omnia, Bazel 1578., Páris 1580.
 801. *Stella in Lucam*.
 802. *Universae doctrinae justificationis*.
 803. *Stapletonii*.
 804. *Acta ecclesiae Mediolanensis*. Ugyanez megvolt Telegdi könyvtárában is 7. tételszám alatt. Ld : M. Könyvszemle 1880. 38. l.
 805. *Epiphanii opera graece*. (B.: Graecae.) A görög kiadás Bázelen 1544-ben jelent meg.
 806. *Vitellius*. (B.: Vitellius.)
 807. *Friderici Nauseae*.

808. Opera Epiphanii latinae. A latin kiadás Bázelen 1578-ban jelent meg.
809. Practica Pariensis.
810. Opera Thomae de Vio cardinalis Gaetanii. (*Teatanii*, így mindkét példányban.) Vio Tamás: *Opuscula omnia*, Lyon 1552. folio, megvan 1778-ban is.
811. Titelmanus in omnes psalmos.
812. Caietani epistolae canonici.
813. Sermones Dionisii Cartusiani.
814. Architectura Sertii.
815. Similitudines ex bibliis et veteribus scriptoribus.
816. Contionum Granatensium volumina sex. Granatensis Ludovicus: *Conciones de festis*. Lyon 1585. 8°. Megvan még 1778-ban is.
817. Judicium concordiae Lutheranae. (B.: *Luttheranae*.)
818. De rebus A. Oceanicis A boes. (B.: *De rebus oceanicis A, boes*.)
819. Lusitani. Lusitanus Petrus ordinis erem. S. Augustini: *Tractatus sex logicae* Köln 1503, v. *Summulae logicae* Lyon 1509. stb.
820. Summula Caietani. (B.: *Caetani*.)
821. Opera Apulei. (B.: *Appulei*.) Lucius Apuleus: *Opera* Róma 1469, Velence 1521, Florenc 1522, Bázelen 1566.
822. Catechismus Ederii. (B.: *Ederi*.)
823. Cromerus de coniugio sacerdotum.
824. Sacrarum ceremoniarum.
825. Heres Bacchii rei rusticae opus. (A B. példányban: *Bacchii*.)
826. Opera Alciati volumina quinque.
827. Socolovius de vera et falsa ecclesia. (B.: *Socolovius*.)
828. Masilii de re medica.
829. Concordantiae biblicorum.
830. Catechismus *Canisii*.
831. Orichovii Chimera.
832. Sex libri de alba charta simplici.
833. Opera Osorii de quinque voluminibus.
834. De veritate Philippi Mornei (B.: *Philippi*.) Mornaeus Fülöp: *Veritas religionis Christianae*. Legutolsó kiadása 1587. Leyden. Itt az antwerpeni 1583. évi 8° kiadás értendő, mely 1778-ban még megvolt
835. Apomazaris Apotelesmatia somniorum. (B.: *Appomazaris*.)
836. Concilium Tridentini. (B.: *Tridentinum*.) Ld: a 797. tétele számat.
837. Expositio Sopraii credo.
838. Commentarii Titelmani in Canticum Canticorum.
839. Duarenus de misteriis ecclesiae.
840. Epitomae totius philosophiae. (B.: *Epithomae*.)

841. *Epitomae Vaidani de cosmographicis.* (B.: *Epithomae.*)
Vaidanus Joachim: *Epitome trium terrae partium.* Tigurii 1534.
8°, 1778-ban még megvolt.
842. *Orthographia Manutii.* (B.: *Orthographia.*) Valószínűleg
az 1566. velencei kiadás lesz.
843. *Haymo in Esaiam.*
844. *Adolescentia Jacobi Vilfelgendi.* (B.: *Vinfelgendi.*)
846. *Epistolae Menardi medicinales.*
847. *Emblemata Nicolai Raysneri.* (B.: *Raisneri.*)
848. *Institutio catholica Clopperii.* (B.: *Clopperii.*)
849. *Emblemata Alciadi* (B.: *Enblemata.*)

In eadem biblioteca.

Variae scartetae in culminibus armariorum.

850. *Decretorum Vngariae exemplaria 13 supra literas A.
et B.* (B.: *Vngariae.*)
851. *Item supra literam J. decretorum Vngariae exemplaria
septem.* (B.: *Vngariae.*)

Tabula decima cum litera K.

852. *Dondis Agregator Patavinus in omnes morbos.* (B.:
Aggregator.) Még ma is megvan a budapesti egyetemi könyv-
tárban.
853. *Textus Avicennae.* (B.: *Avicennae.*) Még ma is megvan
a budapesti egyetemi könyvtárban.
854. *Jacobi Forliviensis in primum Canonis Avicennae
commentarii.* (B.: *Avicennae.*)
855. *Matteus de Gradibus super nono Rasis alias Al-
mansur pars prima.* Még ma is megvan a budapesti egye-
temi könyvtárban.
856. *Eiusdem pars secunda.*
857. *De communibus morbis magnus scriptus.*
858. *Jacobi Forliviensis in primo commentarii.*
859. *Jacobi Forliviensis in Apolismos Hypocratis.* (B.:
Apolysmos.)
860. *Gentilis super prima quarti Avicennae.*
861. *Ambrosii Parei chirurgia.* (B.: *Chirurgia.*)
862. *Christophori Anega opera.*
863. *De iuribus ligni Gnaiaci et morbo Gallico variorum
autorum.*
864. *Andernacii de re medica pars prima.*
865. *Eiusdem de re medica pars secunda.*
866. *In Almarisorem Syllani de nigris, de Papia, Com-
mentarii Isagogii Johanutii et liber pulsum.* (B.:
Silanii.)

867. Galeni commentaria in Aphriasmos tipographis interpreté Laurentio Laurentiano.
868. Cassianus de gloria mundi. Cassaneus Bertalan: Catalogus gloria mundi. Frankfurt 1579., megvan 1778-ban is.
869. Aetius, Atthmarius, Miropus, Cornelius, Celsus, Scribo, Largus et Marcellus in volumine. (B.: Attmarius, Myrophus.) Medicae artis principes *latini* Aurelius, Cornelius, Celsus, Scribonius, Largus, Marcellus, Empiricus stb. Páris 1567. és: Medicae artis principes *graeci* Aretaeus, Rufus, Ephesius, Oribasius, Paulus Aeginaeta, Aëtius, Alexander, Trallianus, Actuarius, Nicolaus Myrepsus, Páris 1567. — Az összeíró, aki nyilvánvalóan dictandóra készítette az összeírást, összekeverte a két (869 és 870, tételszámú) művet.
870. Aretheus, Rufus, Epheseus et Alexander, Traleanus et caeteri medici principes. (B.: Effeseus, Tralleanus.)
871. Catechismus *Canisii*.
872. Promptuarii latinae linguae pars prima.
873. Promptuarii latinae linguae pars secunda.
874. Stellarius coronae beatae virginis Mariae. Temesvári Pelbárt stelláriumának valamelyik kiadása.
875. Homeri opera graeco latina. Bázél 1567.
876. Biblia Joannes Jolca.

Sequentes etiam continentur sub litera. J.

877. *Psalterium Strigoniense*. Ennek vagy az 1515. vagy 1523. évi velencei kiadása értendő.
878. Epistolae ad Fridericum Nauseum. (B.: Nanseam.)
879. Commentarii Hieronimii ad prophetas volumina duo. (B.: Jeronimi.)
880. Hyeronimi in quatuor evangelistas. (B.: Jeronimi.)
881. Hyeronimi in reliquos libros biblia. (B.: Jeronimi.)
882. Opera divi Bernardi.
883. 2. opera divi Bernardi.
884. Julii Caesaris Commentarii.
885. Persicarum rerum historiae a Petro Bisanio conscriptae.
886. Diarium Henrici Pantaleonis.
887. Opera Joannis fabri Epiviensis. (B. példányban: Epiwiensis.)
888. Sermones eiusdem Joannis fabri. Talán a: Sermones consolatorii super turcarum obsidione urbis Viennensis 1532-ben Bécsben megjelent munka értendő.
889. Alexandri Cnaginni Poloni.
890. Sermones quadragesimales Nausae. (B.: Nanseae.)
891. *Libellus candentis ferrei*.
892. Manuale confessorum Navarrae. (B.: Nawarre.)

893. Postilla Boemica.
894. Speculum pontificum et imperatorum.
895. Erasmi Roterodami detectio praestigionarum.
896. Politicorum aphorismorum sylva.
897. *Ordinarium Strigoniensae*. Ld : a 118. tételszámot.
898. Sententiae Ciceronis.
899. Peresius de Christianismo.
900. Dictionarium septem linguarum.
901. Problemata Aristotelis.
902. Gerson de imitatione Christi. 1501—38 közt 7 kiadást ért.
903. Praecationes Musculii. (B.: Musculi.)
904. Elenchus Ekkii. (B.: Eccii.)
905. Psalterium.
906. Libellus praecationum bohemicarum. (B.: Boemicae.)
907. Pharetra divini amoris.
908. Gerson de imitatione Christi. Ld : a 902. tételszámot.
909. Ephemeris historia.
910. Examen ordinandorum.
911. Catechismus concilii Tridentini. (B.: innenfogva az agendáig a könyvek száma megvan jelölve számmal is.)
912. Musica Francini.
913. Patina contra hereses.
914. Catalogus scriptorum ecclesiasticorum. (B.: Cathalogus.)
915. Libellus magnus scriptus de antiquitatibus Romae.
916. Descriptio Japoniae. (B.: Japponiae.) Brevis Japoniae insulae descriptio megjelent 1582-ben Kölnben.
917. Francisci Patricii de regno. Patricius Ferencz : De regno et regis institutione libri IX. Páris 1567.
918. Eiusdem de institutione reipublicae.
919. Concordia evangelica.
920. Grammatica Meczlerii. (B.: Meclerii.) Meceler János: Grammatica graeca. Braunschweig 1554. 8°, még 1778-ban megvan
921. Tractatus de imitatione Christi. (B.: Imitatione.)
922. Plinii naturalis hystoria volumina quatuor. (B.: historia.) Plinii Caii Secundi : Historia naturalisának első kiadása, Párma 1476., s azután még több kiadást ért.
923. Operum Ciceronis volumina quinque. Ciceró összes műveinek 1583. évi velencei öt kötetes kiadása lesz.
924. Ludovici Vivis praecationes.
925. Praecationis Verrepei. (B.: Verrepei.)
926. Eludarius dialogicus de theologis. (B.: theologicis.) Ld : a 163. tételszámot.
927. Doctrina de ritu ecclesiasticorum.
328. *Confessio plebanorum comitatus Thrinchinienſis*. (B.: comitatuum.)

929. Orationes rariorum *manuscriptae*.
 930. Agenda ecclesiae agendali.
 931. Tabulae cosmographicae maiores quinque.
 Imagines divorum imperatorum Ferdinandi et Maximiliani 2.
 Reverendissimi domini Antonii Verantii 1.
 Reverendissimi domini Zachariae Mossochi maiores 2.
 (B.: Mossoci.)
 Minor, 1.
 Imago reverendissimi domini Pauli Bornemizza, 1. (B.:
 Bornemisza.)
 Reverendissimi Stephani Radetii, 1.
 Reverendissimi domini Stephani Feirkeöwy imago, 1. (B.:
 Wesprimiensis imago.)
 Joannis Corvini seu Huniadi imago, 1.
 Item tabellae aliae minores, 24.

Néhány asztal s egyéb felsorolása után:

Vela seu tegmina armariorum in quibus libri collocati
 sunt omni ex tella viridi No. 8.

Supra mensam oblongam.

932. Globi astronomici.
 933. Pontificale Romanum rubeo veluto obductum et bul-
 lis ac fibulis inauratis ornatum capituli Strigoniensis.
 934. Pontificale Romanum violaceo obductum, 1.
 935. Misale Romanum veluto violaceo obductum cum
 cordellis signatoriis gemmis ornatis, 1.
 936. Missale Strigoniense violaceo obductum, 1.

Néhány szék s más tárgy felsorolása után:

Insignia subtiliter in marmore exculpta, 2.

Capsulae literarum, 3.

Prima Vaciensis.

Secunda litera capituli quaedam.

Tertia Monumenta Pauli Abstemii.

Quarta causarum diversarum.

Posztók, szövetek, almáriumok felsorolása után:

Ladula tertia in qua literae variae missiles inclusae sunt.

Ezután a konyha előtti házban lévő eszközök felsorolása
 következik.

Actum Nittriae die nona mensis augusti, anno millesimo
 quingentesimo octogesimo septimo.

Res in sacristia inventae.

In quarta ladula.

Quae plena est privilegiis et literis iuridicis ad episcopatum Nitriensem pertinentiis. Item privilegia abbatiae de Rupibus.

Quinta ladula.

Plena regestis ecclesiae Transylvaniensis et in una ligatura ecclesiae Veteris Budensis.

Vizkeleti Pál udvarbíró kezén lévő javak közt:

„Habuit *apotecam* in qua continentur diversa medicamenta, herbae et aquae destillatae in aliquot vitris. In domo secretarii habentur quatuor capsae literis iudicialibus et processibus causarum plenae.“

Nyitra vár 1582 március 15-én felvett hadi leltárából még megemlítendő:

„Unum par timpanorum aeneorum pro equitibus, quod *Matthiae regis fuisse dicitur.*“

Az 1596-ban (november 22-én) felvett inventárium szerint Fejérvöy István nyitrai püspök halála után maradt többek közt:

„Tabulae lignae cum iconibus seu imaginibus cardinalium et episcoporum diversorum, 2.

Effigies reverendissimi domini *Zachariae Mosoczy in marmore alba exculpta.*

Effigies quaedam pictae.

Almaria seu repositoria librorum, 2.

Effigies pictae reverendissimi quondam domini *Pauli Abstemii et Valentini Nagwathy, 2.*“

Eredetie a m. kir. Orsz. Levéltárban: Urbaria et Conscriptiones fasc. 77. No. 17. jelzet alatt, két példányban, egyik A., a másik B. betűvel megjelölve. — Mi az A példány másolatát adjuk s a B. példány eltéréseit zárjelben közöljük. A jegyzetek adatait legnagyobbrészt Maittaire—Panzer: Annales Typographici-jéből vettük.

